

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BÖLÜMÜ

XII. YÜZYILDA SURİYE BÖLGESİNDEKİ NİZÂRÎLERİN SİYASİ
FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hüseyin UÇAR

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi İsmail BÜLBÜL

Hatay- 2018

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BÖLÜMÜ**

**XII. YÜZYILDA SURİYE BÖLGESİNDEKİ NİZÂRÎLERİN SİYASİ
FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hüseyin UÇAR

Danışman

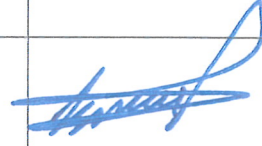
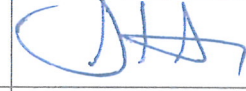
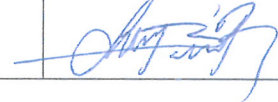
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BÜLBÜL

Hatay- 2018

ONAY

HÜSEYİN UÇAR tarafından hazırlanan “**XII.YÜZYILDA SURİYE BÖLGESİNDEKİ NİZÂRÎLERİN SİYASİ FAALİYETLERİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TARİH ANABİLİM DALI’NDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

22/06/2018

Jüri Üyeleri	İmza
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BÜLBÜL (Tez Danışmanı - Başkan)	
Dr. Öğr. Üyesi Selim KAYA (Üye)	
Dr. Öğr. Üyesi Sedat BİLİNİR (Üye)	

Hüseyin Uçar Tarafından Hazırlanan “**XII.Yüzyılda Suriye Bölgesindeki Nizârîlerin Siyasi Faaliyetleri**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Prof.Dr. Ali ACARAVCI

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (27/06/2018)

Hüseyin UÇAR

ÖNSÖZ

İslâm dini içerisinde ortaya çıkan inanç temelli ayrılıklar ilerleyen dönemlerde daha büyük kitlelere yayılmış ve bu durum farklı coğrafyalarda farklı mezhepler çerçevesinde kurulan devletlerle daha da alevlenmiştir. Bu ayrılıkların temeli genel olarak Sünnî ve Şii mezheplerine dayanır. Şii'lerin Hz. Ali'den sonra uzun süre sorunsuz bir şekilde yürüttüğü imamiyet, 6. İmam Ca'fer es-Sadık'ın ölümünden sonra yerine kimin imam seçileceği konusunda çıkan kavgalar sebebiyle kendi içerisinde bölündü ve bu bölünmeden doğan İsmâîlîye mezhebi Bâtınî düşünce sistemiyle birleşerek sonraki dönemlerde oldukça yıkıcı sonuçlara yol açtı.

İsmâîlîyye inancı, Fâtımî Devleti ile ilk defa sistematik ve güçlü bir şekilde yükselme imkanı buldu ve Ortaçağın en güçlü devletlerinden olan Sünnîliğin koruyucusu Büyük Selçuklu Devleti'nin karşısında yer aldı. Bu iki devlet siyasi, askeri ve dini olarak devamlı bir savaş halindeydi. Özellikle Suriye bölgesi hem Fâtımîler hemde Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak bölgede kurulan Suriye Selçuklu Devleti için bir mücadele alanıydı. Bu mücadeleye daha sonra batıdan gelen Haçlıların da katılmasıyla bölge siyaseti oldukça karışık bir hal aldı. İran'da kurmuş olduğu yapıyı Suriye'ye taşımak isteyen Hasan Sabbah'ta bu karışıklıktan faydalanarak fikirlerini buraya yaymak istiyordu ve bu amaçla XII.yy'ın başlarında Suriye'ye propagandacılarını göndererek İran Nizârîleri'nin Suriye kolunu kurdu. Yüzyılın sonuna kadar bu güçler gerek birbiriyle mücadele ederek gerek kendi aralarında anlaşarak güç kazanmaya çalıştılar.

Tezimizin giriş bölümünde, asıl konumuzu oluşturan XII.yy Suriye Nizârîleri'nin düşünce yapısını anlamak amacıyla Bâtınîlik ve İsmâîlîliğin tarihçesini, inanç esaslarını, farklı bölgelerde kurdukları devletleri ve kullandıkları metodları olabildiğince açıklamaya çalıştık. Birinci bölümde Hasan Sabbah'ın İran'da kurduğu teşkilattan bahsedip Suriye'ye gönderdiği ilk Nizârî liderinin faaliyetlerini anlattık. İkinci bölümde Suriye Nizârîleri'nin Haleb ve çevresindeki güç kazanma çabalarından ve askeri faaliyetlerinden bahsettik. Üçüncü bölümde Haleb'teki etkinliklerinin ardından bölgenin diğer bir güçlü devleti olan Dımaşk Selçuklu Melikliği ile olan ilişkileri ve daha sonrasında bölgede elde ettikleri kaleler hakkında bilgi verdik. Dördüncü ve son bölümde ise Suriye'deki en önemli Nizârî

liderlerinden olan Râşidüddin Sinân'dan bahsedip Eyyübîler, Zengîler ve Haçlılar arasındaki siyasette oynadığı rolü açıkladık.

Daha önce konumuzla alakalı ülkemizde ve dünyada araştırmalar yapılmış ancak özellikle ülkemizdeki araştırmalar Hasan Sabbah ve İran'daki Nizârîler üzerine yoğunlaşmış, Suriye Nizârîleri konusu genellikle kitaplarda kısaca anlatılmıştır. Biz de bu sebeple yalnızca Nizârîler'in XII.yy içerisinde Suriye'deki faaliyetlerini olabildiğince ortaya çıkarmaya çalıştık. Ayrıca bu konuyu yazarken, mümkün mertebe ana kaynakların Türkçe ve İngilizce çevirilerinden faydalandık.

Tezimizi yazarken İstanbul Üniversitesi'nde yaptığım çalışmalarda hem kaynaklar hemde içeriğindeki bilgiler konusunda bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a ve Prof. Dr. Muharrem Kesik'e, aynı zamanda yazma sürecimde benden desteğini ve teşviğini esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İsmail Bülbül'e teşekkür ederim.

**XII. YÜZYILDA SURİYE BÖLGESİNDEKİ NİZÂRÎLERİN
FAALİYETLERİ
Hüseyin UÇAR**

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İsmail BÜLBÜL

ÖZET

Hasan Sabbah, Alamut’u aldıktan sonra Nizârî teşkilatını kurup Büyük Selçuklu Devleti toprakları üzerinde yıkıcı faaliyetlerine başladıktan sonra, herhangi bir siyasi birlikten yoksun olan Suriye coğrafyasında da etkinlik kazanmak istemiş ve “dâî” adı verilen propagandacılarını bölgeye yollamıştır. Suriye’nin karışık siyasi ve dini yapısı, Nizârîler’in burada etkinlik kazanmasına zemin hazırlamış ve hem Haçlılar hemde yerel Sunnî devletlerle bağlantılar kurarak bölgede var olmaya çalışmışlardır. Özellikle XII.yy’ın ilk yarısı boyunca bölgenin güçlü Selçuklu emîrlerinin himayesine girip karşılıklı çıkarlara dayanan bir ilişki kurmuşlardır. Ardından Cebel-i Behra denilen bölgede müstahkem kaleler elde ederek tıpkı İran’daki gibi teşkilatlanmışlar ve artık yerel emîrlere bağlı olmadan faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Suriye Nizârîleri, XII.yy’da bölgedeki varlıkları boyunca Haleb ve Dımaşk Selçuklu Melikliği, Zengîler, Eyyûbîler, Antakya Haçlı Prinkepsliği, Trablus Haçlı Kontluğu ve Kudüs Haçlı Krallığı gibi bölgenin güçlü devletleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Tezimizin amacı, Nizârîler’in Suriye’de kurdukları yapıyı ve bölge siyasetinde ne gibi etkileri olduğunu ortaya çıkararak bu konuda daha önce yapılan araştırmalara katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Nizârîler, Bâtınîler, İsmâîlîler, Haleb, Dımaşk, Suriye Selçukluları, Haçlılar.

Political Activities of The Nizârîs in Syria in XII. Century

Hüseyin UÇAR

Department of History, Master's Thesis, 2018

Supervisor: Dr. İsmail BÜLBÜL

ABSTRACT

After Hasan Sabbah captured Alamut Castle, he established Nizârî organization and started destructive activities on the land of The Great Saljuq Empire. Subsequently, he wanted to gain power on the Syria region where is no political union. Therefore, he sent the propagandists named “dâî” to Syria. Nizârîs tried to maintain their activities on The Syria lands by profiting from complex religious and political structure. In accordance with this purpose, they contacted with the crusaders and Sünnî states. Throughout the first half of the 12. Century, Nizârîs took service with powerful amirs of Saljuq's and constituted a relationship based on mutual interest. Hereafter, Nizârîs organised much the same in Iran by obtaining strongholds in Jabal-i Bahra. Nizârîs came across with The Saljuqs of Aleppo and Damascus, Zangids, Ayyubids, The Principality of Antioch, The County of Tripoli and The Kingdom of The Jerusalem in Syria during 12. Century. Our thesis aims to find out the organization of Nizârîs in Syria and their impacts on the regional politics. In Additionaly, to contribute to previous researches.

Key Words: Nizârîs, Bâtînîds, Ismailis, Aleppo, Damascus, The Saljuqs of Syria, Crusaders.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VII
KAYNAKLAR.....	1
Arapça Kaynaklar.....	1
Farsça Kaynaklar.....	4
Süryânî ve Haçlı Kaynakları.....	5
Araştırma Eserleri.....	6
GİRİŞ.....	11
Bâtınîliğin Doğuşu ve Gelişim Süreci.....	11
Düşünce Yapıları.....	15
Bâtınîler'in Kurduğu Siyasal Yapılar.....	18
1.BÖLÜM	
HASAN SABBAAH VE SURİYE'DE NİZÂRÎLİĞİN YAYILIŞI.....	24
1.1. Hasan Sabbah'ın İran'da Kurduğu Teşkilat.....	24
1.2. İsmâîlîlik İçerisinde Ayrılma (Nizârîlik) ve Ed-da'vetü'l Cedîde.....	29
1.3. XII. Yüzyılın Başlarında Suriye'nin Siyasal ve Sosyal Durumu.....	31
1.4. Hakim el-Müneccim'in Suriye'ye gelmesi ve Faaliyetler.....	33
2.BÖLÜM	
EBU TAHİR ES-SÂİĞ DÖNEMİ (1103-1113).....	37
2.1. Efâmiye Üzerinde Hakimiyet Mücadelesi ve Haçlılarla İlk Karşılaşma.....	38
2.2. Haleb Halkının Nizârîler'e Karşı Tepkileri.....	41
2.3. Musul Valisi Emîr Mevdûd'un Öldürülmesi.....	43
2.4. Haleb Selçuklu Meliki Alparslan b. Rıdvan'ın Nizârîler'e Karşı Siyaseti.....	45
3.BÖLÜM	
1114 YILINDAN 1172 YILINA KADAR NİZÂRÎLER.....	47
3.1. Nizârîler'in Şeyzer'i Alma Girişimi ve Haleb Nizârîleri'nin Sonu.....	47
3.2. Behram el-Esadabadi ve Dımaşk Nizârîleri.....	50
3.3. Tâc'ül-Mülk Börî'nin Dımaşk'da Nizârî Katliamı.....	53
3.4. Nizârîler'in Cebel-i Behra Bölgesinde Ele Geçirdiği Kaleler.....	56
3.5. Zengîler Karşısında Nizârî-Haçlı İttifakı.....	58

4. BÖLÜM

RÂŞİDÜDDİN SİNÂN DEVRİ (1172-1192).....	61
4.1. Râşidüddin Sinân'ın Suriye'ye Gelişi.....	61
4.2. Zengîler, Salâhaddîn Eyyûbî ve Nizârîler Arasındaki İlişkiler.....	65
4.3. Salâhaddîn Eyyûbî'ye İkinci Suikast Teşebbüsü ve Anlaşma.....	67
4.4. Haçlılar Karşısında Salâhaddîn-Sinân İttifakı ve Sinân'ın Ölümü.....	69
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA.....	75
EKLER.....	88

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
b.	: Bin, İbn.
bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
DİFM	: Dârü'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası.
Ed.	: Editör.
Er. Tar.	: Erişim Tarihi.
h.	: Hicrî.
Haz.	: Hazırlayan.
İng.	: İngilizce.
İSAM.	: İslâm Araştırmaları Merkezi.
m.	: Miladî.
p.	: Page.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
ss.	: Sayfa Sayısı.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
Vol:	: Cilt
yy.	: Yüzyıl

KAYNAKLAR

1- Arapça Kaynaklar

İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*

4 Cemâziyelevvel 555/12 Mayıs 1160 yılında Cizre'de doğan İbnü'l-Esîr, gençliğinde Cizre'den ayrılıp ilim tahsil etmek üzere Musul'a geldi ve burada bir süreliğine Musul Atabeginin elçiliği görevini yaparken bir yandan da tahsiline devam etti. Ortaçağ tarihinin kaynakları arasında en güvenilir ve en kapsamlı bilgilerin bulunduğu *El-Kâmil fi't-Târih* adlı kitabı yazdı. *El-Kâmil fi't-Târih* yaradılıştan 1231 yılına kadar olan olayları anlatan genel bir tarih kitabıdır. Eserin özellikle 10. ve 11. Ciltleri hem İran hem de Suriye'deki Nizârîler'in faaliyetleri konusunda oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir. Eserin Selçuklular ile ilgili bölümleri Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçeye çevrilmiştir.¹ Bu çalışmada sık sık Abdülkerim Özaydın'ın çevirisinden istifade edilmiştir.

İbn'ül- Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dimaşk*

Dimaşk'lı tarihçi Kalânîsi'nin Suriye bölgesinde hem Haçlılar hemde İslâm dünyası açısından çok önemli olan bu eseri bölgedeki bir çok devletin ve topluluğun birbiriyle mücadelesi ve sosyal yaşantıları hakkında oldukça detaylı bilgi verir. Ayrıca Suriye'deki Nizârîler'in liderleri, yerel reislerle mücadeleleri, Haçlılarla ilişkileri ve ele geçirdikleri kaleler hakkında oldukça fazla bilgi mevcuttur. Tezimizde, bu eserin Haçlılarla ilgili kısımlarını İngilizceye çeviren H.A. R. Gibb'in *The Damascus Chronicle of The Crusades* adlı eserinden sürekli olarak yararlanmaya çalıştık.² Eser aynı zamanda Onur Özatağ tarafından *Şam Tarihine Zeyl 1. Ve 2. Haçlı Seferleri Dönemi* adıyla 2015 yılında Türkçeye de çevrilmiştir.³

¹ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-târih*, (Çev: Abdülkerim Özaydın), C.10-11, Bahar Yayınları, İstanbul 1987; Abdülkerim Özaydın, " İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, C. 21, s. 26.

² İbnü'l Kalanîsi, *Zeylû Tarihi Dimaşk* (*The Damascus Chronicle of The Crusades*), (İng.Çev: H.A.R. Gibb), Luzac&Co, London 1932.

Azîmî, Târihu'l-Azîmî

483/ 1090-1091 yılında Haleb'te doğan Azîmî'nin yazdığı bu eser, Hz. Adem'den başlayarak 555/1160 yılına kadar olan olayları ve hükümdarları yıl esasına göre anlatır.⁴ Yıllar içerisinde Suriye'deki Nizârîler'in faaliyetleri hakkında az da olsa bilgiler mevcuttur. Çalışmamızı hazırlarken eserin Selçuklularla ilgili kısımlarını Türkçeye çeviren Ali Sevim'in *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler* adlı çevirisinden faydalandık.⁵

Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb, Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb

Haleb'li tarihçi İbnü'l-Adîm, Selçuklu tarihi ile alakalı yazdığı ve yaklaşık 40 cilt olan *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* adlı eserinin çok hacimli olması sebebiyle dostları ve yakınlarının isteği üzerine bu eserin bir özeti niteliğindeki *Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb*'i yazmıştır. Eser'in Selçuklularla alakalı bölümleri Ali Sevim tarafından makale olarak yayınlanmış ardından 2014 yılında kitaplaştırılmıştır. *Zübdetü'l-Haleb Min Târihi Haleb* adlı eser, Nizârîler'in Haleb'e gelişi, Selçuklu melikleri ile ilişkileri ve faaliyetleri konusunda oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ayrıca *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*'in de Selçuklularla alakalı kısımları, Ali Sevim tarafından *Biyografilerle Selçuklular Tarihi* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.⁶ Bu iki eserde de özellikle Haleb Selçuklu Melikliği ve Nizârîler arasındaki ilişki hakkında çokça bilgi mevcuttur.

Sadrüddîn el- Hüseyinî, Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye

Bu eserde özellikle Nizamülmülk'ün ölümü, Büyük Selçuklu Sultanlarının Bâtınîler'e karşı giriştiği faaliyetleri ve öldürülen devlet adamları konusunda bilgiler mevcuttur. Çok geniş kapsamlı bir kaynak olmasa da anlatılan olaylar içinden bu

³ İbn Kalanîsî, *Şam Tarihine Zeyl- 1. Ve 2. Haçlı Seferleri Dönemi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

⁴ Ali Sevim, "Azîmî", *DİA*, C. 4, s. 330.

⁵ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2006.

⁶ Kemalüddin İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular (1055-1127)*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2014; İbnü'l Adîm, *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*, (Çev: Ali Sevim), *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, TTK, Ankara 1982.

çalışma açısından önemli görülen bilgiler kullanılmıştır. Eser Necati Lügal tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁷

Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, *el- Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*

Genellikle dini eserler yazmış olan İbnü'l-Cevzi'nin bu tarih kitabı, yaradılıştan başlayarak 1179 yılına kadar olan olayları anlatır. Eser, kronolojik düzene uygun olarak yazılmıştır. Aynı zamanda eserde önemli devlet adamlarının biyografileri de mevcuttur. Selçuklularla alakalı bölümleri Ali Sevim tarafından *el-Muntazam fî Tarihi'l Ümem'de Selçuklular* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.⁸ Melikşah dönemindeki Bâtınî faaliyetlerini anlatırken bu eserden istifade edilmiştir.

Bündarî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-'usra*

586/1190 yılında İsfahan'da doğan ve bir süre sonra Suriye'ye gelerek Eyyübiler'in hizmetine giren⁹ Bündarî'nin bu eseri Irak ve Horosan Selçukluları tarihini anlatması bakımından oldukça önemlidir. Özellikle Büyük Selçuklu Devleti döneminde Selçuklu-Bâtınî mücadeleleri ve Nizamülmülk'ün öldürülmesi hakkında bilgiler verir. Eser Kıvameddin Burslan tarafından Türkçeye *Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi* adıyla çevrilmiştir.¹⁰ Çalışmamızda Büyük Selçuklular dönemindeki Bâtınîler'i anlatırken istifade edilen eserlerden biridir.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*

14. yy Dimaşk tarihîçilerinden olan İbn Kesir'in bu 14. Ciltlik eseri İslâm Tarihi açısından en önemli eserler arasındadır. İslâm tarihi bakımından bir çok konuyu ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Eser Mehmet Keskin tarafından 14 Cilt halinde Türkçeye tercüme edilmiştir.¹¹ Çalışmamızda Nizamülmülk'ün ölümü ve Fâtımî halifeliğindeki İsmâîlî bölünmesini anlatmak için bu eserin 12. Cildinden faydalanılmıştır

⁷ Sadruddîn Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti-s Selçukiyye*, (Çev: Necati Lügal), TTK, Ankara 1999.

⁸ İbnü'l Cevzî, *El-Muntazam Fî Tarîhi'l-Ümem'de Selçuklular*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2014.

⁹ Abdülkerim Özaydın, “ Bündârî”, *DİA*, C. 6, s. 489.

¹⁰ Bündarî, *Zubdat al-Nusra va Nuhbat al'Usra*, Çev: Kıvameddin Burslan), 3.Baskı, Ankara 2016.

¹¹ Kesir, *el- Bidaye ve'n Nihaye* (*Büyük İslâm Tarihi*), (Çev: Mehmet Keskin), C. 12, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000.

Arapça kaynaklara ek olarak bu çalışmada ayrıca Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*¹², Hammadi *Keşfü esrâri'l- Bâtînîyye ve ahhâri'l-Karâmita*¹³, Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*¹⁴, İbnü'l Cevzi, *Telbîsü İblis*¹⁵, adlı eserlerinden de tezimizin giriş bölümünde, Bâtınîlerin düşünce yapılarını, mezheplerine taraftar kazandırmak için kullandıkları propaganda metodlarını, inanç esaslarını ve tarihleri konusunda bilgi verilirken istifade edilmiştir.

2- Farsça Kaynaklar

Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*

İlhanlı tarihçisi Cüveynî'nin kaleme aldığı bu eser Moğollar başta olmak üzere bir çok devlet ve İran'daki Bâtınîliğin yapısı ve Hasan Sabbah'ın hayatı hakkında bilgiler veren önemli eserlerinden biridir. Eserde Hasan Sabbah'ın hayatı, Alamut kalesini ele geçirmesi, Büyük Selçuklu Devleti'ndeki faaliyetleri ve Selçuklu Sultanlarının onların üzerine yaptıkları seferler konusunda çok ayrıntılı bilgiler vardır. Bu eser Mürsel Öztürk tarafından 3 Cilt olarak Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁶ Eser'in özellikle 3. Cildinde Hasan Sabbah hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vardır. Bu çalışmada eserin 3. Cildinden faydalanılmıştır.

Râvendî, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*

Kaşan yakınlarındaki Ravend kasabasında doğan Râvendî *Rahat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürur* adlı eserini Anadolu Selçuklu Sultanı 2. Rükneddin Süleyman Şah'a ithaf etmiştir.¹⁷ Bu eserde Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan itibaren son dönemlerine kadar bilgi verir. Bu bilgiler arasında İran'daki Bâtınîler'in faaliyetleri de vardır. Özellikle Alamut'un alınışından sonra Bâtınîler'in ele geçirdikleri diğer kaleler ve öldürdükleri devlet adamları konusunda mutlaka faydalanılması gereken bir kaynaktır. Eser, Ahmed Ateş tarafından *Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.¹⁸ Bu çalışmada Melikşah döneminden sonra oğulları

¹² Şehristânî, *el-Milel Ve'n- Nihal*, (Çev. Mustafa Öz), Litera Yayıncılık, İstanbul 2011.

¹³ Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmâtiler'in İçyüzü*, (Çev. İsmail Hatip Erzen), Sebil Yayınevi, İstanbul 2004.

¹⁴ Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak-Mezhepler Arasındaki Farklar*, (Çev. Ethem Ruhi Fırlı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

¹⁵ İbnü'l Cevzî, *Telbis'ul İblis*, (Çev. Mehmet Ali Kara), Polen Yayınları, İstanbul 2014.

¹⁶ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihân-Güşâ*, (Çev: Mürsel Öztürk), C.3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

¹⁷ Abdülkerim Özeydin, " Râvendî" *DİA*, C. 34, s. 471.

¹⁸ Ravendî, *Rahat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürur (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*, (Çev: Ahmed Ateş), C.1, TTK, Ankara 1957.

arasındaki taht kavgası sırasında Bâtînîler'in durumunu anlatmak için bu eserden istifade edilmiştir.

Reşidüddin Fazlullâh Hemedanî, *Câmiu't-tevârîh*

Reşidüddin'in bu tarih eseri modern anlamda ilk dünya tarihi olarak kabul edilir. Asya ve Avrupa'daki bir çok kavim ve milletin tarihini ilk defa tarafsız bir şekilde bu eserde Reşidüddin yazmıştır.¹⁹ Ayrıca İran'daki Bâtînîler hakkında bilgi veren en önemli eserlerden biridir. Eserde öldürülen devlet adamları ve Selçuklu Sultanları'nın askeri faaliyetleri hakkında oldukça geniş bilgiler vardır. Eserin Selçuklularla ilgili kısımları Erkan Göksu ve Hüseyin Güneş Tarafından Türkçeye çevrilmiştir.²⁰ Bu tezde Beryaruk dönemindeki Bâtînî olaylarını anlatırken bu eserden faydalanılmıştır.

Tüm bu Farsça kaynaklar dışında Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr*²¹, Hamdullah Müstevfî'nin, *Târîh-i Güzîde*²², İbn İsfendiyâr'ın *Târîh-i Taberistân*²³, Devletşah'ın *Tezkire-i Devletşah*²⁴, adlı eserlerinden de özellikle İran Nizârîleri'nin faaliyetleri anlatılırken başvurulmuştur.

3- Süryânî ve Haçlı Kaynakları

Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*

Ademden başlayarak 1286 yılına kadar giden bu eser Süryani kaynakları içinde oldukça önemli bir eserdir. Medler, Persler, Bizanslılar, İslâm Tarihi, Selçuklular, Harzemşahlar, İsmaililer ve Moğollar , Haçlılar ve Suriye bölgesindeki diğer güçler hakkında bilgiler verir.²⁵Eser, Ömer Rıza Doğrul tarafından, İngilizce tercümesi esas alınarak 2 cilt halinde Türkçeye çevrilmiştir.²⁶ Bu çalışmada Haleb Nizârîleri'ni ve XII.yy sonlarına doğru Haçlılarla ilişkilerini anlatırken bu çevirinin 2.cildinden istifade edilmiştir.

¹⁹ Ramazan Şeşen, "Câmiü't-Tevârîh", *DİA*, C. 7, 132.

²⁰ Reşidü'd-din Fazlullâh, *Cami'ü't- Tevârih (Selçuklu Devleti)*, (Çevl: Erkan Göksu-Hüseyin Güneş), 2. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

²¹ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l- Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000.

²² Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, (İng. Çev: E.G. Brown & R.A. Nickholson), Leyden: E.S Brill, London 1913.

²³ İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân*, (İng. Çev: Edward G. Brown), Leyden Press, London 1905.

²⁴ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, (Çev: Necati Lügal), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977.

²⁵ Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-İbrî" *DİA*, C. 21, s. 92.

²⁶ Gregory Abu'l Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. 1-2, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), 3.Baskı, TTK, Ankara 1999.

Süryânî Mihael, *Süryânî Mihael Vekayinâmesi*

Süryani Patriği Mihael'in yazdığı Vekayinâme, XII.yy'da Suriye bölgesindeki başta Haçlılar olmak üzere bir çok devletin tarihinin anlaşılması açısından oldukça önemli bir eserdir. Bu eser, Hrant D. Andreasyan tarafından *Süryânî Mihael'in Vekayinâmesi (1042-1195)*, adıyla Türkçeye çevrilmiştir.²⁷ Suriye bölgesindeki Nizârîler'in son dönemlerini anlatırken bu eserden faydalanılmıştır.

Willermus Tyrensis, *Historia Rerum Partibus Transmaridis Gestarum*

Haçlı tarihçisi ve Sur başpsikoposu Willermus Tyrensis'in Haçlı seferlerinin başlangıcından 1184 yılına kadar olan olayları anlattığı bu Haçlı kroniği 23 kitaptan oluşmaktadır. Eser Haçlıların bölgedeki Müslüman devletlerle yaptığı mücadeleler, kurduğu ittifaklar gibi çeşitli konularda bilgi verdiğinden önemlidir. Eserin 1143-1163 yıllarını içeren bölümü Ergin Ayan tarafından *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (1143-1163)* adıyla Almanca ve İngilizce çevirileri dikkate alınarak Türkçeye çevrilmiştir²⁸. Nizârîler ve Haçlılar arasındaki ilişkileri anlatırken bu çeviriden oldukça faydalandık.

Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*

Bu Haçlı kroniğinin yazarı Jean de Joinville Mısır'a düzenlenen 7. Haçlı Seferine katılmış ve sefer süresince yaşadıklarını kale almıştır. Bu hatıratını ise 1309 yılında tamamlamıştır. Bu eser Cüneyt Kanat tarafından *Bir Haçlının Hatıraları* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.²⁹ Bu eserden, çalışmada, Nizârîler ve Kudüs Haçlı Krallığı arasındaki anlaşma anlatılırken istifade ettik.

4- Araştırma Eserleri

Bu çalışma hazırlanırken bu konuda önemli araştırmalar yapmış olan tarihçilerin eserlerinden çokça faydalanılmıştır. Bu tarihçilerden ilki Farhad Daftary'dir. Daftary, dünyada Bâtınîlik, İsmâîlîlik, Nizârîlik gibi konularda araştırma yapan tanınmış bir bilim adamıdır. Onun, İsmâîlîler'in tarihini oldukça geniş

²⁷ Süryani Patrik Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekayinamesi*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), 1944.

²⁸ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (1143-1163)*, (Çev: Ergin Ayan), Kardeniz Dergisi Yayınları, Ankara 2009.

²⁹ Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev: Cüneyt Kanat), Vadi Yayınları, Ankara 2002.

kapsamlı inceleyen, *İsmâîlîler- Tarihleri ve Öğretileri*³⁰ adlı kitabı başta olmak üzere bir çok eseri bu çalışma açısından oldukça faydalı oldu. Ayrıca *A Short History of The Ismailis (Traditions of A Muslim Community)*³¹ ve *Ismailis in Medieval Muslim Societies*³², adlı kitapları, hem İsmâîlîler'in düşünce yapılarını hem de kurdukları siyasi yapıları içermesi bakımından önemlidir. Bu kitaplarda çalışma konumuz olan Suriye Nizârîler'i ile alakalı bölümler ayrıca bir öneme sahiptir. Daftary , Azim Nanji ile birlikte Londra'daki İsmâîlî Araştırmaları Enstitüsü (The Institute of Ismaili Studies)'nde yayınladığı, “ The Ismailis and Their Role in The History of Medieval Syria and The Near East”³³ adlı makalesinde Nizârîler'in Suriye bölgesine gelişini ve buradaki faaliyetlerini incelemiştir. Ayrıca Farhad Daftary'nin bir çok ansiklopediye yazdığı maddelerden de bu çalışmada istifade edildi. Bunun yanında İsmâîlî Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde İsmâîlîler ve Nizârîler konusunda yayınlanmış bir çok makale bu çalışma için faydalanılan eserlerdendir.

Marshall Hodgson'un *The Order of Assassin*³⁴ adlı eseri, dünyada bu konuda yayınlanan önemli eserlerden biridir. Hodgson bu eserinde İsmâîlîler'in tarihini oldukça geniş kapsamlı bir şekilde kaleme almıştır. Ayrıca eserdeki Suriye Nizârîleri'ne ait bölümler bu çalışma için çok verimli olmuştur.

İsmâîlîler'in İran ve Suriye'deki yapılanmalarını ayrıntılı bir şekilde anlatan Peter Willey'in yazdığı *Eagle's Nest*³⁵ bu konudaki önemli yapıtlar arasındadır. Yazar, bu kitabında İran ve Suriye bölgesindeki Nizârî kalelerine yaptığı ziyaretleri, bu kalelerin tarihiyle birlikte coğrafi ve stratejik özelliklerini ayrıntılı bir şekilde anlatır.

Bâtınîler ile alakalı araştırmalar yapan bir diğer tarihçi ise Bernard Lewis'tir. *Haşîşiler- İslâm'da Radikal Bir Tarikat*³⁶, *Alamut Kalesi ve Hasan el Sabbah*³⁷, adlı

³⁰ Farhad Daftary, *İsmaililer-Tarihleri ve Öğretileri*, (Çev: Erdal Toprak), Doruk Yayınları, İstanbul 2002.

³¹ Farhad Daftary, *A Short History of The Ismailis (Traditions of A Muslim Community)*, Edinburg University Press, Edinburg 1998.

³² Farhad Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, I.B.Tauris Publishers, London 2005.

³³ Farhad Daftary - Azim Nanji, “ The Ismailis and Their Role in The History of Medieval Syria and The Near East” *The Aga Khan Trust for Culture*, The Institute of Ismaili Studies, 2007.

³⁴ M.G.S. Hodgson, *The Order of The Assassins*, Mouton&CO. Publishers, Netherlands 1955.

³⁵ Peter Willey, *Eagle's Nest -Ismaili Castles in Iran and Syria*, I.B.Tauris Publishers, London 2005.

³⁶ Bernard Lewis, *Haşhaşiler- İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, (Çev: Kemal Sarısözen), Kapı Yayınları, 2.Basım İstanbul 2014.

³⁷ Bernard Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan El Sabbah*, (Çev: Müberra Güney), Nokta Yayınları, İstanbul 2012.

Türkçe çeviri kitaplarının yanı sıra bir çok yabancı dilde eserleri mevcuttur. *History of The Crusaders* 'in 1. Cildinde yayınladığı “ The Isma’ilites and The Assassins”³⁸ makalesi Nizârîler’in İran’daki yapılanmalarının ardından Suriye bölgesine geçmelerini ve buradaki faaliyetlerini konu alır. Ayrıca *Bulletin of The School of Oriental and African Studies*“ dergisinin 15. Cildinde yayınlanan “Saladin and The Assassins”³⁹ makalesi ise Salâhaddin Eyyûbî ve Nizârîler arasındaki ilişkileri ayrıntılı bir şekilde inceler.

Nasseh Ahmad Mirza’nın 1963 yılında hazırladığı , *The Syrian Isma’lis at The Time of The Crusades*,⁴⁰ adlı doktora tezi dünyada Suriye Nizârîleri üzerine yapılmış araştırmalar arasında en önemlilerindendir. Bu tez daha sonra , *Syrian Ismailism- The Ever Living Line of The Imamete*⁴¹ adıyla kitap olarak da yayınlanmıştır. G.W Rice’ın, 1969 yılında hazırladığı *The Establishment in The Early Twelfth Century of The Syrian Da’wa of The Nizârî Isma’ili*⁴²s adlı master tezi, bu çalışma açısından ciddi derecede önem arz etmektedir. Rice bu tezinde Suriye Nizârîleri’nin Râşidüddin Sinân dönemine kadar olan tarihini incelemiştir. Rice’ın ve Mirza’nın bu çalışmaları doğrudan Suriye Nizârîleri konusunda yapılan, tez özelliğindeki nadir çalışmalardandır. Ayrıca G.W Rice’ın tezi Türkiye’de ilk defa bu çalışmada kullanılmıştır. Bunlara ek olarak Konstantin Yelin’in 2006’daki ,Suriye Nizârîleri ve Haçlılar arasındaki ilişkileri konu aldığı *İsma’ilis and Crusaders in Syria*⁴³ adlı tezi de oldukça önemli bilgiler içerir.

Yabancı ülkelerdeki eserlerin yanı sıra Türkiye’de bu konuda bilimsel olarak yapılan mevcut araştırmaların hepsinden bu çalışmada istifade edilmeye çalışılmıştır. Abdülkerim Özaydın’ın *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi*⁴⁴ ve *Muhammed*

³⁸ Bernard Lewis, “ The Isma’ilites and The Assassins”, *History of The Crusaders*, (Ed: Kenneth M. Setton), Vol.1, London 1969.

³⁹ Bernard Lewis, “ Saladin and The Assassins”, *Bulletin of The School of Oriental and African Studies*, 15/2, 1953.

⁴⁰ Nasseh Ahmad Mirza, “ The Syrian Isma’lis at The Time of The Crusades”, *Thesis Submitted for The Degree of Ph.D.*, The University of Durham, Oriental Studies, August 1963.

⁴¹ Nasseh Ahmad Mirza , *Syrian Ismailism- The Ever Living Line of The Imamete*, Curzon Press, Great Britain 1997.

⁴² G. W. Rice, “ The Establishment in The Early Twelfth Century of The Syrian Da’wa of The Nizârî Isma’ilis”, The University of Centerbury, *The Thesis of The degree of Master*, New Zealand 1969.

⁴³ Konstantin Yelin, ”İsma’ilis and Crusaders in Syria”, University of Cambridge Faculty of Oriental Studies, *A Dissertation Submitted for Part II of The Oriental Studies Tripos*, May 2006.

⁴⁴ Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.

*Tapar Devri Selçuklu Tarihi*⁴⁵ adlı kitapları içerisinde Bâtınîler ile ilgili çok fazla bilgi mevcuttur. Bu eserler dışında Özaydın'ın *Türklük Araştırmaları Dergisi*'nin 12. Cildinde yayınlanan “ Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri”⁴⁶ adlı makalesi Türkiye'de doğrudan Suriye Nizârîleri üzerine yapılmış ilk ve en önemli araştırmadır. Abdülkerim Özaydın'ın kitapları ve makaleleri dışında yazdığı bir çok ansiklopedi maddesi, bu çalışmada sık sık başvurulmuş eserler arasındadır.

Selçuklu Tarihi konusunda önemli tarihçilerden biri olan Ali Sevim'in *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*⁴⁷ ve *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*⁴⁸ adlı kitapları başta olmak üzere çeşitli dergilerde yayınladığı bir çok makale ve çeviriden bu çalışmada fazlasıyla istifade edilmiştir. Ali Sevim'in özellikle Suriye Selçukluları ile alakalı yayınladığı makaleler ve kaynak çevirileri, Suriye Selçuklu Devleti Tarihi'nin yanısıra Nizârîler ile olan ilişkileri bakımından da oldukça aydınlatıcıdır.

Mehmet Altay Köymen'in *Selçuklu Devri Türk Tarihi*⁴⁹, İbrahim Kafesoğlu'nun *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*⁵⁰ kitapları ve İbrahim Agah Çubukçu'nun Bâtınîlik'le alakalı eserlerinden, bu çalışmada Bâtınîler'in hem siyasi hem de düşünce yapısı konularını anlatırken faydalanılmıştır. Ayrıca Çoşkun Alptekin'in *Dımaşk Atabegliği (Tog- Teginliler)*⁵¹ adlı eseri de Dımaşk'daki Nizârî faaliyetleri konusunda oldukça önemli bilgiler barındıran bir eserdir.

Aydın Usta'nın, *Tarih Dergisi*'nde yayınlanan Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler⁵², adlı makalesi Haçlıların Müslüman devletlerle olan ilişkilerinde Nizârîler'in rolünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu çalışmada Haçlı-Nizârî ilişkilerinden bahsedilen bölümlerde Aydın Usta'nın bu makalesinden olabildiğince istifade edilmiştir.

⁴⁵ Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, TTK, Ankara 1990.

⁴⁶ Abdülkerim Özaydın, “ Selçuklular Zamanında Suriye'deki Batını Faaliyetleri” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 2002.

⁴⁷ Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989.

⁴⁸ Ali Sevim - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK, Ankara 2014.

⁴⁹ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, Ankara 2013.

⁵⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953.

⁵¹ Çoşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog- Teginliler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985.

Ülkemizde Nizârîler konusunda yapılan araştırmalar arasında son dönemlerde yayınlanan, Ayşe Atıcı Arayancan'ın *Dağın Efendisi Hasan Sabbah ve Alamut*⁵³ kitabı Hasan Sabbah'ın kurduğu yapı konusunda yapılan en önemli araştırmalar arasındadır. Ayrıca kitapta Suriye Nizârîleri'ni ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir bölümde bulunmaktadır. Arayancan'ın *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*'nde yayınladığı “ Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizârî İsmâîlîleri ve Nusayrilik”⁵⁴ makalesi doğrudan bu tezin konusunu ilgilendiren bir çalışma olduğundan çok önemlidir. Yazarın ayrıca 2005 yılında yapılan , *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi (Hasan Sabbah ile İlk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri 1090-1157*⁵⁵ adlı bir yüksek lisans tezi de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Pınar Kaya'nın 2008 yılındaki *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler*⁵⁶ adlı yüksek lisans tezi ile Tarih Dergisi'nde yayınlanan “ Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler”⁵⁷ makalesi , bu çalışma için çok faydalı olmuştur. Çalışmada kullanılan bir başka tez ise Adem Arıkan'ın “ Büyük Selçuklular Döneminde Şîâ”⁵⁸ isimli doktora tezidir. Arıkan bu tezinde İsmâîlîler ve Nizârîler de dahil olmak üzere Şia kökenli diğer mezhepleri ayrıntılı bir şekilde incelemiş ayrıca Suriye Nizârîleri hakkında da önemli bilgiler vermiştir.

⁵² Aydın Usta, “ Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler”, *Tarih Dergisi*, S. 44, 2006.

⁵³ Ayşe Atıcı Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan Sabbah ve Alamut*, Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.

⁵⁴ Ayşe Atıcı Arayancan, “ Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizari İsmailileri ve Nusayrilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 54.

⁵⁵ Ayşe Atıcı Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi (Hasan Sabbah ile İlk Halefleri ve İran Nizari İsmailileri 1090-1157*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2008.

⁵⁶ Pınar Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2008.

⁵⁷ Pınar Kaya, “ Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Batıniler ile Yapılan Mücadeleler”, *Tarih Dergisi*, S. 58, İstanbul 2013, ss. 43-64.

⁵⁸ Adem Arıkan, *Büyük Selçuklular Döneminde Şîâ*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

GİRİŞ

1- Bâtınîliğin Doğuşu ve Gelişim Süreci

Bâtınîlik ya da Bâtınîyye, “ bir şeyin iç yüzünü bilmek, gizlenmek ” anlamlarına gelen batn veya butûn kelimelerinden oluşur. Aynı zamanda Bâtınî düşünce sistemini benimseyen aşırı fırkaları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bâtınîler, her zahîrin bir bâtını olduğunu ve Kur’an, hadis ve sünnetlerin te’vilinin¹ ancak Allah tarafından görevlendirilmiş masum bir imam yoluyla yapılabileceğini iddia eden topluluklardır. Bu terim, aslında dini fırkalar için kullanılsa da zamanla merkezi idareye karşı isyan girişiminde bulunan zümreleri de ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin Büyük Selçuklu Devleti’nde siyasi otoriteyi hedef alanlar Bâtınî olarak görülüyordu.²

İslâmın temel hükümlerini, diğer müslümanların anlayışından farklı bir şekilde te’vil eden Bâtınîler, tarihsel süreç içerisinde, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, İran, Irak, Bahreyn gibi bir çok bölgede varlık göstermiş ve çok çeşitli isimlerle anılmışlardır. İmametini, 6. İmam Ca’fer es-Sâdık’tan, oğlu İsmail’e geçtiğini savundukları için “ İsmâilîyye ”³, her zahîrin bir bâtını, Kur’an’daki her ayetin görünen manasından ayrı bir gizli anlamı olduğunu söyledikleri için “Bâtınîyye”⁴, imamlarının yedi tane olduğuna ve tüm evrenin yedi sayısına göre düzenlendiğine inandıkları için “ Seb’iyye”, görüşleri Azerbaycan bölgesindeki Babek isimli bir liderin görüşlerine benzerlik gösterdiği için “ Babekiyye”, Babek döneminde elbiselerini kırmızı renkte seçtikleri için “ Muhammire”, Mazdek’in inancıyla benzerlik gösterdiği için “ Mazdekiyye”, haram şeyleri helal saymalarından dolayı “ ibahiye”, insanları zevk ve şehvete yönelttikleri için, aynı zamanda Mazdek’in de lakabı olan “ Heremiyye”, Allah ve Peygamberi inkar ettikleri için “ Zenadika”, liderlerinden Anuştegin ed-Derezî’ye nispetle “ Dürziyye”, Fâtımî halifesi Mustansır’ın oğlu Nizâr’ı destekledikleri için Nizârîyye, Kufe’deki liderlerinden Hamdan Karmat’a nispetle “ Karmatîyye”, Alamut hakimi ve İsmâilî öğretisinin yayılmasında çok büyük etkisi

¹ Te’vil: Döndürmek, sözü iyice inceleyip varacağı mânaya yormak, bir şeyi amaçlanan son noktaya ulaştırmak anlamına gelir. Yusuf Şevki Yavuz, “ Te’vil”, *DİA*, C. 41, s. 27.

² Avni İlhan, “ Bâtınîyye”, *DİA*, C. 5, s. 191; Ahmet Ocak, *Selçuklular’ın Dini Siyaseti*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 211.

³ İsmâilîyye için bkz. Mustafa Öz, “ İsmâilîyye ” *DİA*, C. 23, s. 128.

⁴ Gazzâlî “ Kitâb Kavasım Al- Bâtınîyya -Gazzâlî’nin “Bâtınîlerin Belini Kıran Delilleri ” (Çev. Ahmet Ateş), *AÜİFD*, 3/1-2, s. 23,24.

olan Hasan Sabbah'a olan inançlarından dolayı " Sabbahiyye", Horosan İsmâîlîleri'nin lideri Nâsır-ı Hüsrev'e nispetle "Nâsiriyye", Bâtînî ilimlerin ancak eğitim ile öğrenilebileceğine inandıkları için, " Telimiyye", Hasan Sabbah döneminde amaçlarına ulaşmak için fedâîleri kullanmalarından dolayı " Fidâiyye"⁵, eylemlerini gerçekleştirmeden önce esrar (haşîş) kullandıklarına inanıldığı için " Haşîşiyye" gibi terimlerin hepsi Bâtînîler'i ifade etmek için kullanılmıştır.⁶

Bâtîniğin ortaya çıkışı genelde IX.yy olarak kabul edilse de aslında bu hareketin temeli Hz. Muhammed'in ölümünden sonra başlayan siyasi ayrışmalara kadar uzanır.⁷ Bilindiği gibi Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Hz. Ali'yi destekleyenler, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifeliğini kabul etmemiş, bu durum daha sonraki dönemlerde İslâm tarihinde çok önemli çalkantı ve çatışmalara sebep olmuştur.⁸ Hz. Muhammed'ten sonra devlet başkanlığına Hz. Ali'nin getirilmesi ve imametın Hz. Ali ve çocuklarında olması gerektiğini savunanlar Şîa (Şîa-i Ali) adıyla anıldılar.⁹ Şîa mensupları Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed tarafından imam/halife olarak seçildiğine inanıyorlar, Hz. Ali'nin nas(Allah'ın ve Peygamber'in sözü) ve tayin ile meşru imam olduğu görüşüne dayanan "İmâmet" düşüncesini benimsiyorlardı.¹⁰ Onlara göre İmâmet, genel halk oyunun seçimine bağlı bir olgu değil, Allah'ın verdiği bir yetkiydi ve Allah'ın imam olarak belirlediği kişi her türlü günahattan korunmuştu.¹¹

Hz. Osman'ın h.35/m.656 yılında ölümünden sonra halife olan Hz. Ali'nin saltanatı çok kısa olmakla beraber iç çatışmalara sahne olmuştu. Hz. Ali daha hilafeti eline alırmaz Hz. Osman'ın katillerinin bulunmasını isteyenlerin baskılarına maruz kalmıştı. Aynı zamanda Ümeyye oğulları da halkı çeşitli bahanelerle Hz. Ali'ye karşı

⁵ Fedâîler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, " Fidaî", *DİA*, C.13, s. 53.

⁶ İbnü'l Cevzî, *Telbis'ul İblis*, (Çev. Mehmet Ali Kara), Polen Yayınları, İstanbul 2014, s. 133-154; İbrahim Agah Çubukçu, " İbahîlik ve Bâtînilik", *AÜİFD*, C. 18, 1970, s. 69; Pınar Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtînîler ile Yapılan Mücadeleler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 1-2; A. İlhan, " Bâtîniyye" s. 191; Seyfullah Kara, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, S. 128.

⁷ A. İlhan, " Bâtîniyye" s. 191.

⁸ Cihangir Gencer, *Ezoterik ve Bâtînî Doktrinler Tarihi*, Beyaz Yayınları, İstanbul 2011, s. 260.

⁹ Pınar Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde...*, s. 3; Neşet Çağatay, *Başlangıçtan Abbasiler'e Kadar İslâm Tarihi*, TTK, Ankara 1993, s. 425.

¹⁰ Hasan Onat, "Şiîliğin Doğuşu Meselesi", *AÜİFD*, C.36, 1997, s. 82; Azim Nanji, "İsma'ilism", *Islamic Spirituality: Foundations*, (Ed. Seyyed Nasr Hossein), Routledge & Keegan Paul Ltd, London 1987, s. 180.

¹¹ Yaşar Kutluay, *İtikadi Mezheplerin Doğuşu*, Pınar Yayınları, İstanbul 2003, s. 75; Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, AÜİFY, Ankara 1965, s. 82.

kışkırtıyordu. Ayrıca Hz. Ali, tüm ükede itaat elde edememişti. Özellikle Dımaşk ve Mısır onun hilafetini kabul etmemiştir.¹² Hz. Ali'nin 661 yılında ölmesiyle İslâm toplumu içerisindeki çatlak daha da genişlemeye başladı. Halifelik makamının Emevî hanedanlığına geçmesiyle Şîa, halifeliği geri alabilmek için çeşitli girişimlerde bulundu. Önce Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ı iktidara getirmeye çalıştılar, ancak Hz. Hasan'ın Muaviye ile anlaşması sonucu bunu gerçekleştiremediler. Emevî lideri Muaviye'nin ölümüyle Hz. Hasan'ın küçük kardeşi Hz. Hüseyin halifeliği almak için harekete geçti, ancak 10 Muharrem 61/ 10 Ekim 680 tarihinde Kerbela' da Emevî ordusu tarafından öldürüldü.¹³ Hz. Hüseyin'in öldürülmesi İslâm dünyasında daha sonraki dönemlerde gerçekleşecek olan büyük çatışmaların başlangıcı oldu ve Şii'lerin diğer mezhepler aleyhinde faaliyetlerde bulunmasına yol açtı.

Önceleri sadece Ali'yi destekleyenler, Ali taraftarları olarak nitelendirilen ve herhangi bir radikal kitle özelliği taşımayan Şîa, Hz. Hüseyin'in öldürülmesinin ardından siyasi bir oluşuma doğru evrildi. Bunun sonucunda İslâm içerisinde politik bir kitleleşme hareketi başladı.¹⁴

Şiiler, Hz. Hüseyin'e yapılanlardan dolayı Emevîlere karşı düşmanca bir tavır aldılar ve halifeliğe Hz. Ali soyundan gelenlerin geçmesi gerektiği fikirlerini devam ettirdiler. Bu dönemde ayrıca Abbasiler de Peygamber'e olan yakınlıklarından ötürü halifelikte hak iddia ediyorlardı. Bu karışık ortamda Şii gruplar Hz. Ali'nin torunları İbrahim ve Muhammed zamanlarında Emevîler aleyhinde birkaç isyan girişiminde bulunsalar da başarılı olamadılar.¹⁵ Bu girişimlerden dolayı Şiiler siyasi otoritelerin dikkatlerini üzerine çekti. Ayrıca Emevî ve Abbasi dönemlerinde devamlı baskı altında tutuldular. Bu baskı onların otoritelerden gizli hareket etmesine neden oldu.

Şiiler, sonraki dönemlerde Hz. Ali ve soyundan gelenlere biat ederek imamlık müessesesini devam ettirdiler ve 6. İmam Cafer es-Sadık'a kadar genellikle birlik içerisinde varlıklarını sürdürdüler. Cafer, imamlığı döneminde diğer İslâmî topluluklarla iyi ilişkiler kurmuş, siyasi ihtiraslardan uzak, ilme yönelik bir hayat

¹² Y. Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, s. 41-44.

¹³ Ayşe Atıcı Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi (Hasan Sabbah ile ilk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri 1090-1157)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 4,5.

¹⁴ Ahmet Vehbi Ecer, "Şîa ve Doğuşu" *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1983, S.1, s. 136; Şaban Öz, "Şîa'nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler", *Mezhep Araştırmaları*, 1/2, 2008, s. 44.

¹⁵ Y. Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, s. 81,82.

sürmüş böylece Emevî ve Abbasi yönetiminden uzak kalmayı başarabilmişti.¹⁶ Şii'ler arasındaki en büyük ayrım, Cafer'in IX.yy'ın başlarında Medine'de ölmesi üzerine yaşandı. Bu ayrımın konusu ondan sonraki imamın kim olacağına yönelikti. Şiilerden bir kısmı Cafer'den sonra oğlu İsmail'in imam olması gerektiğini iddia ettiler. Zira onlara göre Cafer, daha sağlığında İsmail'i kendisinden sonra yerine geçecek imam olarak belirlemişti. Ancak Cafer daha sonra kararını değiştirmiş ve yedinci imam olarak küçük oğlu Musa'yı seçmiştir.¹⁷

İsmail'in yerine neden Musa el-Kazım'ın imam olduğu konusunda bir kesinlik yoktur. Bazı kaynaklar İsmail'in yerine Musa'nın imam olarak seçilmesi konusunda çeşitli sebepler öne sürmüşlerdir. Buna göre İsmail, babasından üç yıl önce vefat etmiştir. Dolayısı ile Cafer, bu yüzden oğlu Musa'yı imam seçmiştir. Diğer bir sebep ise, İsmail'in içki ve kadınlara düşkün olduğu ayrıca Cafer'in lanetlediği Ebu'l-Hattab El-Essedi ile dostluk kurduğu için Cafer'in ona kızarak imamlığı ondan alıp Musa'ya verdiği yönündedir.¹⁸ İmamet kimin hakkı olduğu konusundaki bu zıtlasmalar iki fırkanın doğmasına neden olmuştur. Cafer'den sonra Musa'nın imametini kabul edenlere “ Museviyye”¹⁹, İsmail'i destekleyen ve daha sonra “ Bâtınîler” olarak anılacak olan gruba ise “ İsmâilîler” denilmiştir.²⁰

İsmâilîler, İmam Cafer'den sonra imamet oğlu İsmail'e geçtiği konusunda hemfikir olsalar da, onun ölüp ölmediği hususunda kendi aralarında ayrım yaşadılar. “ İsmâilîyye el-Vâkıfe” denen grup, İsmail'in ölmeyip, Abbasilere karşı gizlenerek “takiyye” yaptığı iddia ettiler. Hatta bu gruptan birkaç kişinin, öldüğü iddia edilen tarihten sonra İsmail'i Basra'da gördüğü, kör ve yatalak olan iki hastaya dua ederek onları iyileştirdiğine şahit olduğu anlatılmıştır.²¹

İsmâilîler arasında gerçek İsmâilîyye diye anılan ve Bâtınîler'i oluşturan ikinci grup ise İsmail b. Cafer'in daha babası hayatta iken öldüğünü kabul etmiştir. Onlara göre imamet Cafer'den oğlu İsmail'e geçmiş, ancak İsmail ölünce imamlık hakkı doğal olarak onun oğlu Muhammed b. İsmail'e intikal etmiştir. Dolayısı ile yedinci

¹⁶ Mustafa Öz, “Ca'fer es-Sâdık”, *DİA*, C.7, s. 1.

¹⁷ Reinhart Pieter Anne Dozy, *İslâm Tarihi*, (Çev. Vedat Atilla), Gri Yayınevi, İstanbul 2006, s. 220.

¹⁸ M. Öz, “İsmâilîyye”, s. 128.

¹⁹ Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak-Mezhepler Arasındaki Farklar*, (Çev. Ethem Ruhi Fırlı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 217.

²⁰ İsmail Mutlu, *Mezhepler Nasıl Ortaya Çıktı? Siyasi, itikadi, Bâtıl Mezhepler*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 106.

ve son imam İsmail'in oğlu Muhammed'tir.²² Muhammed, yedi devresini kapayan son imamdır. Onun neslinden gelen sonraki imamlarla gizli imamlar dönemi başlamış ve bu gizlenme Ubeydullah el- Mehdi'nin 297/909 yılında Fâtımî Devleti'ni kurmasına kadar sürmüştür.²³

2- Düşünce Yapıları

Araştırmacılar Bâtınîliğin tarihini ve İslâm düşüncesi içerisinde bir mezhep olarak ortaya çıkmasını IX.yy olarak belirleseler²⁴ de Bâtınîlik, felsefî düşünce sistemi olarak çok daha eskilere kadar gider ve temelinde mani inancını, neo-platonculuğu, hermenetik (yorumcu) düşünceyi, Mecusiliği ve hatta Pisagorcu yaklaşımı barındırır.²⁵ Bu özelliği ile kendisinden önceki yorumcu düşünce yöntemlerinin bir devamı niteliğindedir. Ancak Bâtınîlik, İslâm dini içerisinde kendisini bir mezhep olarak gösterdikten sonra bu felsefî düzleminden uzaklaşmış ve siyasi otoriteler aleyhinde girişilen faaliyetler için bir araç olmuştur.

Bâtınî düşüncenin temeli “ her zahîrin bir bâtını olduğu”, yani görünen her şeyin altında gizli olan başka bir şeyin yattığı esasına dayanır. Buradan hareketle Kuran'ın ayetlerini ve Peygamber'in sünnetini kendi esaslarına göre yorumlamışlardır.²⁶ Onlara göre görünen anlam meyvenin dış kabuğu kadar önemsizdir, önemli olan tıpkı bir meyvenin içi gibi bâtın (iç, gizli) anlamıdır.²⁷ Bu anlamı ortaya çıkarmak için yapılan te'vil bir imam vasıtasıyla olur. Onlara göre imam her şeyi bilen, zahîr-bâtın ayırımına dayanarak yorumlar yapan, İslâm'ın temel kurallarını ve öğretilerini diğer insanlardan farklı yorumlayıp kendisine göre anlamlar çıkaran, gerekirse ibadet yükümlülüğünü bile ortadan kaldıran kişidir.²⁸ Bâtınîler öğretilerini yaymak için

²¹ Şehristânî, *El-Milel Ve'n-Nihal*, (Çev. Mustafa Öz), Litera Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 152; Hasan Onat, “ İsmâil b. Cafer es-Sâdık” *DİA*, C. 23, s. 92.

²² Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 217; Ahmet Sabri Hamedanî, *İslâm'da Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ensariyan Yayınları, Kum (İran İslâm Cumhuriyeti) 2003, s. 56.

²³ Şehristânî, *El-Milel Ve'n-Nihal*, s. 174; Mustafa Öz, *Anahatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s.130; Nuran Akif Qızı Həsənova, “İsmâilîyye Tarikati”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası*, No: 15, Nisan 2009, s. 224.

²⁴ A. İlhan, “ Bâtınîyye” s. 191.

²⁵ C. Gencer, *Ezoterik ve Bâtınî Doktrinler...*, s. 260; Şerafettin Yaltkaya, “ Bâtınîlik Tarihi”, *DİFM*, 2/8, 1928, s. 187.

²⁶ Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 221.

²⁷ Vahdettin Başçı, “ Bazı Dini Konuların Yorumlanmasında Bâtınîlerle Gazali Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13, Erzurum 1997, s. 223.

²⁸ Pınar Kaya, “ Bâtınîler'in Ortaya Çıkışı Temel Düşünce Yapıları ve Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluş Yıllarında ve Sultan Alparslan Zamanındaki İlk Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 19, Eylül 2014, s. 295.

yeryüzünde her zaman bir imam olması zorunluluğunu benimsemişlerdir.²⁹ Onlar, imamın Allah tarafından belirlendiğine ve hiçbir zaman bu hükmün değiştirelemeyeceğine inanmışlardır.

Bâtınîlerin inanç ile ilgili yorumları, İslâm inanişında alışlagelmiş yorumlar olmaktan uzaktır. Örneğin namaz onlara göre imama bağlılığı ifade eder. Hac imamı ziyaret etmek, oruç imamın sırrını gizlemek, taharetin manası kalp temizliği demektir. Zekat ise kazanılanların beşte birini imama vermek anlamına gelir.³⁰

Bâtınîler dinin esası olarak gördükleri te'vil ile Kurandaki her harften ve noktadan bir anlam çıkarmaya çalışmışlardır. Onlara göre bütün harflerin doğası, ölçüsü ve insanlarda meydana getirdiği gizli bir etkisi vardır ve bunlardan yorumlar çıkararak insanları etkilemeye çalışmışlardır.³¹ Kıyamet, ölüm, ahiret gibi konularda da genel İslâm düşüncesinden farklı yorumları vardır. Kıyamet Bâtınîler tarafından zamanın imamının ortaya çıkması ve yeni kurallar getirmesi olarak yorumlanır. Ölüm anlayışlarında ise “tenasuh” düşüncesi göze çarpar. Ölen bir insanın bedeni toprağa karıştıktan sonra aslına döner, ruhu ise ya diğer bedenlere geçip dünya üzerinde kalır ya da iyi ruhlarla beraber olur. Bütün zahîr anlamlardan te'vil edilen dini yükümlülükler imam ve onların yardımcıları olan hüccetler dışındaki halk için geçerlidir. Zira Bâtınîler, imamlarında Allah'ın zuhur ettiğine ve imamların her sırra vakıf olduğuna inanır.³² Ayrıca Bâtınî manayı öğrenenlerden bütün dini yükümlülükler kalkar.³³ Bâtınîler aynı zamanda yerin ve göğün yedi kat olması, yeryüzünün idaresinin yedi gezegene ait olması ve imamların sayısının da yedi olması nedeniyle yedi sayısına büyük bir önem atfetmişlerdir.³⁴

Bâtınîler mezhebe alınacak kişileri genellikle Kur'an'ı ve dini kuralları yorumlamakta yetersiz olanlardan seçer, bilgili ve akıllı kişilerden olabildiğince uzak dururlardı.³⁵ Böylece bu kişilerin görüşlerini değiştirebilmek ve kendi fırkalarına çekmek daha kolay olurdu. Bâtınî propaganda “dava” ismiyle anılırdı. Dava, Bâtınîler'in etkili organizasyonları, entelektüel ve diplomatik başarılarıyla

²⁹ Şehristânî, *el-Milel Ve'n-Nihal*, s. 174.

³⁰ Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmâtîler'in İçyüzü*, (Çev. İsmail Hatip Erzen), Sebil Yayınevi, İstanbul 2004, s. 55-57; Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 229.

³¹ Şehristânî, *el-Milel Ve'n-Nihal*, s. 174; P. Kaya, “Bâtınîler'in Ortaya Çıkışı...” s. 296.

³² A. İlhan, “Bâtınîyye”, s. 193; Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmâtîlerin İçyüzü*, s. 41.

³³ A. İlhan, “Bâtınîyye”, s. 193.

³⁴ P. Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde...*, s. 6; İbnü'l Cevzî, *Telbis'ul-İblis*, s. 134.

³⁵ Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmâtîlerin İçyüzü*, s. 49.

İsmâîlîliğin ve Bâtînîliğin önemli bir karakteri haline geldi.³⁶ Dava propagandasını yapan ve Bâtînî görüşleri yayarak taraftar toplayanlara ise “Dâî” (çağırıcı) denirdi³⁷. Dâîler imamların görevlendirmesiyle çeşitli topluluklara ya da ülkelere giderek burada propaganda yapmakla yükümlüydü.

Bâtînîler, zulüm dolu dünyanın Mehdinin gelişi ile düzeleceğine inanıyorlardı ve bu yöndeki propagandaları, özellikle mevcut yönetimden memnun olmayan bir çok kişinin kendi saflarına katılmasını sağladı.³⁸ Fırkaya alınacak olan adaylar öncelikle olan sıkı bir denetimle seçilir ve yaklaşık bir yıl süren çeşitli aşamalardan geçerlerdi. Dâîler seçtikleri kişilere kendilerini son derece dindar olarak tanıtır ve bir süre onunla dostluk kurardı. Daha sonra muğlak ifadeler kullanarak kişinin merakını uyandırır, bu merak bir süre devam ettikten sonra Kur'an ve ayetlerden çeşitli bâtın yorumlar yaparak şüpheyi düşmesini sağlardı.³⁹ Çeşitli açıklamalarla kişinin kafasını karıştıran dâî daha sonra ona şüpheleri konusunda açıklamalar yapıp, imamlarının bilgisi konusunda bazı sırlar vererek yemin ettirir ve böylece insilâh (sıyrılma) denilen son safha da tamamlandıktan sonra Bâtînîliğe giren kişinin artık dini yükümlülüklerden ayrıldığı ve bâtın bilgisine ulaştığı söylenirdi.⁴⁰

Te'vil esasına dayalı görüşleriyle Bâtînîler, çoğunlukla dinin temellerini inkar etmişler ve şirke varan bir şekilde yorumlamışlar, kimi zaman da kendine has yorumlamalarıyla şeriat hükümlerini geçersiz kılmışlardı.⁴¹ Bu yüzden İbnu'l Cevzi onların İslâm adı altına gizlenip İslâm'ı, peygamberliği, ibadeti ve yeniden dirilişi reddeden, görünüşte son derece Müslüman ve şeriata bağlı ancak temelde İslâm'a tamamiyle zıt bir fırka olduğunu söylemiştir.⁴² Onlar, gerçekte Kur'an'ı reddettiklerini açık açık söyleyemedikleri için Bâtînî anlamda okuyarak İslâm'ın kurallarını akıl yürütme yoluyla etkisiz hale getirmeyi⁴³ ve bu yolla hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır.

³⁶ A. Nanji, “ İsmâ'İlsm”, p. 181.

³⁷ C. Gencer, *Ezoterik ve Bâtînî Doktrinler*, s. 266; Farhad Daftary, “ Da'i”, *Encyclopedia Iranica*, (Ed. Ehsan Yarshater), C. 6, New York 1993, s. 590-593; Jimmy R. Davis, *The Shia Imami Ismaili Muslims A Short Introduction*, Lightning Source Uk Ltd. Milton Keynes Uk, 2009, s. 11.

³⁸ İ. Mutlu, *Mezhepler Nasıl Ortaya...*, s. 108.

³⁹ P. Dozy, *İslâm Tarihi*, s. 220-22.

⁴⁰ A. Atıcı Arayancan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda...*, s. 143; Dâî'lerin davet metodları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Bağdâdi, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 230-241.

⁴¹ Bağdâdi, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s. 221.

⁴² İbnu'l Cevzi, *Telbis'ul İblis*, 132-133.

⁴³ P. Dozy, *İslâm Tarihi*, s. 216.

3- Bâtınîler'in Kurduğu Siyasal Yapılar

İsmail'in oğlu Muhammed b. İsmail'den sonra onun en büyük destekçisi olan Ebu'l Hattab, İsmâîlîliği Bâtınî düşünce sistemiyle birleştirdi ve fırkanın ihtilalci özelliğinin temellerini attı.⁴⁴ Ondan sonra bu fırkanın başına Meymûn el-Kaddah ve oğlu Abdullah geçti.⁴⁵ Meymun ve Abdullah, Muhammed'in ölümünden sonra kurdukları gizli teşkilatla İsmâîlîler'i kendi etrafında toplayarak ve Hz. Ali'nin soyundan geldiklerini söyleyerek bir çok taraftar kazandılar.⁴⁶

İsmâîlîler Abdullah b. Meymun'un önderliğindeyken sistemli bir şekilde propaganda faaliyetleri yürütmeye başladılar. Bunu yaparken aynı zamanda Abbasiler'in takibatı altında oldukları için gizlenmeye ve gözlerden uzak yerlerde faaliyet göstermeye önem verdiler⁴⁷.

IX.yy sonu ve X. yy başlarında Abbasi toplumunda sosyal sınıflar arasında bir dengesizlik söz konusuydu. Ticaret, sanayi ve ziraat alanlarındaki gelişmeler nedeniyle kentlerin giderek büyümesi, şehirler ve kırsal kesim arasındaki uçurumun artmasına sebep olmuştu. Dolayısı ile kentliler zenginliklerini arttırırken kırsal kesimde yaşayan halk fakir kalmış, bu nedenle yönetimden hoşnut olmayan bir kesim ortaya çıkmıştı. Bâtınîler'in hedef kitlesi merkezi otoriteye karşı muhalif bir tavır almaya başlayan bu gruplardı. Adaleti sağlayacak bir mehdinin geleceği vaadi ve diğer eşitlikçi propagandalar onlara cazip geldi⁴⁸ ve özellikle Bâtınîler öncülüğünde yapılan düzen karşıtı faaliyetlere katılmaya başladılar. Bâtınî dâîler çoğunlukla kırsal kesimleri, Sünnî iktidarla arası bozuk olanları ve gençleri hedef alarak bu yöntemlerle nüfuzlarını arttırmaya çalıştılar.

Bâtınî dâîlerin bu başarılı propaganda faaliyetleri sonucunda Kufe'de Sevad bölgesinde Karmatîler Devleti kuruldu. Bâtınîler tarafından kurulan ilk devlet olan Karmatîler, ismini kurucusu Hamdan b. Karmat'tan alır.⁴⁹ Hamdan, İsmâîlî lideri

⁴⁴ P. Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde...*, s. 4.

⁴⁵ İ. Mutlu, *Mezhepler Nasıl Ortaya...*, s. 106.

⁴⁶ Ethem Ruhi Fırlı, " Abdullah b. Meymun el-Kaddah", *DİA*, C.1, s. 118; İbrahim Agah Çubukçu, *Mezhepler, Ahlak ve İslâm Felsefesi İle İlgili Makaleler*, AÜİFY, Ankara 1967, s. 53; Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmatîler'in İçyüzü*, s. 74.

⁴⁷ Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmatîler'in İçyüzü*, s. 129; İ. Mutlu, *Mezhepler Nasıl Ortaya...*, s. 108.

⁴⁸ Abdullah Ekinci, " Karmatîler'in Alternatif Sosyal Yaşam Sunma Çabaları", *Uluslar arası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi Tam Metin*, Yayın No: 343174, 2007, S. 1232.

⁴⁹ Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmatîler'in İçyüzü*, s. 69; Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA*, C. 24, s. 510; S.M. Stern, *Studies In Early Isma'ilism*, The Magnes Press The Hebrew University, Jerusalem 1983, p. 292.

Abdullah b. Meymun sayesinde İsmâîlîğe girmiş ve onun ölümünün ardından bölgenin dâîsi olmuştur. Bölgedeki kabilelerin büyük desteğini sağladıktan sonra civar memleketlere dâîler göndermiştir. Aynı zamanda dâî Abdan'ın yönetimindeki etkili davet sayesinde Hamdan'ın taraftarları gittikçe artmaya başladı. Abbasiler bu tarihlerde Zenc isyanı ile uğraştıkları için Hamdan ve İsmâîlîler'in yayılma politikasına engel olamamıştır.⁵⁰ Karmatîler, 287-289/900-902 yılları arasında Abbasi yönetimine üç defa isyan girişiminde bulundular ve Haleb, Hama, Hıms, Maaretünnuman gibi Suriye şehirlerini ele geçirmek için saldırılar düzenlediler. Hatta Hama, Hıms ve Baalbek'i ele geçirdiler ve ardından Dımaşk'a yürüdüler.⁵¹ Burada Abbasi kuvvetlerini yenerek bölgeye iyice yerleşmeye başladılar. Özellikle Abbasi halifesi Âli el-Müktefî Billâh (289-295/902-908) devrinde Arabistan yarımadası ve Suriye bölgesinde Karmatî hareketi başlangıcından beri en şiddetli seviyesine ulaşmıştı.⁵²

Karmatîler'in en etkin kolu, Hamdan tarafından Bahreyn'e gönderilen Ebu Said el-Cennabi'nin kurduğu Bahreyn Karmatîleri'dir. Onun ölümünün ardından topluluğunun başına geçen Ebu Tâhir el-Cennabi İslâm dünyasına büyük zararlar vermesiyle bilinir. Ebu Tâhir 930 yılında Mekke'ye saldırarak Kabe'yi yağmaladı ve buradaki Hacerülesved taşını Bahreyn'e götürdü. Ayrıca bir çok hacıyı da katledip onların hac yapmalarına engel oldu.⁵³

Bâtınîler'in kurduğu bir diğer devlet ise İfrîkiye'de Ubeydullah tarafından kurulan Fâtımî Devleti'dir. Şii-İsmâîlî kökenli bu devlet kuruluşundan birkaç yıl sonra özellikle Mısır ve Suriye'nin bazı bölgelerini ele geçirerek bölgedeki güç dengelerini İsmâîlîler lehine değiştirmiş, adeta onların koruyuculuğu vazifesini üstlenmiştir.

Ubeydullah el-Mehdi, Kuzey Afrika'ya daha 895 yılında İsmâîlîler adına taraftar toplamak ve öğretiyi yaymak için gönderilen dâî Ebu Abdullah el-Şii ile birlikte Rakkâde'de "Mehdi-Lidinillah" ve " Emîrül-Mü'minin" lakablarıyla 297/910

⁵⁰ S. Hizmetli, " Karmatîler", s. 510; Ali Avcu, Karmatîler'in *Doğuşu ve Gelişim Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 155.

⁵¹ Cengiz Tomar, " Suriye", *DİA*, C. 37, s. 548; S. Hizmetli, " Karmatîler", s. 510.

⁵² The Oxford Dictionary Of Islam, "Qaramita", (Ed. John L. Esposito), Oxford University Press, New York 2003, p. 253; Laura Veccia Vagleri, " Abbasi Hilafeti", (Çev. Hamdi Aktaş), *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, C. 1, Hikmet Yayınları, İstanbul 1988, s. 142.

⁵³ Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmatîlerin İyüzü*, (Çev: İsmail Hatip Erzen), Ar Yayınevi, Ankara 1948, s. 54.

yılında halifeliğini ilan etti ve devletini kurdu.⁵⁴ Devletin adı da Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'nın adına nispetle Fâtımîler olarak anıldı.⁵⁵ Burada Abbasiler adına okunan hutbe kaldırıldı ve Ubeydullah el-Mehdi ismi zikredilmeye başlandı.⁵⁶ Ubeydullah'ın mehdiyyetini ve halifeliğini açıkça ilan etmesi ile İsmâîlîlerin yaklaşık 150 yıl süren setr (gizlenme) devri de sona ermiş oldu.⁵⁷ Onun halifeliğini İsmâîlîler'in büyük çoğunluğu kabul ettiyse de Bahreyn'deki Karmatî gruplar başta olmak üzere bir kısım İsmâîlîler'de Ubeydullah'ın Mehdiyyet iddiasını reddetti.

Ubeydullah ilk olarak Mehdiyye adını verdiği bir şehir kurdu ve buraya yerleşti. Ardından kendisine itaat etmeyen civar kabileler üzerinde hakimiyet kurmaya çalıştı. Bir süre bölgede etkinliğini arttırmak için faaliyette bulunmasına rağmen burasının kendisi ve devleti için verimli bir yer olmadığını anladı. Çünkü Fâtımî halifeliğinin kurulduğu bölge büyük bir siyasi birlikten yoksun, Sünnî ve Şii grupları barındıran ve birbiriyle sürekli mücadele eden küçük küçük kabilelerden oluşuyordu. Ayrıca Kuzey Afrika'nın dağlık coğrafi yapısı da öğretiyi kolayca yayabilmesini engelliyordu.⁵⁸ Ubeydullah bir yandan Abbasi ve Emevî bakiyeleriyle mücadele ederken diğer yandan da Bizans ile mücadele ediyordu. Bölgede hakim olabilmek için giriştiği mücadeleler ise yerel kabileler yüzünden sekteye uğramıştı.⁵⁹ Bu yüzden kendisi için hem daha güvenli olabilecek hemde Sünnî İslâm'ın merkezi durumundaki Bağdat'ı tehdit edebilecek bir yer olan Mısır'ı seçti. Ubeydullah ve oğlu Kaim devrinde 300/913 ve 306/919 yıllarında Mısır'ı almak için iki girişimde bulunulmasına rağmen başarı sağlanamadı. Mısır ancak halife Muiz-Lidinillah (341-365/953-975) ve ordu komutanı Cevher es-Sıkilli tarafından 969 yılında ele geçirildi.⁶⁰ Bunun yanı sıra, Fâtımî halifesi Muiz-Lidinillah 341/953'te iktidara geçtiği dönemde kendisine karşı bir tutum sergileyen doğudaki Karmatîler'i itaat altına almaya çalıştı. Zira Fâtımî Devleti'nin kurucusu Ubeydullah el-Mehdi'nin Mehdiyyet iddiasından sonra Karmatî topluluğu bu devlet ile ilişkisini kesmişti.

⁵⁴ Aydın Çelik, "Fatımîler Devleti'nin Kuruluşu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 2, Elazığ 2005, s. 451; Mustafa Öz, Ubeydullah el-Mehdî", *DİA*, C. 42, s. 24; Roj Jackson, *İslâm'da 50 Önemli İsim*, (Çev. Nurullah Koltas), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 82.

⁵⁵ Farhad Daftary, *A Short History of The Ismailis (Traditions of a Muslim Community)*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1998, p. 72.

⁵⁶ Ubeydullah muhtemelen mehdiyyet iddiasını meşrulaştırmak için kendi soyunun Hz. Ali'ye dayandığını söylese de bazı İslâm yazarları bu iddiayı reddetmiş, hatta onun Yahudi kökenli olduğunu söylemişlerdir. Hammâdî, *Bâtınîler ve Karmatîlerin İçyüzü*, s. 69.

⁵⁷ Mustafa Öz, "Ubeydullah el-Mehdî", s. 24.

⁵⁸ Eymen Fuad Seyyid, "Fatımîler", *DİA*, C. 12, s. 229.

⁵⁹ Mustafa Öz, "Ubeydullah el-Mehdî", s. 25.

⁶⁰ E.F. Seyyid, "Fatımîler", s. 229-230.

Muiz'in çabaları sonucunda Karmatîler'den bir çok kişi kendisine destek vermeye başladı ancak Bahreyn Karmatîleri buna yanaşmadı.⁶¹ Karmatî topluluğu arasında özellikle Bahreyn'dekiler diğerlerine oranla daha etkili olmuş, Suriye ve Irak bölgesinde nüfuz sağlayabilmek için Sünnî iktidarla devamlı olarak çatışmalara girmiştir.

Mısır'ın alınışı İslâm tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Böylece Bağdat halifeliğine bağlı olmayan hatta Bağdat'a karşı düşmanca politikalar güden başka bir halifelik kurulmuş oldu. Bu sadece askeri bir sefer olmakla kalmamış, Mısır'ın fethinden sonra Fâtımî halifeleri siyasi, dini ve ekonomik reformlar gerçekleştirerek ülkeyi kalkındırmaya çalışmışlardır.⁶²

Muiz devri Fâtımî Devleti tarihinde önemli bir devirdir. Bu dönemde Fâtımî toprakları genişlemiş, yerel beyliklerle iyi ilişkiler kurularak çıkabilecek olası bir olumsuzluğun önüne geçilmiştir. Ayrıca Fâtımî Devleti bölgede önemli bir güç konumuna gelmiştir. Bunun dışında bilim ve felsefe alanında yeni atılımların yapılması Mısır'ın kültürel bir merkez olmasını sağlamıştır.⁶³

Fâtımî Devleti Mısır'ı ele geçirdikten sonra Suriye, Yemen, Bahreyn Bağdat ve Musul gibi yerlere dâîler göndererek taraftar bulmaya çalıştı. Bu yerler içinde Suriye bölgesi hem bölgedeki Bahreyn Karmatîleri'nin etkinliğini kırmak, hem de Bağdat halifeliğini tehdit edebilmek için önemliydi. Fâtımîler özellikle 980 yılından sonra bölgede hakimiyet kurmaya başladılar, Hama ve Hıms'ı ele geçirerek bölgedeki yerel liderlerin desteğini sağladılar. Hakim- Biemrillah (386-411/996-1021) devrinde Halep ve çevresi alındı. Suriye'nin sahil şeridi bu devirde Fâtımîler'in eline geçti. Fâtımîler'in Suriye'deki etkinliği Selçuklu meliki Atsız'ın 1075 yılında Suriye'yi ele geçirmesine kadar sürdü.⁶⁴

Fâtımîler en geniş sınırlarına halife Mustansır-Billah (427-486/1036-1094) zamanında ulaştılar. Bu dönemde Mısır, Güney Suriye, Kuzey Afrika, Sicilya, Kızıl Deniz sahilleri, Hicaz, Yemen Fâtımî toprakları içerisindeydi. Ayrıca Fâtımîler İsmâîlîlik inancını Hindistan'a yaymak için deniz yolları üzerinde de hakimiyet

⁶¹ S. Hizmetli, "Karmatîler" s. 510.

⁶² Cengiz Tomar, "Mısır", *DİA*, C. 29, s. 560.

⁶³ F. Daftary, *A Short History of The Ismailis*, p. 75.

⁶⁴ C. Tomar, "Suriye", s. 548; Neşet Çağatay, "Fatımi Devleti'nin Kuruluşu ve Akideleri", *AÜİFD*, 7/63, s. 72; E.F. Seyyid, "Fatımîler", s. 230.

kurmaya çalıştılar. Mustansır ülkesindeki ekonomik krizden kaynaklanan hoşnutsuzlukları gidermek için vezirlik görevine ordu komutanı emîr Bedr-el Cemâlî'yi getirdi ve bundan sonra Mısır'da emîrler dönemi başlamış oldu.⁶⁵ Bu dönemde ordu komutanları yönetimde tamamen söz sahibi olup Fâtîmî halifelerini etkileri altına almıştır.

Mustansır dönemi, Mısır'ın Bağdat Halifeliğine karşı olan politikası açısından da önemli bir dönemdir. Bağdat, başka bir Şii devleti olan Büveyhiler tarafından 333/945 yılından bu yana kuşatılmış durumdaydı. Halife, Büveyhiler'in baskısı altında otoritesini kaybetmişti.⁶⁶ Büveyhiler, Selçuklular'ın giderek güçlenmesi ve Bağdat halifesinin Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'den yardım istemesi üzerine Fâtîmîlerle işbirliği yaptı ve Mustansır'da Büveyhi komutanı Arslan Besasiri'yi hem askeri ve hem de ekonomik olarak destekledi ve onu isyana teşvik etti. Besasiri'nin amacı Bağdat'ta ki Sünnî egemenliğine son verip kendi Şii hakimiyetini kurmaktır.⁶⁷ Ancak Tuğrul Bey'in 447/1055 yılında Bağdat'a girip Büveyhiler'in egemenliğine son vermesiyle bu amacına ulaşamadı.

Mustansır'ın ölümünden sonra İsmâîlîliğin kalıcı bir şekilde Nizârîyye ve Mustaliyye olarak 2 ye ayrılması Fâtîmîler için bir dönüm noktası olmuştur. Hasan Sabbah öncülüğünde kurulan Nizârîyye fırkası bölgedeki devletler aleyhinde faaliyette bulunmuş, İran'da Büyük Selçuklu sınırları içinde kalan, Hazar Denizi'nin güneyindeki bir çok kaleyi ele geçirip Alamut'u merkez yaptıktan sonra Suriye'ye dâîler göndererek görüşlerini bu bölgeye de yaymak istemiştir. Fâtîmî Halifeliği ise 566/1171'de Salâhaddîn Eyyûbî tarafından yıkılana dek genellikle Haçlılarla mücadele ederek varlığını sürdürmüştür.

⁶⁵ Abdülkerim Özeydin, "Mustansır-Billâh el-Fâtîmî", *DİA*, C. 32, s. 120; E.F. Seyyid, "Fatîmîler", s. 231.

⁶⁶ Erdoğan Merçil, "Büveyhiler" *DİA*, C. 6, s. 497.

⁶⁷ Ali Sevim, "Selçuklu-Mısır Fatîmî Devletleri İlişkilerine Genel Bir Bakış", *VIII. Türk Tarih Kongresi II. Cilt'ten Ayırbaşım*, TTK, Ankara 1981, s. 743-744; Ali Sevim, "İlginç Yönleriyle Besasiri İsyanı", *14. Türk Tarih Kongresi*, C. 1, Ankara 2002, 285.

1. BÖLÜM

HASAN SABBAAH VE SURİYE'DE NİZÂRİLİĞİN YAYILIŞI

1.1. Hasan Sabbah'ın İran'da Kurduğu Teşkilat

Nizârîler'in Suriye bölgesindeki varlıklarını ve buradaki devletlerle olan ilişkilerini incelemeyen önce Nizârîliğin kurucusu sayılan Hasan Sabbah'ın hayatı ve Fâtımî İsmâîlîliği içerisinde gerçekleşen keskin bölünme hakkında bilgi vermemiz gerektiğini düşünmekteyiz. Zira Nizârîler'in Suriye'deki faaliyetleri Hasan Sabbah'ın öncülüğünde başlamıştır.

Asıl adı Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ca'fer. b. Hüseyin b. Muhammed b. es-Sabbah el-Himyari er-Razi olan Hasan Sabbah'ın hangi tarihte doğduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmasa da 438/1046-1047 veya 445/1053-1054 tarihleri verilmektedir. Doğum yerinin, Şîa'nın önemli merkezlerinden biri olan ve Şîî nüfusunun yoğunlukta olduğu İran'ın Kum şehri olduğu kaynaklarda belirtilir.¹

Hasan'ın çocukluk dönemine dair bilgiler çok kısıtlıdır. Oniki İmamcı Şiiiliğin önemli simalarından biri olan babası sayesinde iyi bir eğitim almıştır. Matematik, astronomi, felsefe, fıkıh ve mantık konularında yetenekli olduğu kaynaklarda geçmektedir.² İsmâîlîlik ile tanışması babasıyla beraber Rey şehrine göçmeleriyle olmuştur. Bu dönemde Rey şehrinde yoğun olarak propaganda yapan İsmâîlî dâîleri onun bu mezhebi kabul etmesini sağladılar.³ Onun gençlik döneminde Selçuklu sarayında önemli bir göreve geldiği ancak Nizamülmülk tarafından saraydan kovulup Mısır'a gittiği konusunda kaynaklarda bazı anlatımlar mevcut olsa da gerçeği yansıtmamaktadır.⁴ Hasan Sabbah Rey'de iken Emîr Zerrab adlı bir dâî sayesinde İsmâîlî mezhebine girdi ve bir süre sonra bölgeye gelen baş dâî Abdülmelik b. Attaş'ın dikkatini çekti. Attaş ona İsmâîlî mezhebi hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek için Mısır'a gitmesi ve buradaki halifeden ilim öğrenmesi gerektiğini söyledi. Hasan Sabbah 468/1076 yılı civarında Mısır'a gitti. Burada Halife

¹ Abdülkerim Özeydın, "Hasan Sabbah" *DİA*, C. 16, s. 350; Marcel Bazin, "Kum", *DİA*, C. 26, s. 362.

² İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târîh*, (Çev: Abdülkerim Özeydın) C. 10, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 260; A. Özeydın, "Hasan Sabbah", s. 347.

³ A. Özeydın, "Hasan Sabbah", s. 350.

⁴ A. Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti*, s. 213-214; Laurence Lockhart, "Hasan-ı Sabbah ve Haşîşiler", (Çev: Süleyman Tüllücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26, Erzurum 2006, s. 218; Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, (Çev: Necati Lügali), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977, s. 196.

Mustansır-Billah ile görüştü ve halife de onun yeteneklerini fark edip kendisine Hüccet (vekil) seçtikten sonra ileride Horasan bölgesinde propaganda yapacağını söyledi.⁵

Hasan Sabbah Mısır'da bulunduğu süre içerisinde buradaki siyasi hadiselerle dahil olmuştu. Mustansır-Billah kendisinden sonra halife olarak büyük oğlu Nizâr'ı seçmişti. Hasan Sabbah'ta Nizâr'ı destekleyenler arasındaydı. Ancak ülkenin yönetiminde ciddi söz sahibi olan ordu komutanı ve vezir Bedr-el Cemâlî Nizâr yanlısı değildi ve Hasan Sabbah'ı kendisine muhalefet ettiği için suçlamıştı. Hasan bir süre Mısır'da kaldıktan sonra buradaki siyasi durumun kendi aleyhinde geliştiğini görerek Mısır'dan ayrılmaya karar verdi ve 1081 yılında İsfahan'a yerleşti.⁶

Hasan Sabbah İran'a geldikten sonra Fâtımî halifesi el-Mustansır adına davet yapmaya başladı. Birkaç yıl boyunca İsfahan ve Rey şehirleri başta olmak üzere⁷ Taberistan, Kuhistan, Cürcan, Yezd ve Kirman bölgelerinde propaganda yaparak bir çok taraftar kazandı.⁸

483/1090 yılına gelindiğinde Geylan, Mazenderan ve Deylem gibi İran'ın Kuzey bölgeleri Hasan'ın dikkatini çekti. Özellikle dağlık bir bölge olan Deylem bölgesi merkezi yönetimden oldukça uzak ve halkı da Ehl-i Sünnet inancına muhalifti. Dolayısı ile Hasan'ın burada yapacağı faaliyetler için bir kolaylık sağlıyordu. 6 Recep 483/4 Eylül 1090 tarihine gelindiğinde Hasan Sabbah Kazvin'in kuzeydoğusunda yer alan, Elbruz dağları üzerindeki oldukça müstahkem bir kale olan Alamut Kalesini ele geçirdi⁹ ve derhal buranın savunmasını güçlendirip erzak depolarını doldurdu.¹⁰ Alamut dışında Girdkuh, Turşiz, Kain gibi önemli kaleler de

⁵ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târih*, s. 261; A. Özeydin, "Hasan Sabbah", s. 347; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihân-Güşâ*, (Çev: Mürsel Öztürk), C. 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 114; İlyas Gökhan, "Sultan Melikşah Zamanında Suriye Üzerinde Selçuklu-Fatımi Mücadelesi", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2013, s. 105.

⁶ A. Özeydin, "Hasan Sabbah", s. 347.

⁷ Osman Özgüdenli, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, C. 1, İsam Yayınları, İstanbul 2013, s. 185.

⁸ A. Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti*, s. 216; Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1988, s. 283.

⁹ J.J. Saunders, *A History of Medieval Islam*, Redwood Press, Great Britain 1990, p. 160; Abdülkerim Özeydin, "Alamut", *DİA*, C. 2, s. 336; A. Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti*, s. 215.

¹⁰ Enno Franzius, "Alamut Kalesi (1090-1092)", *Ekev Akademi Dergisi*, 2/2, Mayıs 2000, s. 78; Alamut'ta Hasan Sabbah'ın kurduğu cennet ve fedâîlerine haşhaş içirdiği konusunda bkz. Ali Gürsoy, "Marco Polo: La Description du Monde (Vadide Yaşayan Şeyhü'l Cebel ve Haşhaşiler)", *Mezuniyet Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1972.

İsmâîlîlerin eline geçmişti.¹¹ Böylece Büyük Selçuklu Devleti sınırları içerisinde, korunaklı kalelerden oluşan ve Selçuklu yönetimi aleyhinde faaliyetlerde bulunan bir yapı kurulmuş oldu.

Hasan Sabbah, Alamut'a yerleştikten sonra her tarafa dâîler göndererek halkı etrafında toplamaya çalıştı ve bunda büyük ölçüde başarı sağladı.¹² Kısa zamanda Kazvin, Damgan, Demavend gibi bölgelerde güç kazandığı gibi, Rudbar bölgesindeki birçok kaleyi ele geçirdi.¹³

Alamut alındıktan sonra bizzat Hasan Sabbah'ın kurduğu fedâî teşkilatı tarafından işlenen ilk cinayet Bâtınîler aleyhine konuşan Save'li bir müezzinin öldürülmesi oldu.¹⁴ Bâtınîler'in gittikçe artan propaganda faaliyetleri Selçuklu toplumunda ses getirmeye başlamıştı. Hatta Sultan Melikşah'ın bile Bâtınî olduğu, ancak daha sonra bu inancından döndüğüne dâîr söylentiler bile çıkmıştı.¹⁵ Bir süre sonra Hasan Sabbah'ın yoğun propagandalarla halkı kendi taraflarına çekmesi, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın dikkatini çekti ve Hasan Sabbah'a uyarı niteliğinde bir haber göndererek ondan hareketlerine son vermesini istedi. Ancak Hasan Sabbah bunu görmezden geldi.¹⁶ Melikşah, Alamut ve diğer bölgelerdeki Bâtınîler üzerine 1091 ve 1092 yıllarında Emîr Yoruntaş, Arslantaş ve Koltaş'ı gönderdiyse de bu seferlerinden herhangi bir başarı sağlayamadı. En son Kızılsarığ kumandasındaki ordu Alamut'u kuşattı ancak Sultan'ın 16 Şevval 485/19 kasım 1092'deki ölümüyle sefer durduruldu.¹⁷

Bâtınîler'in XI.yy sonlarında Büyük Selçuklu Devleti'ne verdiği en büyük zarar Vezir Nizamülmülk'ün öldürülmesi olmuştur. Nizamülmülk onların faaliyetlerinin ne gibi sonuçlar doğurabileceğinin bilincindeydi ve bu konuda Melikşah'a birkaç defa bilgi vermişti. Ayrıca Bâtınîlerle mücadele etmek için askeri ve siyasi mücadelenin yanında Nizâmiye Medreseleri'ni kurarak, onların propagandalarına

¹¹ Hamdullah Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, (İng. Çev: E.G. Brown & R.A. Nickholson), Leyden: E.S Brill, London 1913, p. 127.

¹² Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, s. 198.

¹³ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, (İng. Çev: Edward G. Brown), Leyden Press, London 1905, s. 240; Henry H. Howorth, *History of The Mongols*, Longmans Green and C.O, London 1876, p. 16.

¹⁴ İbnü'l Cevzî, *Telbis'ul İblis*, s. 143.

¹⁵ Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fî Tarihi'l- Ümem'de Selçuklular*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2014, s. 172.

¹⁶ Abdülkerim Özaydın, "Melikşah" *DİA*, C.29, s. 56.

¹⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devri'nde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953, s. 133-134.

karşı Sünni akideyi güçlendirip ilmi sahada da mücadele etmeye çalıştı.¹⁸ 10 Ramazan 485/14 Ekim 1092 tarihinde Sultan Melikşah ile beraber Bağdat'a giderken Nihavend yakınlarında durdukları sırada, kendisine bir şikayetini söylemek için yaklaşan sıradan bir köylü kılığındaki Ebu Tâhir Arrani adlı bir fedâî tarafından hançerlenerek öldürüldü.¹⁹ Nizamülmülk'ün öldürülmesinden kısa bir süre sonra Melikşah'ın da ölmesiyle Büyük Selçuklu Devleti Bâtınîler ile mücadele konusunda zor duruma düştü.

Melikşah'ın iki oğlu Berkyaruk ve Muhammed Tapar dönemindeki taht kavgaları, o zamana kadar gücünün zirvesinde olan Büyük Selçuklu Devleti'ni iç çatışmalara sürükledi.²⁰ Bu iç çatışmalardan en çok fayda sağlayanlar ise Bâtınîler oldu.²¹ Dizkuh, Lemesser gibi bir çok kaleyi ele geçirip, halkı kendi mezheplerine çağırmak için davet merkezleri kurdular.²² Hatta bu çekişmeler sırasında Berkyaruk'un ordusuna sızıp buradaki bir çok emîr ve askeri kendi tarafına çektiler.²³

Berkyaruk'un tahta çıktığı 1094 yılında Bâtınîler, artık Selçuklu devletini ciddi anlamda tehdit eden bir unsur haline gelmişti. Bâtınîler Halkı kendi mezheplerine davet ederken, kendilerine muhalefet edenleri öldürüyorlardı. Halk ise korku içerisindeydi. Bazıları bunlara karşı düşmanlık ediyor, bazıları da faaliyetlerine ses çıkarmıyordu.²⁴ Bir defa Berkyaruk'a karşı suikast düzenlediler. Ancak amaçlarına

¹⁸ Abdülkerim Özaydın, "Nizâmiye Medreseleri", *DİA*, C. 33, s. 188; Lütfi Alıcı, *Haşhaşiler ile Hizbullah Terör Örgütünün Öğreti, Örgütlenme ve Sosyo-Ekonomik Yapılarının Mukayesesi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2007, s. 37.

¹⁹ İbn Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)*, (Çev: Mehmet Keskin), C.12, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, s. 284; Sadruddîn Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti-s Selçukiyye*, (Çev: Necati Lûgal), TTK, Ankara 1999, s. 45; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd Düvel(Selçuklular Tarihi)*, (Yay: Ali Öngül), C. 1, Emek Matbaası, İzmir 2000, s. 61; İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devri'nde...*, s. 203; İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, s. 240; Mehmet Cevat Karaoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Vezirleri", Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van 2011, s. 102-103; Muhammed Şebankâreî, "Selçuklular", (Çev: Ahmad Hesamipour), *Tarih Okulu*, S. 4, s. 145.

²⁰ Mohammad Ahsanullah, *History of The Islamic World*, Deep&Deep Publication, New Delhi 1986, p. 75.

²¹ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l- Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000, s. 16; Farhad Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, I.B.Tauris Publishers, London 2005, p. 133.

²² Ravendî, *Rahat-üs-Sudür ve Âyet-üs-Sürur- Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti*, (Çev: Ahmed Ateş), C.1, TTK, Ankara 1957, s. 151-152; Cuveynî, *Tarih-i Cihân-Güşâ*, s. 124-125;

²³ Müneccimbaşı, *Câmiu'd Düvel*, s. 87-88.

²⁴ El- Bûndarî, *Zubdat al-Nusra va Nuhbat al'Usra*, (Çev: Kıvameddin Burslan), 3.Baskı, Ankara 2016, s. 65.

ulaşamadılar.²⁵ Berkyaruk, Kuhistan, Fars ve Huzistan gibi Bâtınîlerin yoğun olduğu bölgelere 1101, 1103 ve 1104²⁶ yıllarında çeşitli seferler yapsa da kaydadeğer bir başarı sağlayamadı.

Berkyaruk'un ardından 26 Cemaziyelevvel 498/13 Şubat 1105 yılında tahta çıkan Muhammed Tapar'ın karşılaştığı en büyük sorun devletin ve halkın içinde çok büyük güç elde etmiş olan Bâtınîler idi. O, Bâtınîlerle mücadeleyi gayrimüslimlerle mücadele etmekten daha kutsal sayıyordu.²⁷ 500/1107 yılından 24 Zilhicce 511/18 Nisan 1118'de ölene dek başta kendisi olmak üzere Vezir Ahmed b. Nizamülmülk, Çavlı, Anuştegin Şirgir, Karaca, Gündoğdu, Kavşut, Bozan gibi emîrlerle bir çok defa Bâtınîler üzerine yürüyüp onlara ait bazı kaleleri ele geçirdi.²⁸ Ancak Bâtınîlerin elindeki diğer kaleler oldukça müstahkemdi ve propaganda faaliyetleri sonucunda sayıları giderek artmış ve Selçuklu baskısına karşı başarılı bir savunma uygulamışlardı. Bu sebeple Muhammed Tapar'ın askeri seferleri onların yıkıcı faaliyetlerini engellemekte başarıya ulaşamadı.

Muhammed Tapar'ın halefi Sencer (511-552/1118-1157) döneminde, Hasan Sabbah, Melikşah, Berkyaruk ve Muhammed Tapar dönemlerinde kendisine karşı düzenlenen askeri harekatlarda zarar gören kaleleri onarıp tahkim ettirmekle uğraşmış, bu yüzden geçmiş dönemlere oranla daha az faaliyet yürütmüştür. Zaten Sultan Sencer de oldukça güçlenmiş olan Bâtınîlere karşı, Hasan Sabbah'ın 518/1124 yılında ölümüne dek her hangi bir girişimde bulunmamış ve Hasan Sabbah ile anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde Bâtınîlerin şehirlerde yerleşmemeleri ve karışıklık çıkarmamaları koşuluyla onların üzerine sefer yapmamayı vaad etmiştir. Sencer ile Hasan Sabbah arasında yapılan bu anlaşmadan rahatsız olan Abbasi Halifesi Müsterşid Billâh, Sencer'i, Bâtınîler üzerine kararlılıkla gitmediği için suçlamıştır.²⁹

²⁵ Reşîdü'd-din Fazlullâh, *Cami'ü't- Tevârih- Selçuklu Devleti*, (Çevl: Erkan Göksu-Hüseyin Güneş), 2.Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s. 143.

²⁶ Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001, s. 89-91.

²⁷ Abdülkerim Özaydın, " Muhammed Tapar," *DİA*, C. 30, s. 580.

²⁸ Cuveynî, *Tarih-i Cihân-Güşâ*, s. 126; Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, s. 128; A. Özaydın, " Muhammed Tapar", s. 580; P. Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde*, s. 52-61; F. Daftary, *A Short History of The Ismailis*, s. 133-134.

²⁹ Pınar Kaya, " Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler", *Tarih Dergisi*, S. 58, İstanbul 2013, s. 44,45,46; G. M Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devleti'nin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 157.

1.2. İsmâîlîlik İçerisinde Ayrılma (Nizârîlik) ve Ed-da'vetû'l-Cedîde

Fâtımî halifesi Mustansır Billâh'ın 487/1094 yılındaki ölümü, o güne kadar tek bir devlet altında birleşmiş olan İsmâîlîlerin bölünmesine yol açan olayların da başlangıcı oldu. Vezir Efdal³⁰, tıpkı babası Bedr el- Cemal gibi tüm devlet yönetiminin tek hakimi konumundaydı ve Mustansır'ın ölümüyle başlayan yeni halifenin seçimi sorunuyla karşı karşıya kaldı. Bir tarafta Hasan Sabbah başta olmak üzere İsmâîlîlerin çoğunun desteğini kazanan ve bizzat babası tarafından da kendisinden sonraki halife olarak seçilen Nizâr, diğer tarafta fazla destekçisi olmayan, Mustansır'ın küçük oğlu Ahmed vardı. Efdal, Ahmed'i kolayca etki altına alabileceğini düşündüğü için onu destekliyordu.³¹ Her ne kadar Mustansır, Nizâr'ı halife olarak belirlemiş olsa da Efdal'in çabaları sonucunda Ahmet, Müstâlî lakabıyla yeni Fâtımî halifesi oldu. Nizâr, bunun sonucunda, Efdal'in kendisi aleyhinde bir girişimde bulunmasından çekinerek, İskenderiyye'ye kaçtı ve iddiasını buradan sürdürmeye karar verdi. Ancak Efdal, ordusuyla İskenderiyye'yi kuşatarak Nizâr'ı ve taraftarlarını tutuklayıp hapse attırdı ve Nizâr kısa bir süre sonra burada öldü.³² Efdal böylece İsmâîlî dünyasını ikiye bölmüş oldu. Özellikle Mısır dışında, doğuda bulunan İsmâîlîler'in büyük çoğunluğu, Hasan Sabbah'ın önderliğini yaptığı Nizâr'ın imamlık iddiasını desteklediler ve Fâtımî devleti ile bütün ilişkilerini kestiler.³³ 1094-1095 yılındaki bu ayrıma kadar Hasan Sabbah, İran coğrafyasında Fâtımî halifesi Mustansır adına davet yürütüyordu. Mustansır'ın ölümünün ardından, Mustâlî'nin halifeliğini reddederek Nizâr adına davet yürütmeye başladı.³⁴ Böylece Hasan Sabbah öncülüğündeki İsmâîlîler'e Nizârîler denildi.

İsmâîlîlik bu ayrımla yeni bir isme ve bir davet metoduna kavuşmuş oluyordu. Bu metod Hasan Sabbah'ın geliştirdiği ve ed-da'vetû'l-Cedîde (Yeni Davet) adı

³⁰ Efdal b. Bedr el-Cemâlî babası Bedr el- Cemâlî'nin 487/1094 yılında ölmesinin ardından Fatimiler'in Veziri oldu ve bu görevini 515/1121 yılına dek sürdürdü. Özaydın, "Efdal b. Bedr el- Cemâlî", *DİA*, C. 10, s. 452.

³¹ Bernard Lewis, "The Isma'ilites and The Assassins", *History of The Crusaders*, (Ed: Kenneth M. Setton), V.1, London 1969, p. 106.

³² İbn Kesir, *El- Bidaye ve 'n-Nihaye*, s. 291; A. Özaydın, "Efdal b. Bedr el- Cemâlî", s. 452; Mustafa Öz, "Nizârîyye" *DİA*, C.33, s. 200; Nihat Yazılıtaş, *Fatimi Devleti'nde Türkler*, TTK, Ankara 2009, s. 176.

³³ Anthony Champbell, *The Assassins of Alamut*, http://www.iranchamber.com/history/İsmâîlîeh/books/the_assassins_of_alamut.pdf, (Er. Tar. 18.09. 2017.) p. 18; B. Lewis, *The Isma'ilites and The Assassins*, s. 106; Muzaffer Tan, "Tarihsel Süreçte İsmâîlîlik ve Yaşadığı Farklılaşmalar", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, 2012, s. 132; M.G.S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, (Çev: Metin Karabaşoğlu), C. 2, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 60-61.

³⁴ Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, s. 125.

verilen davet sistemi idi. Yeni davet ile Hasan Sabbah, Allah'ın bilgisine ulaşabilmek için bânını bilmek gerektiğini, insanların Allah'ın bilgisine ulaşmakta yetersiz olduğu için de bu bilgiye ancak her dönem yeryüzünde bulunmuş olan bir imam (öğretici) yoluyla ulaşılabilirliğini söylüyordu.³⁵ Ona göre yeryüzünde her zaman imamlar vasıtasıyla kurtuluşa erecek bir fırkanın olduğu, diğer fırkaların imamları olmadığı için kurtuluşa erişemeyeceği bir gerçektir. Bu nedenle kendi mezhepleri dışındaki mezhepleri reddetmişlerdir.³⁶ İnsanların imamın gösterdiği yolda ilerleyip onun emîrlerini yerine getirmekten başka görevi yoktur. Ayrıca insanlara her türlü görevi vermek ya da her türlü yükümlülüğten muaf tutmak ancak imama özgüdür. Bu nedenle insanların tek ibadeti imama boyun eğmek, aynı zamanda toplumun bütün örgütlenişi de bu sistemi devam ettirmeye yönelik olmalıdır.³⁷ Bu görüşleriyle Hasan Sabbah eski talim doktrinini değiştirip Allah tarafından belirlenen mutlak bir öğreticiye itaat fikrini genişleterek, imama çok geniş yetkinlik ve otorite vermiş oluyordu.³⁸

Hasan Sabbah ve onun takipçilerin yegâne amacı Selçuklu Devleti'ni yıkmaktı. Ancak bunu topyekûn ordularla savaşarak yapacak askeri gücü yoktu. Bu nedenle yeni bir örgütlenme şekline giderek propagandasında daha farklı bir yol izlediler.³⁹ Nizâr'ın imamlığını destekleyen görüşlerini davet propagandasıyla birleştirerek etrafına topladığı kişilerden kendisine son derece bağlı bir fedâî teşkilatı kurdu ve Selçuklu Devleti'ne karşı silahlı bir mücadele başlattı.⁴⁰ Ayrıca Hasan Mısır'dayken devlet adamlarının oğullarının sarayda oturup becerikli hocalar tarafından yetiştirildiğini ve devlet hizmetinde kullanıldığını görmüştü ve kendisi de Alamut'u aldıktan sonra buna benzer bir teşkilat kurmaya karar verdi.⁴¹ Bu teşkilatın başında Baş dâî vardı. Onun hemen altında dâîler, dâîlerin altında Refikler (yoldaşlar) ondan sonra da Lasikler (taraftarlar) bulunuyordu. En son olarak çok sıkı bir disiplinle yetiştirilen fedâîler vardı.⁴² Hasan Sabbah ve Nizârîlerin amaçlarını gerçekleştirmek

³⁵ Şehristani, *El- Milel ve'n-Nihal*, s. 175-176; Yaşar Şahin Anıl, *Alamut Terörünün Kaynakları ve Hasan Sabbah*, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 203;

³⁶ Şehristani, *el- Milel ve'n- Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, (Çev: Mustafa Öz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015, s. 161-164.

³⁷ Y.Ş. Anıl, *Alamut Terörünün Kaynakları...*, s. 203.

³⁸ Wilferd Madelung, " İsmâîlîlik: Eski ve Yeni Davet", (Çev: Muzaffer Tan), *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9/25, Mayıs-Ağustos 2006, s. 291.

³⁹ Zahide Ay, *Alamut Sonrası Nizari İsmâîlîliği (13-15. Yüzyıllar)*, Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 33.

⁴⁰ W. Madelung, *İsmâîlîlik: Eski ve Yeni...*, s. 291.

⁴¹ Tahsin Yazıcı, " Fidâî", *DİA*, C. 13, s. 53.

⁴² L. Lockhart, " Hasan-ı Sabbah ve Haşîşiler", s. 221.

hususunda fedâiler çok önemli bir yer tutuyordu. Zira onlar imamın emriyle mezhebin düşmanlarını öldüren, gerekirse kendisini feda etmekten çekinmeyen, tüm amaçları imamın sevgisini kazanmak olan kimselerdi.⁴³ Hasan Sabbah ayrıca bu fedâiler aracılığıyla amaçlarına ulaşmak için suikast yöntemini kullandı.⁴⁴ Böylece devlet adamlarına ve toplumda söz sahibi kişilere karşı suikastler düzenleyerek halk arasında korku ve paniğin yayılmasına, dolayısı ile siyasi otoritenin bundan zarar görmesine sebep oldu.

1094 yılından sonra Nizâr adına davet yapan Hasan Sabbah, bu davetini büyük oranda Büyük Selçuklu Devleti toprakları olan İran coğrafyasında sürdürüyordu. Bu bölgede bir çok kaleyi ele geçirip, propagandalarıyla bölge halkı üzerinde nüfuzlarını arttıran Nizârîler, aynı zamanda fedaileri aracılığı ile işledikleri suikastlerle kendilerine karşı korku duyulmasını sağlıyordu. Hasan Sabbah 1095 yılından sonra, özellikle Haçlı Seferleri ile hem siyasi hemde toplumsal olarak daha da karmaşık hale gelen Suriye'ye Nizârî propagandacılar göndererek bu bölgede etkinliğini artırmak istedi ve böylece Nizârîler, Suriye'de faaliyetlerine başladılar.

1.3. XII. Yüzyılın Başlarında Suriye'nin Siyasal ve Sosyal Durumu

XI.yy sonları ve XII.yy başlarında Suriye bölgesinin genel siyasi vaziyeti şu şekilde idi: Selçuklu Sultanı Alparslan'ın oğlu Tutuş daha 471/1079 yılında Dımaşk'ı alarak burada Suriye Selçuklularını kurmuş, ardından Haleb, Musul ve Diyarbakır gibi bölgelerde de hakimiyet sağlamıştı. Ancak 1095 yılında Berkıyaruk ile yaptığı savaşta öldü.⁴⁵ Onun ölümünün ardından oğlu Rıdvan Suriye'nin en önemli şehirlerinden biri olan Haleb'e yerleşti. Diğer oğlu Dukak ise Dımaşk'a yerleşerek burada kendi melikliğini kurdu. Böylece Suriye'de Haleb ve Dımaşk Selçuklu Melikliği olmak üzere iki siyasi güç oraya çıktı ve bu iki devlet arasında bir birlik yoktu.⁴⁶

Suriye bölgesinde etkin olan bir diğer siyasi güç ise Fâtımî Devleti idi. 1098 yılında Rıdvan ve Dukak arasındaki taht mücadelesinden de faydalanarak Kudüs'ü

⁴³ T. Yazıcı, "Fidâî", s. 53.

⁴⁴ H. Howorth, *History of the Mongols*, p. 16. Hasan Sabbah'ın bir cinayeti işlemeyen önce fedâilerine haşhaş kullandığı konusunda ayrıca bkz: Mustafa Öz, "Haşîşîye" *DİA*, C. 16, s. 418; Y. Ş. Anıl, *Alamut Terörünün Kaynakları*...s. 239-243.

⁴⁵ Abdülkerim Özeydin, "Tutuş", *DİA*, C. 41, s. 446.

⁴⁶ Philip K. Hitti, *History of Syria*, Macmillan&Co.Ltd, London 1951, p. 574.

İlgazi ve Sökmen'in elinden alan Fâtımîler özellikle Güney Suriye ve bazı kıyı kesimlerini ellerinde tutuyordu.⁴⁷

Papa II. Urbanus'un 1095 yılındaki çağrısından sonra bölgeye gelen Haçlılar ise 10 Mart 1098'de Urfa, 3 Haziran 1098'de Antakya ve 15 Temmuz 1099'da ise Kudüs'ü almış⁴⁸ ve bölgedeki varlıklarıyla mevcut siyasi dengeleri köklü bir değişikliğe uğratmıştı.

Birbirinden kopuk bu siyasi yapılar dışında Suriye'de yarıbağımsız sayılabilecek bazı güçler de mevcuttu. Örneğin Munkizoğulları, Selçuklu vassalı olarak Şeyzer bölgesinde hüküm sürüyordu.⁴⁹ Stratejik olarak önemli bir şehir olan Hıms'ta ise Tutuş'un hakimiyetinin ardından Atabeg Cenahüddle hakim olmuştu. Cenahüddle 497/1103 yılında kadar bölgesini Haçlı saldırılarına karşı savunmuştu.⁵⁰

XII.yy'ın başlarında Suriye bölgesi İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi üç büyük dinin ve bu dinlere ait mezheplerin varlığı açısından da çeşitlilik gösteriyordu. Nusayriler genellikle Lazkiye, Haleb, Cebel-i Behra ve Antakya bölgesinde yerleşmişlerdi ve birisi Haleb'te, diğeri Bağdat'ta olmak üzere iki dini merkezleri vardı. Fâtımîlerin IX.yy'dan beri bölgede yürüttüğü propaganda faaliyetleri sonucunda bölgede etkinlik kazanmış bir diğer mezhep ise İsmâîlîlik idi. Özellikle Nizârî-Müstalî ayırımından sonra bu iki tarafın dâîleri bölgede etkinlik kazanmak için propaganda yapıyorlardı. Şiilerin büyük çoğunluğu, İran'daki başarılarından dolayı Nizârîlere daha yakındı.⁵¹

Dımaşk bölgesinde önceleri ağırlık Şiilerde idi. Bunların nüfusu Karmatîler ve Fâtımîler'in bölgedeki yoğun faaliyetleri sonucu artmıştı. Taberiyye ve Nablus halkının büyük çoğunluğu da Şii idi. Selçuklular bölgeye geldiğinde Dımaşk'daki Şii

⁴⁷ Casim Avcı, "Kudüs", *DİA*, C. 26, s. 329; E.F. Seyyid, "Fatımiler", s. 231; P. Hitti, *History of Syria*, s. 575.

⁴⁸ Işın Demîrkent, "Haçlılar", *DİA*, C. 14, s. 529-530.

⁴⁹ Ali Sevim, "Munkizi Müelliflerinin Selçuklular ile İlgili Kayıtları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16/17, s. 5.

⁵⁰ Robert Mantran, "Humus", *DİA*, C. 18, s. 371.

⁵¹ Ayşe Atıcı Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizari İsmâîlîleri ve Nusayrilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 54, s. 184-185.

nüfus azaldı ve hakimiyet Sünnîlerin eline geçti. Selçuklular Dârü'l-Kur'an, Nizamiyye gibi medreselerle bölgedeki Sünnî nüfusu arttırmaya çalışmışlardır.⁵²

Hristiyanlar ise Lübnan'da bulunan Marunîler, Nesturîler, Gregoryenler ve Rumlardan oluşuyordu. Rumların Haleb'te, Monofizit Yakubiler'in ise Antakya'da birer kiliseleri vardı ve ayrıca Kefertab, Urfa, Keysun, Suruç, Raban ve Hısn-ı Mansur bölgelerinde ikamet ediyorlardı.⁵³

Bu yıllarda Suriye'nin siyasi ve dini olarak oldukça karışık bir yapıda olması ve üstelik bölgedeki kuvvetlerin birbiriyle sürekli mücadele halinde olması İran Nizârîleri için bir fırsat doğurmuştur. Ayrıca İran Nizârîleri, Suriye bölgesinin dağlık yapısı, müstahkem kaleleri ve bereketli vadilerini kendilerine uygun bularak burada da tıpkı İran'dakine benzer siyasi bir yapı kurmayı hedeflemiştir.

1.4. Hakim el-Müneccim'in Suriye'ye gelmesi ve Faaliyetleri

Hasan Sabbah tarafından Alamut'tan Suriye'ye gönderilen ilk dâî Hakim el-Müneccim adında bir Nizârî dâîsiydi ve bir çok yardımcısıyla beraber XII.yy'ın ilk yıllarında Haleb şehrinde ortaya çıktı.⁵⁴ Hakim'in gerçek adı ya da nereli olduğu konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Astroloji ve hekimlikle uğraştığı için Hakim el-Müneccim ismiyle tanınmıştır.⁵⁵

Suriye Nizârîleri'nin bölgedeki varlığı, Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan'ın kendisine müttelik araması ile birlikte başlamıştır. Zira Rıdvan ile Haleb'te vezirliğini yapan ve devlet işlerini tam yetkiyle yürüten Cenahüddевle Hüseyin'in arası bozulmuştu. Nizârîler ve Cenahüddевle'nin düşmanı Antakya hakimi Yağısıyan, Rıdvan'ı ona karşı kışkırtmıştı. Bunun sonucunda Cenahüddевle bir gece gizlice şehirden çıkarak Humus'a yerleşti ve burada Haleb Selçuklularına bağlı gibi gözüke de aslında bağımsız olan bir beylik kurdu ve Rıdvan için bir tehdit oluşturmaya başladı. Öte yandan Suriye'nin bir başka önemli şehri olan Dımaşk'taki Selçuklu Melikliği ile Rıdvan'ın ilişkileri kötüydü. Rıdvan Dımaşk'a hakim olarak

⁵² Mehmet Serdar Bekar, " Birinci Haçlı Seferi Esnasında İslâm Dünyasının Sosyal Durumu (Suriye)", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 1997, s. 27.

⁵³ M. S. Bekar, " Birinci Haçlı Seferi...", s. 28.

⁵⁴ Farhad Daftary, *İsmâîlîler-Tarihleri ve Öğretileri*, (Çev: Erdal Toprak), Doruk Yayınları, İstanbul 2002, s. 501.

⁵⁵ G. W. Rice, *The Establishment in The Early Twelfth Century of The Syrian Da'wa of The Nizari Isma'ilis*, The University of Centerbury, The Thesis of The degree of Master, New Zealand 1969, p. 76.

burasını kendisine bağlamak istemişti.⁵⁶ Ayrıca bölgede kurulan Haçlı Devletleri, onun topraklarına saldırarak büyük bir tehdit oluşturmuyorlardı. Bu nedenle bölgede yalnız kalan Rıdvan kendi çıkarlarına göre hareket edebilecek bir güç arayışında idi.

Rıdvan bu arayışlar içerisinde iken Fâtımî veziri El-Efdal'ın elçilik heyeti Haleb'e geldi ve kendisine bağlı bölgelerde Şii-Fâtımî halifeliği adına hutbe okutulması karşılığında ekonomik ve askeri yardım teklifinde bulundu. Rıdvan bu yardımdan faydalanmak için bu teklifi kabul etti. Ayrıca Rıdvan'ın bu teklifi kabul etmesinde sarayın müneccimi Şii Esad'ın da etkisi olmuştu. Böylece Rıdvan, Haleb başta olmak üzere hakimiyetindeki tüm bölgelerde Şii-Fâtımî halifeliği adına hutbe okuttu.⁵⁷ Ancak Büyük Selçuklu Devleti, Abbasi Halifesi ve diğer Sünnî devletler bu olaya çok büyük tepki gösterdi. Hem Sünnî devletlerin tepkileri hem de Fâtımîler'in vaat ettiği mali ve askeri yardımın bir türlü gelmemesi üzerine Rıdvan, dört hafta sonra Ramazan 490/Eylül 1097'de hutbeyi tekrar Abbasi halifesi adına değiştirdi.⁵⁸ Haleb Selçukluları ile Fâtımîler arasındaki bu kısa süreli anlaşma son bulunca Rıdvan düşmanlarına karşı yine yalnız kalmış oldu.

12.yy'ın başlarında Haleb'te Nizârîler'in ortaya çıkmasıyla Rıdvan onları kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceğini düşündü ve himayesine almaya karar verdi. Hakim el-Müneccim ve çevresindeki Nizârîlerin amacı davetlerini kolayca yapabileceği bir yer bulmaktı ve Haleb Meliki Rıdvan bunu onlara sağlayabilirdi. Nitekim, onları himayesine aldıktan sonra Rıdvan, Nizârîler'in Haleb'te Dar ül-Da'va denilen davet merkezlerini kurmalarına ve propagandalarını serbestçe yapabilmelerine izin verdi.⁵⁹ Ayrıca Haleb, önemli oranda Şii nüfus barındırıyordu ayrıca Cebel-i Sümmak ve Cebel-i Behra gibi önemli Şii bölgelerine yakındı.⁶⁰ Böylelikle Nizârîler, Haleb gibi büyük bir şehirde kolaylıkla propaganda yapabilme imkanı buldular.

⁵⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK, Ankara 2014, s. 463-464.

⁵⁷ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, Ankara 2013, s.116; İbrahim Duman, *Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan Bin Tutuş (1095-1113)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2014, s. 36-37.

⁵⁸ Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989, s. 92; Kemalüddin İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular (1055-1127)*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2014, s.

⁵⁹ Taef Kamal El-Ahzari, *The Saljuqs of Syria During the Crusades 1070-1154*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1997, p. 142.

⁶⁰ B. Lewis, "İsmâîlîtes and The Assassins" p. 111.

Humus hakimi Cenahüddevle, Nizârîlerin amaçlarının farkındaydı ve Rıdvan ile yakınlaşmalarının kötü sonuçlar doğuracağını biliyordu. Bu nedenle onlara karşı bir takibat başlatarak reisleri Hakim el-Müneccim'i yakalamak istedi. Bu sırada Rıdvan, Haçlıların eline geçen topraklarını geri almak için Haleb'ten çıkarak Haçlı güçlerine karşı bir sefer başlatmış, ve Sermin yakınlarında biraz mola verdiği sırada Cenahüddevle'nin saldırısına uğramıştı. Rıdvan'ın eski vezirinin amacı Müneccim ve etrafındaki Nizârîleri yakalamaktı. Ancak onlar Cenahüddevle'den kurtulmayı ve Haleb'e kaçmayı başardılar.⁶¹

Müneccim, Cenahüddevle ile Rıdvan arasındaki düşmanlığı kendi çıkarları için bir fırsat olarak gördü ve muhtemelen emrindeki fedâî birliğinin ne kadar kullanışlı olduğunu Rıdvan'a göstermek istiyordu. Bu nedenle fedâîlerini Humus'a Cenahüddevle'yi öldürmek üzere gönderdi.⁶² Cenahüddevle 22 Recep 496/1 Mayıs 1103 tarihinde Cuma namazı çıkışında kalabalık içindeki bir şeyhin emriyle sufi kılığına girmiş birkaç fedâî tarafından hançerlenerek öldürüldü.⁶³ Bu olay halk üzerinde bir panik havasının oluşmasına sebep oldu ve insanlar şehirden kaçmaya başladı. Türkler de bu olaydan sonra Dımaşk'a kaçtılar. Suikasti düzenleyen Nizârîler ise orada bulunan Cenahüddevle'nin askerleri tarafından derhal öldürüldüler.⁶⁴ Bu cinayet ile Nizârîler Suriye'deki ilk eylemlerini gerçekleştirmiş oldular.

Cenahüddevle'nin öldürülmesinin ardından Rıdvan, Haçlı Prensi Raymond ve Dımaşk Selçuklu Meliki Dukak arasında Humus'u ele geçirmek için bir hakimiyet mücadelesi başladı. Aynı zamanda Rıdvan'ın annesi olan, Cenahüddevle'nin karısı, oğlu Rıdvan'a haber göndererek şehri almasını istedi. Haçlı prensi Raymond ise Humus hakiminin öldüğünü duyunca askeri hazırlıklara başlamıştı. Öte yandan Cenahüddevle'nin ordu komutanları da Dukak'a haber göndererek derhal şehre

⁶¹ İbnü'l-Adim, *Zubdetü'l-Haleb*, s. 100-101; İ. Duman, "Haleb Selçuklu Meliki..." s. 56.

⁶² G. W. Rice, *The Establishment in The Early...*, p. 85.

⁶³ İbnü'l Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dımaşk* (*The Damascus Chronicle of The Crusades*), (İng.Çev: H.A.R. Gibb), Luzac&Co, London 1932, p. 57.

⁶⁴ Abdülkerim Özeydin, " Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 2002, s. 201; Hasan Taşkıran, *Selçuklu Devletlerinde Suikastler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.

gelmesi gerektiğini bildirdiler. Dukak, diğerlerinden daha önce davranarak nâibi Aytekin'i Humus'a yolladı ve burasını kendi topraklarına kattı.⁶⁵

Kesin olmasa da bazı kaynaklarda Cenahüddevle suikastinin Rıdvan'ın emriyle gerçekleştiği konusunda bilgiler vardır.⁶⁶ Suriye Nizârî lideri Hakim el-Müneccim, Cenahüddevle'nin ölümünün ardından çok yaşamadı ve aynı yıl Haleb'te öldü.⁶⁷

Humus'taki bu suikast, Rıdvan ile Nizârîler arasında kurulan ittifakın kaydadeğer ilk sonucudur. Böylece hem Rıdvan önemli bir düşmanından kurtulup üzerindeki baskıyı hafifletti hem de Nizârîler kendilerini göstererek amaçları doğrultusunda önemli bir adım atmış oldu.

⁶⁵ A. Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu...*, s. 110; R. Mantran, "Humus" s. 371; Ali Sevim, *Dımaşk Selçuklu Melikliği Semsü'l-Mülük Dukak Devri (1095-1104)*, TTK Belleten C. XLVI S. 182'den Ayrı Basım, Ankara 1982, s. 315.

⁶⁶ İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l Haleb*, s. 102; A. Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki..." s. 201.

⁶⁷ Ali Sevim, "Azimi'nin El-Muvassal Adlı Kayıp Eserindeki Selçuklularla İlgili Kayıtlar", *Belleten*, C. XLVII, S. 187, Temmuz 1983, s. 849.

2. BÖLÜM

EBU TAHİR ES-SÂİĞ DÖNEMİ (1103-1113)

Hakim el-Müneccim 497/1103 yılında ölünce, Suriye Nizârîleri'nin liderliği görevini bir İranlı olan Ebu Tâhir es-Saiğ üstlendi. O da tıpkı selefi el-Müneccim gibi Rıdvan'ın desteğinden faydalananak propaganda faaliyetlerini sürdürdü.¹

Ebu Tâhir dönemi, Nizârîlerin Haleb dışından da destekçi kazanmaya başlaması açısından önemlidir. Nizârîler, Haleb'in güneyindeki Cebel-i Sümmak ve Sermin başta olmak üzere Suriye'nin bazı kentlerinde halk desteğini sağlayarak birkaç küçük bölgenin denetimini ellerine aldılar.² Bu bölgeler aynı zamanda Dürzi, Nusayri ve diğer Şii kitlelerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdi. El-Müneccim döneminde, buradaki halktan destek almak için yapılan propagandalar Ebu Tâhir döneminde daha da yoğunluk kazanarak devam etti ve Sermin, Cezr, Cebel-i Sümmak, Benu Ulaym gibi bölgelerden gelen destek sonucunda Nizârîler oldukça fazla taraftar kazandı.³

Nizârîler'in Suriye bölgesine gelip yavaş yavaş kendilerini tanıtmaya başladığı bu tarihlerde bölge siyasetinde bazı değişimler olmuştu ve bu değişimler genellikle Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan'ın aleyhine sonuçlar vermişti.

Antakya Prinkepsi Bohemund, Danişmendli Gümüştekin'in Malatya şehrini kuşatmasının ardından birlikleriyle beraber şehre yardıma gitmiş ancak Gümüştekin'e esir düşüp Niksar'a götürülmüştü.⁴ Bohemund'un ardından Antakya Prinkepsliği nâibliğine yeğeni Tankred getirilmiş ve Tankred özellikle Haleb Selçuklu Melikliği hakimiyetindeki bölgelere saldırılar düzenleyerek devletin sınırlarını genişletmeye başlamıştı. Tankred, Haleb yakınlarındaki Müslimiyye'de karargahını kurarak Haleb ve çevresine sürekli taarruz ediyordu ve bu taarruzlar sonucunda Beserfus kalesini ele geçirmişti. Rıdvan ise onun bu saldırılarına karşı hiçbir önlem alamamıştı.⁵ 499/1105 yılına gelindiğinde , Tankred diğer Haçlı devletlerinden de destek alarak Haleb topraklarına karşı topyekün bir saldırıya girişip

¹ A. A. Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki...", s. 185.

² F. Daftary, *İsmâîliler*, s. 502-503.

³ G.W. Rice, *Establishment in The Early Twelfth...*, s. 91.

⁴ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler" *DİA*, C. 8, s. 470; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, (Çev: Ali Berkay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 68.

Artah kalesini kuşattı. Rıdvan bu kuşatmaya engel olmak üzereyken Haçlıların ani bir saldırısı sonucu yenildi ve geri çekildi. Bu yenilgi ile Haçlılar Artah, Balis, Selemiyye, Faya gibi bölgelerdeki daha önce Rıdvan'ın kurtardığı kaleleri teker teker ele geçirerek Haleb'i kuşatmış oldular.⁶ Öte yandan Dımaşk Selçuklu Meliki Dukak 12 Ramazan 497/8 Haziran 1104'te ölünce yerine küçük oğlu Tutuş getirilse de devletin bütün yönetimi ve ordu kuvvetleri Atabeg Tuğtekin'in eline geçmiş ve Tuğtekin giderek güçlü bir konuma gelmişti.⁷

2.1. Efâmiye Üzerinde Hakimiyet Mücadelesi ve Haçlılarla İlk Karşılaşma

Ebu Tâhir'in Suriye Nizârîleri'nin başına geçmesinden sonra yaklaşık üç yıl boyunca çeşitli bölgelerde propaganda faaliyetlerini sürdüren Nizârîler, 1106 yılında gelindiğinde kendilerine ait bir kale ele geçirebilmek için ilk fiili teşebbüslerini Efamiye kalesine yaptılar.

Haleb'in güneybatısındaki Efamiye Kalesi daha önce Tutuş tarafından Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştı. Daha sonra kalenin hakimlerinden Halef b. Mülâib, Fâtımîlerin egemenliğini benimsemiş, hakimiyetindeki topraklarda Şii hutbesi okutmuştu. Ayrıca o, buradaki yolları kesip eşkıyalık faaliyetlerinde bulunarak halka zarar vermeye başlamıştı. Bu nedenle Tutuş, 1090 yılında kaleyi ele geçirip Halef b. Mülâib'i esir etmişti.⁸ Halef, kısa bir süre sonra Tutuş'un esaretinden kaçarak Mısır'a gitmiş ve Fâtımî halifesine sığınmıştı.⁹ Tutuş'un ölümünün ardından Haleb çevresindeki bir çok kale gibi Efamiye Kalesi de Haleb Selçuklu Melikliğine bağlanmıştı.¹⁰ Ancak Rıdvan'ın bu kaledeki naibi, Fâtımî halifesine haber göndererek kaleyi onlara teslim edeceğini söyledi ve bir adam göndermelerini istedi. Mısır'daki Halef b. Mülâib bunu duyunca Fâtımî halifesinden Haçlılarla savaşmak ve cihat etmek için bu görevin kendisine verilmesini istedi. Böylece kale yeniden Halef b. Mülâib'in eline geçmiş oldu. Fâtımîlere bağlı olan Halef daha sonra bu bağlılığını da sonlandırdı ve Fâtımîler'in tüm tehditlerine rağmen bölgede bağımsız bir güç gibi

⁵ A. Sevim, N. Çağatay, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 474.

⁶ A. Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu*, s. 111-112.

⁷ Çoşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog- Teginliler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985, s.21

⁸ Ali Sevim, "Haleb Selçuklu Melikliği Fahrü'l-Mülûk Rıdvan Devri (1095-1113), *Makaleler*, C. 1, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 299.

⁹ A. Sevim, "Azimi'nin El-Muvassal Adlı..." s. 850.

¹⁰ Yaşar Canatan, *Hicri 5. 6. Asırda Suriye Selçuklu Devleti*, Niğ-Tek Matbaası, Niğde 2006, s. 153.

davranmaya başladı. Yeniden kale ve çevresinde yolları kesip eşkiyalık yaparak çok büyük servet edindi.¹¹

Haçlılar 499/1106 yılında İsmâîlîler'in yoğunlukta olduğu Sermin'i ele geçirince bu şehirden bir çok kişi ile birlikte şehrin İsmâîlî kadısı Ebu'l Feth es-Sermini, Efamiye'ye giderek Halef b. Mülâib'e sığındı. Halef onu kabul ederek kendisini yüksek mevkide bir göreve getirdi. Ancak Ebu'l Feth'in amaçları başkaydı. O, Sermin'i kaybetmesine karşılık, Efamiye'yi kontrolü altına almak istiyordu. Bu nedenle Mülâib'i devre dışı bırakmaya yönelik bir plan hazırlamaya karar verdi. Bu konuda yardımını istemek üzere Haleb'teki Nizârî lideri Ebu Tâhir ile irtibata geçti.¹²

Ebu Tâhir ve Nizârîler için kendilerine ait bir kalelerinin olması, ileride yapacakları faaliyetleri güvenli bir şekilde yürütmek için önemliydi. Özellikle Efamiye kalesi onlar için iyi bir sığınak olabilirdi. Kaledeki Şii ve Marunî Hristiyanlardan oluşan nüfus, Nizârî Propagandaları için bir kaynak teşkil ediyordu. Surları sağlam takviye edilmiş ve sıkı bir şekilde korunan kale, stratejik olarak önemli bir mevkideydi.¹³ Burasını aldıkları takdirde Cebel-i Sümmak bölgesine kolayca yerleşebileceklerdi.

Ebu'l Feth'in kaleyi ele geçirme teklifini kabul eden Ebu Tâhir, bu konuda Rıdvan'ın desteğini de sağlamayı başardı.¹⁴ Efamiye'nin kendi kontrolündeki Nizârîler'in elinde olması Rıdvan'ın işine geliyordu. Böylece Antakya Haçlılarıyla Haleb arasında Nizârîler'den oluşan tampon bir bölge olacak ve Tankred'in Haleb civarına yapacağı olası saldırıların önüne geçilebilecekti.¹⁵

Hazırlanan plana göre Efamiye'ye 300 kişi gönderildi. Bunlar Mülâib'in yanına giderek, Melik Rıdvan ve adamlarının kendilerine kötü davrandıkları için kaçtıklarını, kaçarken yolda rastladıkları Haçlıları mağlup edip onlara ait bir at, bir silah ve bir Haçlının kesik kafasını Mülâib'e getirdiklerini ve onun himayesine sığınmak istediklerini söylediler. Böylece İbn Mülâib onları kabul etti ve kendilerine kalenin ön tarafında kalacak yerler tahsis etti. Bir gece muhafızların uyuduğu bir sırada Kadı ve kaledeki birkaç Nizârî, aşağıya ipler sallandırarak, gelen 300 kişiyi

¹¹ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târîh*, C. 10, s. 328.

¹² İ. Duman, *Haleb Selçuklu Meliki...*, s. 68; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târîh*, C. 10, s. 329.

¹³ G. W. Rice, *Estabilshment in The Early Twelfth...*, p. 96.

¹⁴ İ. Duman, *Haleb Selçuklu Meliki...*, s. 68.

yukarı çektiler ve bunlar kalede Mülâib'in çocuklarını, yeğenlerini ve askerlerinin hepsini öldürdüler. Daha sonra Mülâib'in odasına giderek onu da öldürüp kaleye Rıdvan'ın hakim olduğunu duyurdular. Ebu Tâhir bu olaylardan sonra Rıdvan adına kaleye el koymak istediye de Ebu'l Feth “ Eğer bana karşı gelmeyip yanımda kalırsan hoş geldin, yok eğer istemiyorsan geldiğin gibi geri git” diyerek kaleyi ona vermeyi reddetti.¹⁶

Efamiye'deki bu olayları haber alan Antakya hakimi Tankred, derhal askerleriyle gelerek kaleyi kuşattı ve bir miktar para karşılığında kuşatmayı kaldırarak geri döndü.¹⁷ Ancak kaleden kaçıp önce Şeyzer'e ardından da Antakya'ya giderek Tankred'e sığınan Mülâib'in oğlu Müsbih, Tankred'le anlaşarak kaleyi alıp kendisine vermesi karşılığında onun hakimiyetini tanıyacağını söyleyince Tankred tekrar kaleye gelerek burasını kuşatma altına aldı. Kale, yiyecek sıkıntısının baş göstermesi nedeniyle 13 Muharrem 500/14 Eylül 1106'da Tankred'e teslim oldu.¹⁸ Tankred burada Ebu'l Feth es-Sermini'yi yakalayarak işkence ile öldürdü. Ebu Tâhir'i ise esir alarak beraberinde götürdü. Ancak bir süre sonra Ebu Tâhir fidye vererek esaretten kurtuldu ve Haleb'e döndü.¹⁹

Nizârîlerin öncülüğünde gerçekleşen Efamiye'yi ele geçirme hareketi ile Nizârîler ve Haçlılar ilk defa karşı karşıya gelmişlerdir.²⁰ Bu ilk karşılaşma Nizârîlerin, genellikle Sünni-Müslüman hedefler üzerine olan dikkatini Haçlı Devletlerine doğru çevirmesine neden olmamıştır. Onların bu tarihlerdeki asıl amacı Müslüman ülkelerde, özellikle Selçuklu topraklarında etkin olmak ve ne olursa olsun müstahkem bir kale ele geçirmektir.²¹ Her ne kadar Rıdvan'ın koruması altında görüşlerini serbestçe yayabilme olanakları olsa da tıpkı İran'daki gibi stratejik mevkiilerdeki kalelerden oluşan bir teşkilatın kurulması daha geniş bölgelerde

¹⁵ Peter Willey, *Eagle's Nest -Ismaili Castles in Iran and Syria*, I.B.Tauris Publishers, London 2005, p. 42.

¹⁶ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târîh*, C. 10, s. 329-330; İbnü'l Adîm, *Bugyetü't-Taleb fi Târihi Haleb-Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleri*, TTK, Ankara 1976, s. 77; Ayşe Atıcı Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan Sabbah ve Alamut*, Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 115; A. Sevim, “ Haleb Selçuklu Melikliği...”, s. 301; H. Taşkıran, *Selçuklu Devletlerinde Suikastler*, s. 162.

¹⁷ İbnü'l- Adim, *Zubdetü'l Haleb*, s. 107.

¹⁸ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2006, s. 42; Y. Canatan, *Hicri 5. 6. Asırda Suriye...*, s. 156; A. Sevim, “Haleb Selçuklu Melikliği...”, s. 302.

¹⁹ İbnü'l Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, p. 74; İbnü'l-Adim, *Zubdetü'l Haleb*, s. 107-108.

²⁰ Konstantin Yelin, *İsma'ilis and Crusaders in Syria*, University of Cambridge Faculty of Oriental Studies, a Dissertation Submitted for Part II of The Oriental Studies Tripos, May 2006, p. 9; F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 503.

propaganda yapabilmelerini sağlayacak ve onları herhangi bir saldırıya karşı koruyacaktı.

Suriye Nizârîleri'nin yeni bir üs bulma arayışı bir bakıma Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın İran'daki Nizârîler'e karşı giriştiği faaliyetlerle de bağlantılıdır. Muhammed Tapar, Nizârîler'in kendisini öldürmeye teşebbüs etmelerinden sonra 15 Temmuz 1107'de onları ortadan kaldırmak için ordularını hazırlamış ve saldırıya geçmişti. Bu saldırıyla başta dâî İbn Attaş olmak üzere bir çok Nizârî öldürülmüş ve kaleleri ele geçirilmişti.²² Rıdvan'ın Suriye'de Nizârîlerle sıkı işbirliğinde olduğunu haber alınca bu harekete Suriye'de de devam etmek istedi ve Rıdvan'a haber göndererek onu şiddetle kınayıp Nizârîlerle işbirliğine son vermesini emretti.²³ Haleb'teki Nizârîlerden bazıları bu haberi alınca şehirden kaçtı, bir kısmı ise öldürüldü. Efamiye Kalesi olayında önemli rol oynayan Ebu'l Feth'in kardeşi Ebu'l Ganim ve bir çok arkadaşı ise şehirden çıkartıldı.²⁴

Sultan Muhammed Tapar'ın emrine karşılık Haleb'te yapılan bu faaliyetler yine de Nizârîler'in varlığına son verememiştir. Gerçekte Rıdvan hala onlarla işbirliği içerisinde olmaya devam ediyordu. Özellikle Ebu Tâhir'in Tankred'in esaretinden kurtularak Haleb'e dönmesiyle Rıdvan, diğer emîrlerin tüm uyarılarına rağmen tekrar Nizârîler ile beraber hareket etmeye başlamıştı.²⁵

2.2. Haleb Halkının Nizârîler'e Karşı Tepkileri

1111 yılına kadar Haleb halkı Nizârîler'in şehirdeki varlığına karşı herhangi bir harekette bulunmamıştı. Çünkü onların şimdiye kadar yaptığı faaliyetler halktan kimselere yönelik değildi. Melik Rıdvan'ın izniyle propaganda faaliyetlerine devam ediyorlardı. Ancak aynı yılın Eylül-Ekim aylarına gelindiğinde Ebu Harb İsa b. Zeyd b. Muhammed el-Hucendi adlı bir tacirin Haleb'e gelişi, halkın Nizârî karşıtı bir tutum sergilemesine neden oldu.

İranlı Zengîn bir tacir olan el-Hucendi, beraberinde 500 deve yüklü ticaret kervanıyla Haleb'e gelmişti. Halk arasında itibar sahibi bir insandı ve özellikle

²¹ Bernard Lewis, *Haşhaşiler- İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, (Çev: Kemal Sarısözen), Kapı Yayınları, 2.Basım, İstanbul 2014, s. 163-164.

²² A. Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, TTK, Ankara 1990, s. 81-82.

²³ A. Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu...*, s. 115.

²⁴ İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 108; T.K. El-Ahzari, *The Seljuqs of Syria*, s. 143; Y. Canatan, *Hicri 5.6. Asırda Suriye...*, s. 56.

²⁵ G.W. Rice, *Establishment in Early Twelfth...*, p. 105; Y. Canatan, *Hicri 5.6. Asırda Suriye...*, s. 127.

İsmâîlî karşıtı olması ile biliniyordu. Bâtınîler aleyhinde faaliyette bulununan ve onları öldüren kişilere değerli armağanlar veriyordu. Haleb'e geldiğinde adamları arasında Ahmed b. Nasr er-Razi adlı bir Bâtınî'de vardı. Bu kişi el-Hucendi'nin adamları tarafından öldürülen bir Bâtınî'nin kardeşiydi.²⁶

Haleb'e geldiklerinde Ahmed derhal Nizârî reisi Ebu Tâhir ile irtibata geçerek durumunu ona anlattı. Daha sonra ikisi Rıdvan'ın yanına giderek el-Hucendi'nin mal ve paralarını alması konusunda onu kışkırttılar. Rıdvan böylece kendi adamlarından bir kısmını El-Hucendi'ye karşı gönderdi. Ebu Tâhir de kendi adamlarını bu iş için göndermişti. el-Hucendi bu sırada hizmetkarlarıyla birlikte yüklerini kontrol ediyordu. Rıdvan ve Ebu Tâhir'in adamları el-Hucendi'ye saldırdılar ancak el-Hucendi'nin adamlarının sert direnişiyle karşılaştılar. Hatta Ahmed er-Razi bu saldırı sırasında el-Hucendi'nin adamları tarafından öldürüldü. Ebu Tâhir'in yandaşlarının da neredeyse hepsi öldürüldü.²⁷ Böylece el-Hucendi'ye yapılan bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı.

Bu hareketin ardından Haleb halkından bir çok kişi Rıdvan'ın yanına giderek onu kınadılar. Ayrıca Sünnî ve Şii gençler bir grup Bâtınîye karşı harekete geçip bazılarını öldürdüler. Her şeye rağmen Rıdvan el-Hucendi'e yapılan bu saldırıyı kınamaya cesaret edememişti. Kendisine yapılan saldırının faillerini bulma konusunda yeterli adım atılmayan el-Hucendi ise başta Dımaşk Atabeyi Tuğtekin olmak üzere öteki İslâm hükümdarlarına mektup yazarak başına gelenleri anlattı. Hükümdarların elçileri de Rıdvan'ın yanına gelerek onu bu davranışları sebebiyle kınadılar. Rıdvan ise el-Hucendi olayı hakkında herhangi bir art niyeti olmadığı hususunda elçilere yemin etti.²⁸

Nizârîler'den bir kaçı tutuklanıp hapse atılsa da el-Hucendi'e yapılan saldırı sonucunda olayın sorumlularını bulma konusunda oldukça isteksiz davranan Rıdvan halkın gözünden düştü.²⁹ Bu tarihten sonra Haleb halkı Nizârîler'e karşı tavır almaya başladı ve onlara saldırmaktan çekinmediler.³⁰ Aynı tarihlerde Cezr'de de başka bir Nizârî karşıtı ayaklanma olmuştu. Propagandacılar muhtemelen Cezr'deki 12 imamcı

²⁶ İbnü'l Adîm, *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*, (Çev: Ali Sevim), *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, TTK, Ankara 1982, s. 91-92.

²⁷ İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 116-117;

²⁸ A. Özeydin, "Selçuklular Zamanında Suriye'de...", s. 202; İbnü'l Adîm, *Bugyetü't-Taleb*, s. 92.

²⁹ P. Willey, *Eagle's Nest*, p. 23; B. Lewis, *Haşîşiler*, s. 165.

³⁰ İbnü'l Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 117.

Şii inancındaki nüfusu etkileyebileceğini düşünerek bu bölgede faaliyetlerine devam etmişti. Ancak beklemedikleri bir direnişle karşılaşmıştı.³¹ Bu olaylar, Nizârîler'in Haleb bölgesinde tutunmasını zora sokmuştu.

2.3. Musul Valisi Emîr Mevdûd'un Öldürülmesi

Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar 1109 yılında Haçlıların Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Filistin bölgelerini işgal etmeleri sonucunda tüm İslâm topraklarında Haçlılara karşı cihad çağrısı yaptı. Musul valisi Mevdûd b. Altuntegin ve Ahlatşah Sökmen'i de Haçlılarla savaşmak üzere bir ordu kurmakla görevlendirdi.³² Diğer emîrlerin de katılmasıyla, kalabalık Müslüman ordusu Şevval 503/Mayıs 1110'da Urfa'ya gelerek şehri kuşattı. Ancak Antakya Prinkepsi Tankred ve Kudüs Kralı Baudouin'in yardıma gelmesiyle bu kuşatma başarıya ulaşamadı.³³

1111 yılında Tapar'ın çağrısı üzerine yeniden harekete geçen Mevdûd, tekrar Urfa üzerine yürüdü. Aynı zamanda Meraga Emîri Ahmedil, Sökmen el-Kutbi, Mardin Artuklu emîri İlgazi'nin oğlu Ayaz da birlikleriyle beraber Mevdûd'a katılmıştı. Ordu önce Sincar civarındaki birkaç kaleyi Haçlıların elinden alarak yeniden Urfa bölgesine gelmişti.³⁴ Müttefik müslüman ordusunun toplandığını haber alan Şeyzer emîri Ali b. Munkız derhal Mevdûd ve diğer emîrlere mektup yazarak Antakya Prinkepsi Tankred'in kendi topraklarına karşı tacizlerinden dolayı yardım istemişti. Bunun üzerine İslâm ordusu Suriye'ye hareket ederek Tell-Başir önüne geldi. Ancak Tell-Başir senyörü Joscelin'in kendisini kandırması üzerine Emîr Ahmedil askerlerini geri çekince ordusu zayıflayan Mevdûd Tell-Başir kuşatmasını kaldırdı.³⁵ Bundan sonra Mevdûd 505/1112 ilkbaharında Urfa'yı bir kere daha kuşattıysa da yine başarılı olamadı.³⁶

Haleb Meliki Rıdvan Haçlıların kendi topraklarına yaptığı baskının artması sonucunda Sultan Tapar'a mektup gönderip “ *Ben mahvolmak üzereyim. Artık Haleb'ten ayrılmak istiyorum* ” diyerek yardım istedi. Bunun üzerine Mevdûd ordusuyla beraber Haleb önlerine geldi. Ancak Mevdûd'un ordusundaki bazı askerler

³¹ G.W. Rice, *Establishment in The Early Twelfth...*, p. 110.

³² Işın Demirkent, “ Mevdûd b. Altuntegin ” *DİA*, C. 29, s. 428.

³³ A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar...*, s. 104, 107.

³⁴ İbnü'l Esîr, *El- Kamil Fi't-Tarih*, C. 10, s. 388.

³⁵ İ. Duman, *Haleb Selçuklu Meliki...*, s. 88-89; İbn Kalânîsî, “ Zeylû Tarihi Dımaşk ”, s. 114-115; A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar...*, s. 111-112.

³⁶ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi...*, s. 246.

bölgedeki halka kötü davranmaya ve mallarını yağma etmeye başladılar.³⁷ Askerlerin bu tutumuna sinirlenen Rıdvan, Mevdûd'u yardıma çağırdığına pişman oldu ve orduya destek vermekten vazgeçti. Ayrıca onların herhangi bir hareketine karşı şehir kapılarını kapattırdı ve savunma önlemleri almaya başladı. Şehirdeki bazı kimseleri rehin alarak kaleye götürdü. Emrindeki askerleri surları korumakla görevlendirdi. Buna ilaveten Haleb'teki Nizârîleri de bu savunma tedbirleri için kullandı ve onları şehir surlarına yerleştirdi. Halkın bu surlara çıkmasını yasakladı. Ayrıca Selçuklu ordusuna gönderdiği hırsız ve çapulcular yağmalarda bulunarak karışıklık çıkardı.³⁸ Neticede Selçuklu ordusu geri çekilmek zorunda kaldı.

Kudüs Kralı Baudouin'in Beseniye, Havran ve Sevad bölgelerine yaptığı akınlardan rahatsız olan Dımaşk Selçuklu Meliki Tuğtekin, Mevdûd'a elçi göndererek ondan yardım istedi. Mevdûd bunun üzerine ordusunu toplayıp 1113 Mayıs'ında Suriye bölgesine geldi ve Dımaşk'ta Tuğtekin'in kuvvetleriyle birleşti. Bu orduya Rıdvan'ın da asker göndermesini istemesine rağmen Rıdvan bunu kabul etmedi. Böylece Müslüman ordusu ile Haçlı ordusu 11 Muharrem 507/28 Haziran 1113'te Taberiyye yakınlarında karşılaştılar ve Haçlı kuvvetleri bu savaştan yenilgiyle ayrıldı. Mevdûd ve Tuğtekin topladığı ganimetleri Sultan Muhammed Tapar'a gönderdiler ve ardından Mevdûd, Tuğtekin ile beraber Tapar'dan gelecek yeni emirleri beklemek üzere Dımaşk'a gitti.³⁹

507/1113 yılının Eylül ayında Mevdûd Tuğtekin ile beraber Cuma namazından çıkarken bir Nizârî Mevdûd'un üzerine saldırıp onu dört yerinden hançerledi. Bu eylemi gerçekleştiren kişi derhal orada öldürüldü ve cesedi yakıldı. Mevdûd askerleri tarafından taşınıp bizzat Tuğtekin'in sarayına götürüldü ve burada hayatını kaybetti.⁴⁰

Bazı kaynaklarda Tuğtekin'in Mevdûd'un kendisine karşı bir komplo hazırlığında olmasından endişelenip katiller tutarak onu öldürttüğü belirtilir.⁴¹ Ancak genel kanı, cinayeti Nizârîlerin işlediği yönündedir.⁴² Zira Nizârîler doğudan gelen

³⁷ A. Sevim, *Haleb Selçuklu Melikliği...*, s. 318.

³⁸ İbnü'l-Adim, *Buğyetü't-Taleb*, s. 94; T. K. El- Ahzari, *The Saljuqs of Syria*, s. 133; A. Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu...*, s. 122.

³⁹ I. Demîrkent, "Mevdûd b. Altuntegin", s. 428-429.

⁴⁰ İbnü'l Esîr, *El- Kamil Fi't-Tarih*, C. 10, s. 396; Gregory Abu'l Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. 2, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), 3. Baskı, TTK, Ankara 1999, s.352.

⁴¹ İbnü'l Esîr, *El- Kamil Fi't-Tarih*, C. 10, s. 396.

⁴² F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 504.

güçlü bir Selçuklu emîrinin kendilerine karşı oluşturacağı baskıdan rahatsızlık duyuyorlardı. Ancak her ne olursa olsun Nizârîlerin Büyük Selçuklu Devleti'nin Haçlılara karşı kurduğu orduların kumandanını öldürmeleri onlara karşı duyulan tepkiyi ve korkuyu arttırdı ve faaliyetlerinde bir nebze de olsa rahatlamalarını sağladı.

2.4. Haleb Selçuklu Meliki Alparslan b. Rıdvan'ın Nizârîler'e Karşı Siyaseti

Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan 28 Cemaziyelahir 507/10 Aralık 1113 tarihinde ölünce yerine oğlu Alparslan geçti. Onun yaşının küçük olması sebebiyle yönetim işleri Atabeg Lülü'nün elindeydi. Vezirlik makamında Ebu'l Fazl, ordu komutanlığında Gümüştekin vardı. Şehrin reisi ise Said b. Bedi idi. Ebu Tâhir de Suriye Nizârîleri'nin reisi olarak Haleb'teki yerini korumuştur.⁴³

Alparslan ilk zamanlarında Nizârîler'e karşı babasının siyasetini devam ettirerek onlarla anlaşma yoluna gitti. Hatta Alparslan devrinde Nizârîler Haleb ve Bağdat yolu üzerindeki Balis Kalesini de ele geçirmişlerdi.⁴⁴ Nizârîler'in şehirde etkinliklerini giderek arttırması bazı devlet yöneticileri ve Haleb'in ileri gelenlerini rahatsız ediyordu. Bu tarihlerde Suriye'deki gelişmeleri yakından takip eden Sultan Muhammed Tapar, Alparslan'a mektup göndererek “ *Baban Bâtınîler konusunda bana muhalefet ediyordu. Ancak senden oğlum olarak onları yok etmeni istiyorum*” diyerek Nizârîler'in tamamının Haleb'ten atılmasını istedi. Haleb Reisi Said b. Bedi başta olmak üzere Nizârî karşıtı bir çok kişi de Alparslan'ı bu konuda ikna etti.⁴⁵

Alparslan, bunun üzerine şehirdeki Nizârîler'e karşı bir saldırı başlattı. Bu saldırıyı Said b. Bedi yönetiyordu. Öncelikle propaganda faaliyetlerini yaptıkları yer olan Darü'd-Dave kapatıldı ve kuşatmaya alındı. Ardından Suriye Nizârîleri'nin liderleri ve önde gelen şahsiyetlerinden olan Ebu Tâhir es-Saiğ, İsmail ed-Dâî, Hakim el-Müneccim'in kardeşi gibi kişiler tutuklandı ve öldürüldü. Bununla beraber 200'e yakın Nizârî'nin mallarına el konuldu. Bunlardan bazıları hapse atıldı ve

⁴³ Ali Sevim, “Haleb Selçuklu Melikliği Alp-Arslan ve Sultanşah Devirleri” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 25, s. 124.

⁴⁴ Nasseh Ahmad Mirza, *Syrian Ismailism- The Ever Living Line of The Imamete*, Curzon Press, Great Britain 1997, p. 10.

⁴⁵ İbnü'l-Adim, *Züdetü'l- Haleb*, s. 120; A. Sevim- E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 488.

bazıları da şehirden kovuldu.⁴⁶ Bu tenkilden kaçabilenlerin bir kısmı Suriye'nin farklı bölgelerine gittiler. Bir kısmı da Haçlılara sığındılar.⁴⁷ Bu olaylar sonucunda Haleb'teki Nizârî gücü büyük ölçüde kırıldı.

⁴⁶ D. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 186; İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 120-121; A. Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki..." ,s. 203; P. Kaya, *Büyük Selçuklular Döneminde...*, s. 66; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 46.

⁴⁷ A. A. Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki...", s. 186.; A. Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki..." ,s. 204.

3. BÖLÜM

1114 YILINDAN 1172 YILINA KADAR NİZÂRÎLER

3.1. Nizârîler'in Şeyzer'i Alma Girişimi ve Haleb Nizârîleri'nin Sonu

Haleb'te uğradıkları bozgunun ardından Nizârîler buradaki varlıklarını büyük ölçüde yitirmiş ve en önemli merkezlerini kaybetmişlerdi. Bu kaybın ardından kendilerine tekrar yeni bir merkez bulmak için 1114 yılında harekete geçtiler. Efamiye, Haleb, Sermin gibi bölgelerdeki Nizârî karşıtı faaliyetlerden kaçanların çoğu Suriye'nin kuzeybatısındaki Munkizoğulları'nın hakimiyetinde bulunan Şeyzer kalesine sığınmışlardı. Bunlar, Şeyzer yöneticilerinin, komşu Hristiyanların Paskalya kutlamalarına katılmak için şehirden ayrılmalarını kendileri için bir fırsat bildiler ve kaleye ani bir saldırı düzenlediler. İçerideki herkesi dışarı çıkararak kaleye hakim oldular.¹ Ancak bir süre sonra geri dönen Munkizoğulları, civar kasabalardaki halkın da yardımıyla kaleyi ele geçiren Nizârîler'e karşı etkili bir direniş başlatarak neredeyse hepsini öldürdü ve kaleyi tekrar geri aldı.²

Şeyzer yenilgisinin ardından Nizârîler'in Suriye'deki faaliyetlerinin ilk evresi sona ermiş oldu. Bu süre içerisinde Nizârîler, kalıcı olarak herhangi bir üs elde edememiş olsalar da Cebel-i Sümmak, Cezr ve Benu Ulaym bölgelerinde taraftar kazanmaları, onların nüfuz olarak güçlenmesini sağlamıştır.³

Haleb Nizârîleri, Haleb'teki azalan varlıklarını korumaya çalışırken bir yandan da ellerine geçen fırsatları değerlendirip suikastlerine devam ediyordu. 1115 yılında üç fedâî, Sultan Muhammed Tapar ve diğer Selçuklu emîrlerinin bulunduğu bir toplantıda Meraga Emîri Ahmedil'i hançerleyerek öldürdüler.⁴ Ahmedil, Nizârîler'in en önemli düşmanlarından biriydi. Bir çok defa onlara karşı faaliyette bulunmuş ve kalelerini kuşatmıştı. Özellikle Suriye Nizârîleri'ne karşı bitmek bilmeyen bir düşmanlığı vardı. Nizârîler bu suikastle hem düşmanlarından birini bertaraf etmiş hem de halk ve emîrler üzerinde korku ve paniğe yol açmıştır.

¹ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târîh*, C. 10, s. 377-378; B. Lewis, *Haşîşiler*, s. 165; Gülay Ögün Bezer, "Şeyzer", *DİA*, C. 39, s. 106.

² İbn Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s. 148; F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 505; Azimi, *Azimi Tarihi*, s. 46; Nizârîler'in 1114 ve daha sonraki yıllarda, Şeyzer'deki faaliyetleri konusunda bilgi için bkz. İbn Münkız, *Kitâb'ül İtibâr-Memoirs of Usamah Ibn Munqidh*, (Çev: Philip K. Hitti), Columbia University Press, New York 1929.

³ F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 505.

⁴ Azimi, *Azimi Tarihi*, s. 47; A. A. Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan...*, s. 247; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't Taleb-Selçuklularla ilgili Hal Tercümeleri*, s. 81.

Bununla birlikte kendisini Nizârîler'in bir sonraki hedefi olmak istemeyen Dımaşk Atabeyi Tuğtekin onları kendisine karşı bir tehdit olarak görmeye başladı.⁵

Haleb Selçuklu Melikliğinin başında Alparslan b. Rıdvan olmasına rağmen yönetimde söz sahibi olan kişi Atabeg Lülü idi. O, Alparslan'a danışmadan kararlar alıyor ve devletin siyasetini kendi çıkarlarına göre belirliyordu. Bu sırada Melik Alparslan devlet yöneticilerine karşı olumsuz bir tutum sergilemeye başlamıştı. Yöneticiler de bu durum karşısında endişeye kapıldılar. Özellikle Lülü, Alparslan'ın kendisine karşı harekete geçeceğinden korkuyordu. Bu nedenle Emîr Karaca başta olmak üzere bir çok kumandan ve yöneticinin desteğini sağlayarak 508/1114 yılının Eylül ayında Alparslan'ı öldürdü.⁶ Ardından onun yerine küçük yaştaki kardeşi Sultanşah'ı geçirdi.⁷ Böylece onun yaşının genç olmasından faydalanıp yönetimdeki etkinliğini bir müddet daha sürdürdü.

Lülü'nün Haleb Selçuklu Melikliği'ne tamamen egemen olabilmek için yaptığı bu girişimler başarıya ulaşamadı. Lülü, Alparslan'ı öldürmesinin ardından Melikliğin içeride ve dışarıda girdiği çıkmazlara karşı hiçbir çözüm üretememiş hatta zaman zaman Haçlılarla işbirliği bile yapmıştı. Bir süre sonra Haleb'te kendisinin yol açtığı bu güvensiz durumundan endişelenen Lülü, 509/1116 yılında tüm mal varlığını yanına alıp şehirden kaçtı. Ancak kendi askerleri tarafından öldürüldü.⁸ Lülü'nün ölümüyle yönetimi ele geçiren eski ordu kumandanı Yaruktaş da şehrin sorunlarına çare bulamamıştı. Haleb, askeri ve ekonomik olarak gittikçe kötü bir duruma düşüyordu. Ayrıca 1112 yılında Antakya Haçlı Prinkepsi olan Roger, Haleb'e bağlı bir çok köy ve kasabayı ele geçirerek şehri baskı altına almıştı. Bu nedenle Haleb yöneticileri ve ileri gelenleri Haçlılara karşı başarılı bir mücadele sergileyen Mardin Artuklu Emîri İlgazi'yi şehre davet ederek yönetimi üzerine almasını istediler. İlgazi bunun üzerine askerleriyle beraber Haleb'e gelerek şehri teslim aldı ve oğlu Timurtaş'ı buraya vali tayin etti.⁹ Böylece Haleb Selçuklu Melikliği sona ermiş oldu.

⁵ G.W. Rice, *The Establishment in The Early Twelfth...*, s. 135.

⁶ A. Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu...*, s. 133.

⁷ Faruk Sümer, "Suriye Selçukluları", *DİA*, C. 36, s. 385.

⁸ A. Sevim, "Haleb Selçuklu Melikliği Alparslan ve Sultanşah Devirleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.14, S.25, s. 132.

⁹ Aydın Usta, "Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 23, S.2, 2008, s. 228; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, s. 166.

Haleb'te kalan Nizârîler, burasının İlgazi'nin yönetimine geçmesinin ardından onunla iyi ilişkiler kurmaya başladılar.¹⁰ Nizârîler açısından İlgazi ile yapılan ittifak Diyarbakır'dan Güney Suriye'ye kadar olan bölgede yayılmaları açısından bir kolaylık sağlayabilirdi. Ayrıca Nizârîler, İlgazi'nin Tuğtekin ile olan dostluğundan faydalanarak, Dımaşk'ta da faaliyet gösterebilirlerdi.¹¹ Ancak İlgazi, her ne kadar Haleb'te Nizârîler'e karşı bir koruma sağlasa da yinede onlara karşı temkinliydi. Ayrıca yıkıcı faaliyetlerinden dolayı halk, Nizârîler'e karşı bir tutum sergiliyordu. 513/1120 yılında Nizârîler, İlgazi ile olan dostluklarına güvenip ondan Kal'atü's-Şerif kalesinin kendilerine verilmesini istediler. Zira Haleb'te kendilerine yönelik olumsuz tutumun artması nedeniyle, Haleb'e alternatif olarak yeni bir üs elde etmek istiyorlardı. İlgazi, kaleyi onlara verme konusunda pek istekli değildi ve Nizârîler'in kaleyi zorla ele geçirmelerinden de korkuyordu. Bu nedenle daha önce kalenin yıkılma emrini verdiğini söyleyerek onların bu isteğini reddetti.¹² Nizârîler bu olaydan dört yıl sonra İlgazi'nin emriyle kalenin yıkılması işini yöneten İbnü'l-Haşşab'ı öldürerek¹³ intikamlarını aldılar.

Kendilerine ait bir merkeze sahip olabilmek için İlgazi'ye yaptıkları isteğin reddedilmesi ile Nizârîler 1124 yılına kadar bir kez daha Haleb ve çevresinde dağınık bir vaziyette yaşamaya ve tıpkı Rıdvan döneminde olduğu gibi bir hükümdarın korumasında faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiler.

İlgazi 17 Ramazan 516/19 Kasım 1122'de ölünce, Nizârîlerin Haleb'teki durumu gittikçe kötüleşti. 1123 yılının Haziran ayında Haleb'e hakim olan İlgazi'nin yeğeni Belek¹⁴, ertesi yıl Haleb'teki ikinci dereceden Nizârî liderlerinin hepsini tutuklattı ve şehirden derhal çıkmalarını emretti. Nizârîler bunun üzerine tüm

¹⁰ F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 523.

¹¹ G.W. Rice, *The Establishment in The Early Twelfth...*, s. 140.

¹² F. Daftar, *İsmâîlîler*, s. 523; B. Lewis, *Haşîşîler*, 166; A. Özeydin, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki...", s. 205; Bernard Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan El Sabbah*, (Çev: Müberra Güney), Nokta Yayınları, İstanbul 2012, s. 183.

¹³ B. Lewis, "The Isma'ilites and The Assassins", p. 115; A. Özeydin, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki..." s. 205; Ayrıca Nizârîler'in Alparslan döneminde kendilerine karşı yapılan kıyımın en büyük sorumlusu olarak gördükleri Said b. Bedi, İlgazi tarafından şehirden sürülmüş ve Mardin'e kaçmıştı. 1119 yılında tekrar Haleb'e dönmeye karar verdi. Fırat nehrini kayıkla geçeceği sırada Nizârîler ona saldırdı. Burada Said b. Bedi ve iki çocuğu Nizârîler tarafından öldürüldü. Suikasti düzenleyen fedâilerin bir kısmı öldürülürken bir kısmı da yakalanmamak için kendilerini öldürdüler. İbnü'l-Adîm, *Zubdetü'l-Haleb*, s. 135; Azimi, *Azimi Tarihi*, s. 50; B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 183; B. Lewis, "The Isma'ilites and The Assassins", s. 114.

¹⁴ Çoşkun Alptekin, "Belek b. Behram", *DİA*, C. 5, s. 403.

malvarlıklarını satarak Haleb'ten çıkmak zorunda kaldılar.¹⁵ Böylece Nizârîler'in XII.yy başlarından beri Haleb'te süregelen varlıkları son bulmuş oldu. Aynı tarihlerde Haleb'ten kovulmalarıyla beraber onlara karşı güdülen olumsuz tutumlar başka bölgelerde de etkisini gösterdi. Dicle'nin yukarısındaki Diyarbakır, Nizârîler'in yoğun olarak yaşadığı bir bölgeydi. Haleb ve çevresindeki kovuşturmalardan kaçan bir çok Nizârî buraya göç etmişti. Ancak 1125 yılında Diyarbakır halkı Nizârîler'e karşı ayaklandı ve büyük bir çoğunluğunu öldürdü.¹⁶ Nizârîler, Haleb ve Diyarbakır'daki hadiselerden Kuzey Suriye'de güç kazanmalarının çok zor olduğunu anladılar. Bu nedenle faaliyetlerini daha güneyde devam ettirmeye karar verdiler.

3.2. Behram el-Esadabadî ve Dımaşk Nizârîleri

Ebu Tâhir'in 506/1113 yılında Haleb'te öldürülmesinin ardından Suriye Nizârîleri'nin liderliğine Behram getirilmiştir. Behram, İsmâilî olduğu için 1101 yılında Bağdat'ta öldürülen Berkayaruk'un yüksek düzeyli yöneticilerinden El-Esadabadî'nin yeğeniydi ve amcası öldükten sonra Suriye'ye kaçarak burada Nizârî öğretisi için çalışmaya başlamıştı.¹⁷ 1113 yılından sonra kendilerine karşı bölgedeki olumsuz hava nedeniyle gizliliğe büründü ve bu şekilde şehirden şehire, kaleden kaleye dolaşarak öğretisini yaymaya çalıştı. Bu süre içerisinde hiç kimse onun gerçek kimliğini öğrenememişti.¹⁸ 1125 yılına gelindiğinde, kuzey Suriye'deki varlıklarının tehdit altında olmasından dolayı buradaki faaliyetlerini daha güneye, Dımaşk'a taşımaya karar verdi. Böylece elinde İlgazi'nin bir tavsiye mektubu ile Dımaşk yöneticisi Tuğtekin'in yanına gidip şehirde kendisine ikamet sağlanmasını istedi. Tuğtekin, Dımaşk'taki varlıklarını kendisi için tehlikeli bulduğundan onlarla anlaşmayı pek istemiyordu. Öte yandan Meraga emîri Ahmedil'in öldürülmesinden beri onlara karşı bir korku duyuyordu. Ancak o tarihlerde Dımaşk toprakları, Kudüs Haçlı Krallığı tarafından ciddi bir tehdit altında olduğu için Tuğtekin müttefiklere ihtiyaç duyuyordu. Bu yüzden onlarla anlaşmaya karar verdi. Bu anlaşmayla beraber Tuğtekin, 1126 yılının Ocak ayında, çeşitli bölgelerden gelen Nizârî kuvvetleriyle birlikte Havran bölgesine akınlar yapan Kudüs Haçlı birliklerine karşı bir saldırıya

¹⁵ İbnü'l-Adîm, *Zubdetü'l-Haleb*, s. 164; A. Usta, "Artukluların Haleb'deki Hakimiyeti", s. 249.

¹⁶ İsmail Kaygusuz, *Nizari İsmâilî Devleti'nin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut*, Su Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2012, s. 102-103; B. Lewis, "The Isma'ilites and The Assassins", p. 115.

¹⁷ F.Daftary, *İsmâilîler*, s. 523.

¹⁸ İbn Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, p. 179.

girişti. Bu saldırı çok başarılı sonuçlar doğurmasa da Nizârî birliklerinin savaş alanında boy gösterdiği ilk eylem olmuştur.¹⁹

Behram 1126 yılının ortalarına doğru Dımaşk'da çok önemli bir güç haline gelmişti. Kendisinden ve emrindeki Nizârîler'den korkulduğu için büyük itibar görüyordu. Ayrıca Tuğtekin'in veziri el-Mezdekanî aslen onların inancında olmasa da onları destekliyor, faaliyetlerini özgürce yapabilmeleri için yardım ediyordu. Nizârîler bir süre sonra Dımaşk yöneticisi Tuğtekin'den kendilerini savunabilecekleri ve faaliyetlerini daha bağımsız bir şekilde yürütebilecekleri bir kale istediler. Tuğtekin de onlara Kudüs krallığı sınırında bulunan ve Haçlılar tarafından devamlı taciz edilen Banyas Kalesini verdi.²⁰ Hatta onlara Dımaşk'ın içinde dâî evi ve üs olarak kullanabilecekleri bir bina tahsis edildi. Buna ilaveten Dımaşk'daki Nizârîler aynı zamanda vergiden de muaf tutulmuşlardır.²¹

Banyas'ı elde ettikten sonra Behram ve beraberindeki bir çok Nizârî bu kaleye yerleşerek işlerini buradan yürütmeye başladılar. Nizârîler'in Banyas'ı elde etmeleri, halk arasında büyük bir korkunun oluşmasına yol açmıştı. Zira onlardan çekindikleri için hiç kimse Nizârîler aleyhine bir şey söyleyemiyordu. Sultan, vezir ve komutan gibi üst düzey yetkililer bile onlardan korktukları için hiçbir suçlamada bulunmaya cesaret edemiyorlardı.²² Nizârîler Suriye'ye gelişlerinden bu yana ilk defa önemli bir kale elde ederek hem faaliyetlerini daha düzenli bir şekilde yapma hemde Dımaşk'ın en üst düzey iki yöneticisinin desteğiyle öğretilerini özgürce yayabilme imkanı bulmuştur.

Nizârîler bir yandan Banyas kalesini tahkim ettirip öğretilerini buradan daha geniş bir alana yaymak için planlar yaparken öte yandan Suriye bölgesinde suikastlerine devam ediyorlardı. 9 Zilkade 520/26 Kasım 1126 yılında Aksungur Porsukî'yi öldürdüler. Porsukî, Muhammed Tapar'ın oğlu Irak Selçuklu Sultanı Mesud tarafından Musul valiliği ve Irak Şahneliğine atanmıştı. Bu bölgede Hille emîri Dübeys'e ve Haçlı ordularına karşı mücadele etmişti. Hatta Kudüs kralı

¹⁹ Aydın Usta, " Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler", *Tarih Dergisi*, S. 44, 2006, s. 12; F. Daftary, "Ismailis in Medieval Muslim...", p. 152.

²⁰ İbn Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, p. 180; C. Alptekin, *Dımaşk Atabegliği*, s. 79.

²¹ Süryani Patrik Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekayinamesi*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), 1944, s. 106. Süryani Patrik Mihael, Nizariler'in Dımaşk'da " Kariata Sarayı" adında bir yere sahip olduklarını söyler.

Boudouin'ın Dübeys ile anlaşıp Haleb'i kuşattığını öğrenince derhal harekete geçerek Haleb'in Haçlıların eline geçmesine engel olmuştu.²³ Aynı zamanda bir çok defa Nizârîler'e karşı seferler düzenleyip onlara ait toprakları yağmalamıştı.²⁴

Porsukî, Haleb'i aldıktan sonra şehir yönetimini oğlu İzzeddin Mesud'a bırakıp Musul'a gitti. Burada Cami-i Atik'te Cuma namazı kıldığı sırada derviş kılığına girmiş sekiz Nizârî ona saldırdı. Etrafında korumaları olmasına rağmen aldığı hançer yaralarından dolayı öldü. Suikasti düzenleyen fedâîler ise derhal orada öldürüldü.²⁵ Porsukî'nin ölümünün ardından yerine geçen oğlu İzzeddin Mesud 'un da kısa bir süre sonra ölmesiyle Irak Selçuklu Sultanı Mesud, Musul başta olmak üzere Porsukî'nin elinde bulunan tüm bölgeleri Kasımüddevle Aksungur'un oğlu İmâdüddin Zengî'ye verdi.²⁶ Nizârîler, Mevdûd'un ardından ikinci Musul emîri Aksungur Porsukî'yi de öldürerek Selçuklular'ın bölgeye tamamiyle hakim olup Haçlı ordularına karşı başarılar kazanmaya yönelik planlarını altüst ettiler. Ancak öte yandan Porsukî'nin ölümünün ardından bölgeye İmadeddin Zengî'nin atanmasıyla ileride Haçlılara karşı çok önemli başarılar kazanacak olan Zengîler döneminin başlamasına dolaylı olarak katkı sağladılar.

Behram ve emrindeki Nizârîler Banyas'a yerleştikten sonra bir yandan topluluğun işlerini düzenleyip tıpkı İran'daki gibi bir teşkilat kurmaya çalışırken diğer yandan da Banyas çevresindeki geniş alanlara akınlar düzenleyip birkaç bölgeyi kendilerine bağladılar. Özellikle Dimaşk'ın kuzeyinde, Hermon dağı yakınlarındaki Vadi't-Teym adı verilen bölge Behram'ın dikkatini çekti.²⁷ Vadi't-Teym, Nusayri, Dürzi ve diğer Sünnî olmayan toplulukların yoğun olarak bulunduğu bir bölgeydi.²⁸ Böylece Nizârîler kendilerine çok yabancı olmayan inançlara sahip bu topluluklar arasında öğretilerini kolayca yayabileceklerdi. Ayrıca bölgede güçlü bir siyasi birliğin bulunmaması da Behram'ın dikkatini buraya yönelten sebeplerden biriydi.

²² İbn Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, p. 180; B. Lewis, *Haşîşiler*, s. 167; Farhad Daftary-Azim Nanji, "The Ismailis and Their Role in The History of Medieval Syria and The Near East", *The Aga Khan Trust for Culture*, The Institute of Ismaili Studies, 2007, p. 4; C. Alptekin, *Dimaşk Atabegliği*, s. 79.

²³ Coşkun Alptekin, "Aksungur el-Porsukî", *DİA*, C. 2, s. 297.

²⁴ A. A. Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan...*, s. 120.

²⁵ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, s. 180-181; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târîh*, C. 10, s. 501.

²⁶ Gülay Ögün Bezer, "İmâdüddin Zengî", *DİA*, C.44, s. 259; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008, s. 123.

²⁷ B. Lewis, *Haşîşiler*, s. 168; İ. Kaygusuz, *Nizari İsmâîlî Devleti'nin...*, s. 103.

²⁸ B. Lewis, "The Ismailites and The Assassins", p. 116.

522/1128 yılında Behram kuvvetleriyle beraber Vadi't-Teym'i ele geçirmek için harekete geçti. Bölgenin yerel yöneticilerinden biri olan Dehhak b. Cendel, abisi Barak b. Cendel'in ölümünden Behram'ı sorumlu tutuyordu ve abisinin intikamını almak için yemin etmişti. Behram bölgeye girdiğinde Dehhak b. Cendel komutasındaki yerel kuvvetlerden hiç beklemediği bir direnişle karşılaştı ve zorlu bir savaştan sonra Nizârîleri bozguna uğrattı.²⁹ Behram başta olmak üzere bir çok Nizârî öldürüldü. Behram'ın başı ve elleri kesilerek Mısır Fâtımî halifesine gönderildi.³⁰

Behram'ın ölümünün ardından Nizârîler, İsmail el-Acemi adında başka bir İran'lı dâî etrafında birleştiler. Behram, Vadi't-Teym seferine çıkmadan önce Banyas'ta onu vekili olarak bırakmıştı. İsmail, yenilgiden sonra dağılan Nizârîler'i birleştirdi ve Behram'ın siyasetini devam ettirerek etrafa bir çok dâî gönderip tekrar taraftar kazanmaya çalıştı. Aynı zamanda Tuğtekin'in veziri el-Mezdekanî de Nizârîler'e olan desteğine devam etti ve Behram'ın yerine Dımaşk'ta Ebu'l Vefa adlı birini tayin etti.³¹

3.3. Tâcü'l-Mülk Böri'nin Dımaşk'da Nizârî Katliamı

Dımaşk hakimi Tuğtekin 8 Sefer 522/11 Şubat 1128'de ölünce yerine oğlu Tâcü'l-Mülk Böri geçti. Böri güçlenene kadar tüm yönetim işleri vezir el-Mezdekanî'nin elindeydi. Onun yardımıyla Nizârîler, Dımaşk'da hiç olmadığı kadar güçlü bir duruma geldiler.³² Buradaki Nizârî lideri Ebu'l Vefa'nın da şöhreti ve itibarı artmış hatta Böri'den daha güçlü bir duruma gelmişti. Bir süre sonra Ebu'l Vefa şehirde bir ayaklanma çıkarıp Dımaşk'daki Müslümanları tahakkümü altına aldı.³³

Her ne kadar Nizârîler Dımaşk'da güç kazanıp propaganda faaliyetlerini el-Mezdekanî'nin yardımıyla arttırmış olsalar da Tuğtekin'in ölümünden sonra bazı şehir yöneticileri ve halk, tıpkı Haleb'te Rıdvan'ın ölümünden sonra olduğu gibi Nizârîler'e karşı tavır almaya başlamıştı. Vezir'in düşmanı ve aynı zamanda Nizârîler'in en büyük muhalifi Dımaşk reisi Münferric b. Hasan ve askeri vali Yusuf

²⁹ M.G.S Hodgson, *The Order of Assassin*, Mouton&CO. Publishers, Netherlands 1955, p. 105; A. Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki...", s. 206; F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 525.

³⁰ N. A. Mirza, *Syrian Ismailism*, s. 11; Adem Arıkan, *Büyük Selçuklular Döneminde Şîâ*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 335.

³¹ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târih*, C. 10, s. 519 ; A. Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki...", s. 206.

³² C. Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 80.

³³ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târih*, C. 10, s. 519.

ibn Firuz, vezire karşı Böri'yi kışkırtıyorlardı.³⁴ Vezir Mezdekanî bu sırada Nizârîleri kullanarak başka planlar yapmakla meşguldü. O, Haçlılara haber göndererek Dimaşk'ı onlara vermeyi teklif etti ve buna karşılık Sur şehrinin kendisine verilmesini istedi. Bu konuda iki taraf arasında anlaşma sağlandı ve 30 Ramazan 523/ 16 Eylül 1129 Cuma günü harekete geçilmesi kararlaştırıldı. el-Mezdekanî, Nizârîler'i de bu anlaşmadan haberdar ederek, anlaşma doğrultusunda hareket edileceği gün camiye kuşatmalarını ve kimsenin dışarıya çıkmasına izin vermemelerini söyledi. Böylece Haçlılar hiçbir direnişle karşılaşmadan şehre hakim olabileceklerdi. Böri, vezirinin yaptığı bu plandan haberdar olunca onu huzuruna çağırıp, tüm saray erkanının ve emîrlerinin önünde öldürterek cesedini iç kaledeki Demir Kapı'ya astı.³⁵

Vezir'in ölüm haberi şehirde hızla yayıldı ve şehir halkının oluşturduğu milis kuvvetler Nizârîler'in üzerine hucüm etmeye başladı. O gün ve gece devam eden saldırıların neticesinde çok sayıda Nizârî öldürülmüştü. Böri'nin emriyle gerçekleşen bu kıyımда ölen Nizârîler'in sayısının yaklaşık 6 binin üzerinde olduğu belirtilir. Ölenlerin arasında Nizârîler'in güçlenmesinde çok önemli rolü olan, Haleb'te Ebu Tâhir'in yardımcılığını yapmış Şadi el-Hadim de bulunuyordu. Onunla birlikte bir çok Nizârî'nin cesedi kale duvarlarına asıldı.³⁶

Dimaşk'da gerçekleştirilen bu kıyım Banyas'taki Nizârî reisi İsmail el-Acemi'yi korkutmuştu. O, halkın ayaklanıp Banyas'ı ele geçireceğini düşünüyordu. Bu sebeple Kudüs Haçlılarına haber göndererek Kudüs Kralı II.Boudouin'den sığınma talep etti. Bunun karşılığında Banyas'ı Haçlılara terk edecek ve Haçlıların asıl hedefi olan Dimaşk'ı almaları için yardım edecekti. Bir süre sonra kendisi ve emrindeki birkaç Nizârî ile beraber Haçlılara sığındı. Ancak buradaki hayatı uzun sürmedi ve 524/1130 yılında öldü.³⁷

Kudüs Haçlı Kralı II. Boudouin için Nizârî reisi İsmail'in yaptığı teklif iyi bir fırsattı. Hemen Templier tarikatının büyük üstadı Hugue de Payens'i askeri birliklerini toplamak üzere görevlendirdi. Daha sonra II.Boudouin batıdan gelen yeni

³⁴ B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 186.

³⁵ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târih*, C. 10, s. 519; İbn Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, s. 192; Coşkun Alptekin, "Böri", *DİA*, C. 6, s. 326; C. Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 96; T. K. El-Azhari, *The Seljuqs of Syria*, s. 233.

³⁶ A. Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki...", s. 206; F. Daftary, *İsmâîliler*, s. 526.

birliklerle güçlendirilmiş ordusuyla Banyas'ı teslim alarak Dımaşk yakınlarında karargahını kurdu. Haçlı ordusunun bu seferine Trablus kontu Pons, Urfa Kontu Joscelin ve Antakya Prinkepsi Bohemond'da askerleriyle beraber katılmıştı. Bunun karşısında Böri'de Haçlı ordusunun karşısında savunma önlemlerini almıştı. Boudouin, şehrin kuşatmasına başlamadan önce Taberiye Lordu Guillaume de Bures'i erzak ve kuşatma malzemesi temin etmek üzere Havran bölgesine gönderdi. Ancak Böri'nin birlikleri Bures'i ve beraberindeki askerleri baskına uğratarak mağlup etti. Bunun üzerine Haçlılar Dımaşk kuşatmasını kaldırarak ülkelerine döndüler.³⁸ Haçlı kuvvetleri bu savaşta yenilmesine rağmen, tıpkı Haleb'te Efamiye mücadelesine benzer bir şekilde Nizârîler'in yardımıyla Banyas'ı alarak Dımaşk üzerindeki baskılarının devam etmesini sağladılar.

Tâcü'l-Mûlk Böri 523/1129 yılında Nizârîler'e karşı gerçekleştirdiği kıyımın ardından, onların intikam almak için harekete geçeceklerinden şüpheleniyordu. Bu nedenle çeşitli tedbirler aldı. Etrafında çok sayıda koruma ile dolaşüyor ve olası bir suikast girişimine karşı sürekli zırh giyiyordu. Ancak tüm bu önlemleri sonuçsuz kaldı. 5 Cemâziyelâhir 525/5 Mayıs 1131 yılında hamamdan çıkıp evine giderken iki Nizârî fedâîsinin saldırısına uğradı.³⁹ İbn Kalanisi'nin anlattığına göre bu fedâîler Dımaşk'daki Nizârî kıyımının intikamını almak için Alamut'tan gönderilmiş, Türk askeri kılığında Böri'nin ordusuna girerek onu öldürmek için uygun anı beklemişlerdi.⁴⁰ Tâcü'l-Mûlk Böri, aldığı yaralardan ötürü bir yıl sonra 21 Recep 526/ 7 Haziran 1132 yılında öldü.⁴¹

Nizârîler, bir yandan Sünni iktidarların kendilerine karşı izlediği olumsuz politikaları bertaraf edip, Suriye coğrafyasında yer edinlebilme için faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan ezeli düşmanları Fâtımî Devleti'nin Nizârî karşıtı propagandalarıyla uğraşmak zorunda kalıyorlardı. Daha 1120 yılında Fâtımîler Suriye Nizârîleri'nin arasına bir casus göndermiş ancak bu casus fark edildikten sonra öldürülmüştü. 1121 yılında da Fâtımî orduları komutanı Emîrû'l Cüyüş Efdal

³⁷ M. G. S Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 106; F. Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim...*, s. 152-153; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târih*, C. 10, s. 519.

³⁸ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 2, (Çev: Fikret Işıltan), 3. Baskı, TTK, Ankara 2008, s. 148; C. Alptekin, " Böri", s. 326; P. M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, (Çev: Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 66.

³⁹ A. Özeydin, " Selçuklular Zamanında Suriye'deki ..." s. 207; Azimi, *Azimi Tarihi*, s. 67.

⁴⁰ İbn Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, s. 203.

⁴¹ C. Alptekin, *Tog-Teginliler*, s. 98; Azimi, *Azimi Tarihi*, s. 68; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târih*, C. 10, s. 535; T. K el-Azhari, *The Saljuqs of Syria*, s. 236.

b. Bedr el-Cemal Haleb'ten gelen üç Nizârî fedâîsi tarafından öldürülmüştü.⁴² Ayrıca Nizârîler Mısır'da bir çok defa isyan girişiminde bulunmuş ve bu girişimler zorlukla bastırılmıştır. Bu nedenle Fâtımî yöneticileri Nizârîler'e karşı daha ciddi önlemler almak zorunda kalmıştır. Nizârîler'e göre Fâtımî halifesi bulunduğu mevkiye tahtı zorla gasbederek gelmiştir. Asıl halife olması gereken kişi Nizâr'ın soyundan gelenlerdir. Bu bakımdan Nizârîler'in en önemli amacı, Fâtımî halifesini tahttan indirerek halifeliğin Nizâr'ın soyuna geçmesini sağlamaktır. Nizârîler, Fâtımî halifeliği ile mücadelelerini bu amacı gerçekleştirmek uğruna sürdürüyorlardı. Ancak Mustali'nin ölümüyle halife seçilen oğlu El- Âmir Bî-Ahkâmîlâh (1101-1130), Nizârîler'in bu görüşlerini reddeden ve kendi halifeliğinin meşruluğunu savunan bir vesika hazırlayarak bunu Dımaşk'da Nizârîler'e karşı okuttu. Nizârîler'in şefi de bu vesikaya karşı bir reddiye yazdı. Halife el-Âmir 9 Ekim 1130 tarihinde yaklaşık on Nizârî'nin saldırısına uğrayarak öldürüldü.⁴³

3.4.Nizârîler'in Cebel-i Behra Bölgesinde Ele Geçirdiği Kaleler

Haleb ve Dımaşk'da uğradıkları başarısızlığın ardından Nizârîler henüz kendilerine ait bir yer ele geçirememişlerdi. Yalnızca yerel hükümdarların himayesi altında varlıklarını devam ettirerek ittifak yaptıkları idarecilerin ve kendilerinin çıkarları doğrultusunda suikast düzenlemişler ve propaganları sonucunda öğretilerine yeni taraftarlar kazandırmışlardır. Tuğtekin tarafından kendilerine verilen Banyas Kalesi'ni Böri'nin Dımaşk Nizârîleri'ni bertaraf etmesinin ardından Haçlılara verdikten sonra Nizârîler, çeşitli bölgelere göç etmiş ve dağınık bir şekilde yaşamaya devam etmişlerdir.

İlk dönemlerine kıyasla 1130-1141 yılları arası, Suriye Nizârîleri lehine adeta bir dönüm noktası olmuştur. Liderleri Ebu'l Feth öncülüğünde yeniden toparlanan Nizailer, Cebel-i Sümmak'ın kuzey batısındaki kıyı şeridi yakınında bulunan dağlık Cebel-i Behra (Cebel-i Nusayriyye) bölgesinde ele geçirdikleri kalelerle birbirleriyle bağlantılı bir teşkilat kurmayı başarmışlardır.⁴⁴ Nizârîler için 1130'dan sonraki 20 yıl, Cebel-i Behra bölgesindeki kalelere hakim olmaya çalışarak geçecektir.

⁴² A. Özeydin, " Selçuklular Zamanında Suriye'deki..." , s. 207; B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 188.

⁴³ B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 188; N. Yazılıtaş, *Fatımi Devleti'nde Türkler*, s. 168; A. Champbell, *The Assassins of Alamut*, p. 30.

⁴⁴ F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 527.

527/1132-1133 yılında ilk olarak ele geçirdikleri kale Kadmus kalesi oldu. Kehf hakimi Seyfûlmülk b. Amrun bu kaleyi Haçlılardan almıştı ve bir yıl sonra Nizârîler, Kadmus'u Seyfûlmülk'ten satın aldılar. Kadmus kalesi Cebel-i Behra'daki diğer kaleler arasında bir bağlantı noktası oluşturuyordu. Ele geçirdikleri diğer kaleler arasında müstahkem bir bağlantı oluşturabilmek için bu kalenin ele geçirilmesi çok büyük avantaj sağlıyordu. Kadmus, aynı zamanda Haçlılar içinde ilgi çekici bir kaleydi. Ancak Haçlılar burayı bir çok defa kuşatmalarına rağmen ele geçirememişlerdi.⁴⁵ Kadmus'un alınmasının ardından Nizârîler Kehf Kalesini de alarak etki alanlarını genişlettiler. Seyfûlmülk'ün oğlu Musa, kuzenleriyle miras kavgasına tutuşmuştu ve Kehf'in kuzenlerinin eline geçmesini istemiyordu. Bu sebeple kaleyi Nizârîler'e sattı.⁴⁶ Cebel-i Behra dağlarıyla çevrelendiği için ulaşılması çok güç olan kale Nizârîler'in düşmanlarından korunmaları için elverişliydi. Nizârîler ayrıca bu tarihlerde Kariba'nın kuzeyinde, küçük olmasına karşın Asi Nehri civarını kontrol eden bir noktada bulunan Ebu Kubeys Kalesini de ele geçirdiler.⁴⁷

531/1136-1137 yılında Nizârîler, stratejik öneme sahip başka bir kale olan Kariba kalesini alıp daha önceden buraya yerleşmiş olan Haçlı garnizonunu buradan kovdular. 1137'de Hama valisi Nizârîleri bölgeden uzaklaştırdı ise de, Nizârîler kısa süre içinde tekrar gelerek bu defa kalıcı olmak suretiyle kaleye hakim oldular.⁴⁸

535/1140-1141 yıllarında Nizârîler, Hama'nın batısında bulunan ve Suriye'deki teşkilatlarının en önemli merkezlerinden biri olan Masyaf Kalesini ele geçirdiler.⁴⁹ Burası daha önce Şeyzer'li Munkiziler adına kaleyi yöneten Sungur'un hakimiyetindeydi. Masyaf kalesi ele geçirildikten sonra Suriye Nizârîleri'nin liderleri için bir karargah merkezi halinde kullanıldı.⁵⁰ Takip eden yıllarda Nizârîler, Cebel-i Behra bölgesindeki Hevabi, Kuleya, Menika ve Rusafe gibi diğer kaleleri de ele geçirerek⁵¹ burada tıpkı İran'dakine benzeyen, bağımsız bir statüde teşkilatlandılar.⁵² Hakimiyeti altına aldıkları kaleler güçlü yerel merkezlerden uzak olmadığı için hem

⁴⁵ F. Daftary, A. Nanji, "The Ismailis and their Role...", p. 5; P. Willey, *Eagle's Nest*, p.229.

⁴⁶ M.G. S. Hodgson, *The Order of Assassin*, p. 107.

⁴⁷ P. Willey, *Eagle's Nest*, p. 234,240.

⁴⁸ B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, p. 190; M.G. S Hodgson, *The Order of Assassin*, p. 240.

⁴⁹ İbn Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, p. 263.

⁵⁰ F. Daftary-A.Nanji, "The Ismailis and their Role...", p. 5; F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 527.

⁵¹ B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 190.

⁵² F. Daftary-A.Nanji, "The Ismailis and their Role...", p. 5.

Müslümanların hemde Hristiyan devletlerin sürekli tehdidi altındaydı. Buna rağmen bu kaleleri uzun süre ellerinde tutmayı başardılar.

Nizârîler, hemen hemen yirmi yıl süren bu teşkilatlanma ve toparlanma döneminde çevrelerindeki siyasi olaylara pek karışmamış dolayısı ile kaynaklarda onlardan pek az bahsedilmiştir. Dönemin önemli Haçlı kronikçilerinden olan Tyre'lı William, bu dönemde Nizârîler'in Cebel-i Behra bölgesinde ele geçirdikleri kalelerin sayısını 10, toplam Nizârî nüfusunu ise 60 bin olarak belirtir.⁵³

3.5. Zengîler Karşısında Nizârî-Haçlı İttifakı

Nizârîler'in toparlanıp bir çok müstahkem kaleyi ele geçirerek güçlü bir konuma gelmeye çalıştığı tarihlerde aynı zamanda Suriye bölgesinde siyasi olarak yeni bir güç ortaya çıkmıştı. Musul valisi Aksungur Porsukî'nin fedâîler tarafından öldürülmesinin ardından 521/1127'de yerine geçen İmadüddin Zengî kısa zamanda Haleb ve civarını ele geçirerek Zengîler hanedanlığını da başlatmış oldu. Cezire ve Suriye'yi tek bir çatı altında birleştirerek Haçlıları bölgeden kovmayı amaçlayan Zengî, Esarib başta olmak üzere Antakya Haçlı Prinkepsliğine ait bir çok kaleyi ele geçirerek Haleb'in güvenliğini sağlamıştı. 26 Cemâziyelâhir 539/24 Aralık 1144'te Urfa Haçlı Kontluğunu yıkarak bu bölgeye hakim olmuş ve Haçlılara o güne kadar gördükleri en büyük darbeyi indirmişti. Öte yandan Suriye'nin güneyinde hakim konumda olan Dimaşk atabegliğini de kendisine bağlayarak bölgede adeta rakipsiz bir konuma gelmişti.⁵⁴

541/1146 yılında İmadüddin Zengî'nin Caber Kalesi kuşatması sırasında ölmesi üzerine hakimiyetindeki topraklar ikiye bölündü. Musul ve çevresine büyük oğlu I. Seyfeddin Gazi hakim olurken, diğer oğlu Nureddin Zengî ise Haleb'e gelerek burasının yönetimini ele geçirdi. Nureddin Zengî kısa bir süre içinde Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'nin büyük bölümünde hakimiyetini sağladı.⁵⁵

Nureddin Zengî'nin Haleb'e hakim olup giderek güçlenmesi özellikle Antakya Haçlıları için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Çünkü Urfa'nın ardından sıra Antakya'ya gelmişti. Antakya hakimi Raymond de Poitiers bu sırada bölgeye gelen Fransa kralı VII. Louis'den Nureddin'e karşı yardım istemiş ancak bu isteği

⁵³ B. Lewis, , *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 190; F. Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim...*, p. 153.

⁵⁴ G.Ö. Bezer, "İmadüddin Zengî", s. 259; Gülay Ögün Bezer, "Zengîler", *DİA*, C. 44, s. 268.

⁵⁵ Bahattin Kök, "Nureddin Zengî, Mahmud", *DİA*, C. 33, s. 260.

sonuçsuz kalmıştı.⁵⁶ Nureddin'in güçlenmesi Nizârîler'i de korkutmuştu. O, Haleb'i ele geçirdikten sonra doğudaki güçlü Selçuklu hükümdarlarıyla dâima iyi ilişkiler kurup, İran-Suriye arasındaki tüm stratejik bölgeleri ele geçirerek Suriye Nizârîleri'nin İran ile olan bağlantısını kesmişti.⁵⁷ Ayrıca Haleb'i aldıktan sonra burada okunan Şii ezanını kaldırması Nizârîler ve diğer Şii unsurları arasında Nureddin'e karşı bir düşmanlığın doğmasına sebep olmuştur.⁵⁸ O sıralarda Nureddin'in ilerleyişine son vermek isteyen ve bu amaçla ordusunu toplayan tek kişi Antakya hakimi Raymond'tu. Bu sebeple Nizârîler'in lideri Ali ibn Vefa, Raymond ile anlaşarak Nureddin'e karşı beraber savaşmaya karar verdiler.

Nureddin, doğudan takviye edilen birlikleriyle beraber giderek zayıflamış olan Haçlılara karşı harekete geçti. Efamiye bölgesine karşı saldırılarda bulunmaya başladı. Raymond bunu haber alır almaz derhal harekete geçerek, Asvad ovası yakınlarında Nureddin'in ordusunun bir baskın düzenledi. Daha sonra Nureddin tekrar sefere çıkarak Asi'nin doğusundaki Hristiyan kalelerinden biri olan İnab'ı kuşattı. Raymond'da, beraberinde Ali b. Vefa komutasında bir Nizârî birliği bulunan ordusuyla beraber buraya geldi. Nureddin önce savaşma taraftarı değildi. Ancak Raymond'un birliklerinin sayıca az olduğunu anlayınca askerlerine saldırıya geçme emri verdi. Ali b. Vefa bu sırada Raymond da sürekli uyarılarda bulunarak ordusunu geri çekmesini söylemesine rağmen Raymond bu uyarıları dikkate almadan açık arazide savaşı kabul etti ve mağlup oldu. 28 Haziran 1149'da meydana gelen bu savaşta Antakya hakimi Raymond ve Maraş senyörü Renaud ile birlikte Nizârî birliğinin başında bulunan reisleri Ali b. Vefa'da öldürülmüştü.⁵⁹

Suriye Nizârîleri, bölgedeki varlıklarını tehdit eden unsurlara karşı mücadele ederken suikastlerine de devam ediyorlardı. 543/1149 yılında daha önce Dımaşk'daki liderleri Behram'ı öldüren Dehhak b. Cendel'i bir suikastle ortadan kaldırarak intikamlarını aldılar.⁶⁰ Ayrıca Nizârîler 547/1152 yılında Trablus kontu II. Raymond'u ve onun refakatinde bulunan Haçlı komutanı Raoul de Merle'yi öldürdüler. Yanlarındaki bir şövalye de öldürülenler arasındaydı. Raymond ve karısı

⁵⁶ I. Demîrkent, "Haçlılar", s. 531.

⁵⁷ B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 191.

⁵⁸ B. Lewis, *The Ismailites and The Assassins*, p. 120.

⁵⁹ S. Runciman, *Haçlı Seferleri*, C. 3, s. 272-273; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (1143-1163)*, (Çev: Ergin Ayan), Kardeniz Dergisi Yayınları, Ankara 2009, s. 63-64; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-târîh*, C. 11, s. 130; Süryani Patrik Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in...*, s. 154.

⁶⁰ F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 531.

Hodernia arasında anlaşmazlık çıkması üzerine Kudüs Kralı Baudouin ve Hodernia'nın ablası kraliçe Melisende buraya gelerek ikili arasındaki anlaşmazlığı çözmüşlerdi. Ardından Hodernia ve Melisende kısa bir süreliğine Kudüs'e gitmek için şehirden ayrıldılar. Raymond ve beraberindekiler yolda Hodernia'ya bir süre eşlik ettikten sonra geri dönerken pusuya yatmış olan Nizârîler'in saldırısına uğradılar.⁶¹ Bu cinayetin sebebi kaynaklarda hiçbir zaman tam olarak belirtilmemiştir. Ayrıca bilindiği üzere Raymond'un Nizârîler'le ilişkisi yoktur. Ancak Trablus Suriye'nin önemli bir liman şehriydi. Bu özelliği, cinayetin ticari kaygılarla işlenmiş olabileceğini gösterebilir. Öte yandan kocasının kıskançlıklarından bıkan Hodernia'nın, Raymond'u öldürmeleri için Nizârî fedâîleri ile anlaştığı da ihtimaller arasındadır.⁶² Trablus kontunun öldürülmesinin ardından şehrin askerleri hemen silahlanarak intikam almak için Trablus'taki müslümanların çoğunu öldürdüler. Ayrıca Templier şövalyeleri de Cebel-i Behra bölgesindeki Nizârî yerleşkelerini basıp onları, yıllık 2 bin altın olmak üzere vergiye bağladılar.⁶³ Nizârîler, Haçlılar arasındaki ilk cinayetlerini Raymond'u öldürerek gerçekleştirdiler. Sebebi tam olarak bilinmese de bu cinayetin sonuçları onlar için olumsuz olmuştur. XII. yy başlarından itibaren kurmak istedikleri bağımsız yapıyı tam elde etmişken dönemin en güçlü şövalye tarikatlarından olan Templier Tarikatına vergi vermek suretiyle bağımsızlıkları büyük yara almıştır.

⁶¹ S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 278-279; Birsal Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 149-150.

⁶² A. Usta, " Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde...", s. 14.

⁶³ F. Daftary, " Ismailis in Medieval Muslim...", s. 154; Şövalye Tarikatları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ebru Altan, " Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, C. LXVI, S. 245, Nisan 2002; Ramazan Şeşen, " Dâviyye ve İsbîtariyye", *DİA*, C. 9.

4. BÖLÜM

RÂŞİDÜDDİN SİNÂN DEVRİ (1172-1192)

XII.yy başlarında Suriye'ye gelen Nizârîler yaklaşık kırk yıl süren çabaları sonucunda nihayet Cebel-i Behra bölgesindeki kaleleri ele geçirerek kendilerine ait bağımsız bir yapı kurmayı başarmışlardı. Gerek Haçlılarla gerekse Müslüman devletleriyle ilişkiler kurarak konumlarını sağlamlaştırmaya, bu arada dâîlerini de etrafa göndererek taraftar toplamaya çalışmışlardır.

1170 yılı civarında Suriye Nizârîleri, en güçlü liderleri olan Râşidüddin Sinân'ın önderliğinde daha önce hiç olmadığı kadar etkin bir konuma geldiler. Râşidüddin Sinân, komşularıyla başarılı siyasi ilişkiler kurup, Suriye Nizârîleri'nin hem Haçlılar hemde Müslüman devletler tarafından ciddiye alınması gereken siyasi bir güç olmasını sağladı.¹

4.1. Râşidüddin Sinân'ın Suriye'ye Gelişi

Râşidüddin Sinân b. Selmân b. Muhammed b. el-İsmâîlî el-Bâsri, 520/1126'lı yıllarda Basra'nın yakınlarında bulunan Vasıt yolu üzerindeki, Akrüssudan köyünde dünyaya geldi. Ailesi, Basra'nın önde gelen ailelerindendi ve İmâmiyye Şîa'sına mensuptu.² Dolayısı ile Sinân Şîa düşüncesine yabancı değildi ve küçükluğünde eğitimini de bu yönde aldı. Basra'daki eğitimini tamamladıktan sonra bir süreliğine öğretmenlik yapan Sinân, ilgi duyduğu Nizârî öğretisi hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek için o sırada Alamut hakimi Muhammed b. Buzurg Ümid döneminde Nizârîler'in merkezi konumunda olan Alamut kalesine geldi. Burada Nizârî-İsmâîlî doktrini ve felsefesi konusunda kendisini eğitti. Aynı zamanda Muhammed'ten sonra Alamut efendisi olacak olan II. Hasan ile birlikte eğitim gördü.³

¹ Suriye Nizârîleri, bir çok Ortaçağ kaynağında " Haşîşîyye" olarak zikredilmiş hatta reisleri Râşidüddin Sinân'dan " sahibü'l haşîşîyye" olarak bahsedilmiştir. Bu kelime daha sonra batı literatürüne "assasin" olarak geçmiş ve " suikastçı" anlamında kullanılmıştır. M. Öz, "Haşîşîyye", s. 418-419.

² Farhad Daftary, " Râşidüddin Sinân el-İsmâîlî", *DİA*, C. 34, s. 467; Bernard Lewis, " Three Biographies From Kamâl ad-Dîn", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, TTK, Ankara 2010, p. 328.

³ B. Lewis, " The Ismailites and The Assassins", p. 121; F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 553; Nadia Eboo Jamal, *Surviving The Mongols*, I.B. Tauris Publishers, London 2002, p. 38.

II. Hasan Alâ Zikrihi's-sellâm, 557/1162 yılında Alamut'un başına geçtikten yaklaşık iki yıl sonra tüm bölgelerden gelen temsilcilerin huzurunda "kıyamet" ilan ederek Nizârîler'in yeni bir safhaya girmesine sebep oldu.⁴

Sinân bu tarihten itibaren Nizârîler'in Suriye'deki işlerini düzene sokmak ve kıyamet ilanını Suriye bölgesinde yaymak amacıyla II. Hasan tarafından görevlendirildi.⁵ Dönemin tarihçilerinden Kemaleddin'in Sinân'ı ziyaretini konu aldığı metinde Sinân'ın Suriye'ye gelişini onun kendi ağzından şu şekilde anlatır:

"O (II. Hasan), beni Suriye'ye gitmekle görevlendirip bana mektuplar ve emîrlar verdi. Önce Musul'a gittim ve orada bir camide kaldım. Oradan Rakka'ya gittim. Oradaki mezhepdaşlarım için yanımda bir mektup vardı. Mektubu onlara verdiğimde bana erzak ve Haleb'e gidebilmem için bir binek verdiler. Haleb'te başka birine bir mektup daha verdiğimde o da bana Kehf'e gidebilmem için bir binek verdi. Kehf benim görevlendirildiğim yerdi. Şeyh Ebu Muhammed ölene kadar orada kaldım."⁶

Yukarıda da anlatıldığı gibi önce Nureddin Zengî'nin egemenliğindeki Musul ve Rakka'dan Suriye'ye geçen Sinân daha sonra Haleb'e gitti. Haleb, Nizârîler için hala elverişli bir şehir olma özelliği taşıyordu. Suriye bölgesindeki destekçilerinin büyük bir kısmı hala bu şehirde idi. Nizârîler Haleb'e genellikle tacir kılığında giriyorlardı. Sinân'ın buraya geldiği sırada Haleb hakimi Nureddin Zengî'nin şehirde olmaması onun için bir şanstı. Böylece şehirdeki diğer Nizârîlerle kolaylıkla iletişime geçip Alamut'tan gelecek yeni emîrları beklemek üzere bir süre burada kaldı.⁷ Haleb sakinlerinden İsmâîlî dâîsi Ebu'l Firas'ın daha sonraki yıllarda yazdığı esere göre Sinân, Haleb'ten sonra Masyaf'a gitti. Burada gerçek kimliğini belli etmeden bir süre kaldı. Ardından Suriye'deki en önemli Nizârî kalesi ve aynı zamanda Nizârîler'in merkezi konumundaki Kehf Kalesine giderek, o sırada Suriye Nizârîleri'nin reisi konumunda olan Şeyh Ebu Muhammed'in ölümüne kadar, yaklaşık 7 yıl boyunca

⁴ Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, (Çev: Özgür Çelebi), Yurt Yayınları, Ankara 2008, s. 70-71; Nizari öğretiyeye göre bâtın bilgisine ulaşıldığı, insanların artık şeriatın bütün yükümlülüklerinden ve yapmak zorunda olduğu dini görevlerden azledildiği, tüm Nizariler'in cennetle müjdelendiği, Nizari olmayan herkesin ise cehennemi yaşayacağı " Yeniden Diriliş" şeklinde de tanımlanabilecek Bâtınî düşüncesi. Kıyamet düşüncesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Zahide ay, *Alamut Sonrası Nizari...*, s. 52-54; A.A. Arayancan, *Dağın Şeyhi Hasan...* s. 147-152; F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 539-552.

⁵ A. A. Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan...*, s. 123; F. Daftary, " Râşidüddin Sinân el-İsmâîlî", s. 467.

⁶ B. Lewis, " The Ismailites and The Assassins" p. 121; B. Lewis, *Haşîşiler*, s. 173-174.

⁷ Nasseh Ahmad Mirza, *The Syrian Isma'lis at The Time of The Crusades*, , The University of Durham, Oriental Studies, Thesis Submitted for The Degree of Ph.D, .August 1963, p. 45.

burada yaşadı. Bu süre içerisinde yerel Nizârî topluluklarıyla iyi ilişkiler kurarak popülaritesini arttırdı ve Nizârîler arasında etkin bir konuma yükseldi.⁸

Şeyh Ebu Muhammed dönemi, Suriye Nizârîleri tarihinde hakkında pek fazla bilgi bulunmayan bir dönemdir. Muhtemelen Ebu Muhammed, Cebel-i Behra dışında Cebel-i Sümmak ve Haleb bölgesinde dağınık halde olan Nizârîleri organize etmiş ve bir süreliğine Nizârîlerin konumlarını sağlamlaştırmıştır. Ancak Ebu Muhammed'in son yıllarında Nizârîler zayıflamaya başlamış ve birbirleri arasında kopukluk ortaya çıkmıştır. Bir çok Nizârî, Hıms, Hama ve Haleb gibi komşu şehirlere göç ederek öğretilerini yayma amacının yanında geçimlerini de sağlamak istemişlerdir. Zira genellikle hayvancılıkla uğraşan Nizârîler'in oturduğu bölgeler verimsizdi.⁹ Ayrıca Tapınak Şövalyelerine ödedikleri vergiler de muhtemelen onların ekonomik durumunu zora sokuyordu.

Nizârîler arasındaki kopukluk ve anlaşmazlık Şeyh Ebu Muhammed'in ölümünden sonra yerine kimin geçeceği sorunu ile daha da arttı. Suriye Nizârîleri'nin başına Alamut'un onayı olmaksızın Hace Ali b. Mesud adında biri geçince, Ebu Muhammed'in yeğeni Ebu Mansur ve Reis Fahd bunu kabul etmedi ve Mesud'u öldürdü. Nizârîler arasındaki bu karışıklık nedeniyle bizzat Alamut'tan gelen emîrle Râşidüddin Sinân Suriye Nizârîleri'nin başına geçti.¹⁰

Cebel-i Behra'daki Nizârî kaleleri, güneydeki Krak des Chevaliers(Hısn el Ekrad) kalesindeki Hospitalier şövalyeleri tarafından sürekli tehdit altındaydı ve iki taraf arasında zaman zaman çatışmalar yaşanıyordu.¹¹ Dolayısı ile Râşidüddin Sinân ilk iş olarak tüm bölgeyi tahkim ettirip Rusafe ve Hevabi gibi zayıf kaleleri yeniden inşa ettirdi. Ayrıca Tapınak Şövalyeleri'nin elinde bulunan Uleyke başta olmak üzere özellikle Haçlılarla olan savaşlarında zayıf düşen Nusayriler'e ait bir çok kaleyi ele geçirdi.¹² Daha sonra Kehf, Kadmus, Masyaf ve diğer Nizârî kaleleri arasında dolaşarak buradaki Nizârîler arasındaki sorunları çözüp, onları yeniden organize etti.¹³ Haberleşme ve olası tehlikeleri önceden haber alma amacıyla Nizârî kaleleri arasında şifreli mesajlar ve güvercinlerden oluşan bir haberleşme ağı kurdu. Ayrıca

⁸ N. A. Mirza, *Syrian Ismailism*, p.25; F. Daftary- A. Nanji, "The Ismailis and Their Role...", p. 6; A. Champbell, *The Assassins of Alamut*, p. 30.

⁹ N. A. Mirza, *Syrian Ismailism*, p. 26.

¹⁰ F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 554.

¹¹ P. Willey, *Eagle's Nest*, p. 46.

¹² A. A. Arayacan, "Suriye Bölgesinde İki...", s. 188-189.

etrafına bir çok fedâî toplayıp bunları farklı dillerde eğiterek kendisine has fedâî birlikleri oluşturdu. Bunlar görevlendirildiği bölgenin dilini gayet iyi bilen ve çevresindeki siyasi ilişkiler, krallar, emîrlar ve yöneticiler hakkında bilgi sahibi olan iyi eğitilmiş birliklerdi.¹⁴ Bununla birlikte Sinân'ın elindeki Masyaf, Kehf, Kadmus, Uleyke gibi stratejik bölgelerde konuşlanmış kaleler ona çok büyük bir avantaj sağlıyordu. Masyaf, Cebel-i Behra'nın doğusundaki Hama ve Humus gibi bölgelerdeki Sünnî müslümanların hareketlerini gözlemleyebilmek için bir pencere görevi görüyordu. Kehf Nizârî bölgelerinin güneybatısındaki Haçlıların müstahkem mevkiilerini kontrol altında tutuyordu. Kadmus ve Uleyke ise batı ve güneybatı tarafını kontrol altında tutarak buralardan gelebilecek tehlikelere karşı bir üs vazifesindeydi.¹⁵

Râşidüddin Sinân'ın temel stratejisi Nizârîler'in halihazırda sahip olduğu gücü ve bağımsızlığı kaybetmeden, yerel Sünnî devletlerden ve Haçlılardan gelen tehditlerden kaçınmaktı.¹⁶ Dış siyasette dâima bu amaç uğruna çalışarak komşu devletlerle Nizârîlerin çıkarları doğrultusunda anlaşmalar yaptı.

Râşidüddin Sinân'ın liderliğinin başlarında Haçlılara karşı tüm İslâm dünyasının savunucusu olan Nureddin Zengî gücünün doruğundaydı. Ayrıca bölgede yükselen bir diğer güç olan Salâhaddîn Eyyûbî, Nizârîleri Haçlılardan daha fazla tehdit ediyordu. Bu nedenle Râşidüddin Sinân, Haçlılarla dostluk kurmanın çıkarlarına daha uygun olduğunu düşündü. O, 569/1173 yılında Kudüs Kralı Amalric'e bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyet, krala Nureddin Zengî'ye karşı ittifak teklif etti. Aynı zamanda Nizârîler'in Templier şövalyelerine ödedikleri verginin kaldırılması karşılığında Sinân'ın özel hazinesinden ikibin altın vermeyi vaad etti. Sinân'ın bu teklifleri Kudüs kralı tarafından oldukça ılımlı karşılandı ve Kral anlaşmayı tamamlamak için kendilerine daha sonra elçilerini göndereceğini söyleyerek Sinân'ın elçilerini uğurladı.¹⁷ Verginin kaldırılması teklifi Templier şövalyelerinin tepkisine neden oldu. Bu nedenle Sinân'ın elçileri dönüş yolundayken Trablus yakınlarında Mesnil'li Walter adlı bir şövalye tarafından saldırıya uğradılar.

¹³ F. Daftary, A. Nanji, "The Ismailis and Their Role...", p. 6.

¹⁴ F. Daftary, *A Short History of The Ismailis*, p. 143; F. Daftary, İsmâîlîler, s. 554, N. A. Mirza, "The Syrian Ismailis at The Time...", p. 50.

¹⁵ N.A. Mirza, *Syrian Ismailism*, p. 28.

¹⁶ P. Willey, *Eagle's Nest*, p. 44.

Bu saldırı ayrıca Tapınak şövalyeleri büyük üstadının da bilgisi dahilindeydi. Saldırıya uğrayan Nizârîler'in hepsi öldürüldü.¹⁸ Kral Amalric, Tapınakçıların bu eylemi karşısında çok sinirlendi ve Tapınak şövalyelerinin üstadı Odo de Saint Amand'ın bütün itirazlarına rağmen saldırıyı düzenleyen şövalyeyi tutuklattı ve Sur şehrinde hapsedti. Ayrıca Râşidüddin Sinân'dan özür diledi.¹⁹ Kudüs kralının kısa bir süre sonra ölmesi nedeniyle Haçlılar ve Nizârîler arasında kurulmaya çalışılan ittifak sona erdi. Ancak yine de Nizârîler ve Haçlılar arasında çatışmalar yaşanmadı. Bu olayın ardından Suriye Nizârîler'i Müslümanlar ve Haçlılar arasındaki savaşta yavaş yavaş müslümanların tarafında boy göstermeye başladılar.²⁰ Nitekim Nureddin Zengî'nin de Amalric'le aynı yıl, 569/1174'te ölmesi üzerine güneyde Salâhaddîn Eyyûbî'nin yükselen gücüne karşı Zengîler, Nizârîler ile ittifak kurmaya başladılar.

4.2. Zengîler, Salâhaddîn Eyyûbî ve Nizârîler Arasındaki İlişkiler

Nureddin Zengî'nin komutanı Şirkuh, Mısır Fâtımî Halifesi Âdid-Lîdinillâh'ın Haçlılara karşı kendisinden yardım istemesi üzerine 564/1169'da Mısır'a giderek halifenin veziri olmuş ve yavaş yavaş yönetimde etkili olmaya başlamıştı. Ancak iki ay sonra ölünce yeğeni Salâhaddîn, ordudaki emîrler tarafından başkumandan seçilmiş ve vezirliği de kendi üstüne almıştı. Böylece Salâhaddîn Eyyûbî hem Nureddin'in Mısır ordusu kumandanı hem de Fâtımî halifesinin veziri olmuştu. Mısır'dayken Haçlılara karşı önemli başarılar elde ederek hakimiyetini büyük ölçüde sağlamıştı. Daha sonra Nureddin Zengî'nin de teşvikiyle 10 Muharrem 567/13 Eylül 1171'de Mısır Fâtımî halifeliğine son vererek burada okunan Şii hutbesini kaldırıp yerine Abbasi halifesi adına hutbe okuttu. Ardından Kuzey Sudan, Yemen ve Libya'ya seferler düzenleyerek buraları Nureddin Zengî'ye bağladı.²¹

Salâhaddîn Eyyûbî, ele geçirdiği Yemen, Libya, Mısır ve Sudan'ın bir bölümünü Nureddin Zengî adına yönetiyordu. Ancak bu bölgelerde Zengî'nin bir vassalı olmaktan çok bir hükümdar gibi hüküm sürüyor, komşu devletlerle tek başına anlaşmalar yapıyordu.²² Bu nedenle Nureddin Zengî ve onun ardından gelenler

¹⁷ Charles E. Nowell, "The Old Man of The Mountain", *Speculum*, 22/4, October 1947, p. 506; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 2, s. 331; A. Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde...", s. 15; Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev: Cüneyt Kanat), Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 172.

¹⁸ F. Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim...*, p. 155; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 2, s. 331.

¹⁹ K. Yelin, *Isma'ilis and Crusaders in Syria*, p. 14; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 2, s. 332.

²⁰ A. Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde...", s. 15.

²¹ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *DİA*, C. 12, s. 20.

²² Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 44.

Salâhaddîn'in bu hareketlerini kendilerine karşı bir tehdit olarak algılamaya başlamışlardı. Nureddin Zengî, 569/1171'de ölümünden sonra ardından yeğeni Seyfeddin Gazi, Harran, Nusaybin, Rakka, Suruç ve Cizre'yi alarak Musul'a bağladı ve orada bağımsızlığını ilan etti. Diğer yandan Musul'dan ayrılan vali Gümüştekin Haleb'e giderek Nureddin'in yerine oğlu Melikü's-Sâlih'i başa geçirdi. Gümüştekin, Salih'in yaşının küçüklüğünden faydalanarak onu etkisi altına almak istiyordu. Böylece Zengîler Musul, Haleb ve Dımaşk olmak üzere üçe ayrıldılar. Başta Şemseddin b. Mukaddem olmak üzere Dımaşk'daki yöneticiler, Haleb'te Gümüştekin'in faaliyetlerine karşı Mısır'daki Salâhaddîn Eyyübî'yi Dımaşk'a çağırdılar. Salâhaddîn, hakimiyetindeki bölgelerde her ne kadar Melikü's-Sâlih adına hutbe okutsa da onun atabeyi olup nüfuzu altına almak istiyordu. Bu sebeple 570/1174 yılında Dımaşk'a gelerek burayı ele geçirdi. Hemen ardından Hama, Humus, Rakka, Ca'ber ve Seruc'u aldı.²³ Onun bundan sonraki hedefi Haleb idi.

Salâhaddîn Eyyübî, 3 Cemâziyelaahir 570/ 30 Aralık 1174 yılında Haleb'i kuşattı. Melikü's-Sâlih'in atabeyi Gümüştekin, buna karşılık önce Musul'dan yardım istedi. Ancak olumlu bir cevap alamayınca Râşidüddin Sinân'a haber göndererek Salâhaddîn'i öldürmesine karşılık bolca para ve arazi teklif etti. Sinân, Gümüştekin'in bu teklifini kabul etti ve ikili arasında gizli bir anlaşma imzalandı.²⁴ Ardından Sinân, birkaç fedâîsini Haleb'i kuşatmış olan Salâhaddîn'e karşı gönderdi ve fedâîler gizlice ordugaha sızdı. Bu fedâîler suikast hazırlığına giriştiği sırada Salâhaddîn'in emîrlerinden Humartekin tarafından fark edildiler. Bunun üzerine fedâîler Humartekin'i öldürdüler. Ancak ordugahtaki diğer askerler olan biteni fark etmişti ve derhal fedâîlerin çevresini sarıp hepsini öldürdüler.²⁵

Haleb yöneticileri yalnızca Nizârîlerle değil Haçlılarla da anlaşmıştı. Bir taraftan Nizârîler Salâhaddîn Eyyübî'yi öldürmeye çalışırken diğer taraftan Haçlı kuvvetleri Haleb kuşatmasının kaldırılması için Salâhaddîn'in hakimiyetindeki bölgelere saldırıp Humus'u kuşatmıştı.²⁶ Hem Haçlıların hem de Nizârîlerin bu saldırıları karşısında zor durumda kalan Salâhaddîn Eyyübî, Haleb kuşatmasını

²³ G. Ö. Bezer, "Zengîler", s. 267; Ibn Khallikan, *Biographical Dictionary*, Vol.3, (İng. Çev: Mac Guckin De Slane), Librairie Du Liban, Lebanon 1970, p. 342.

²⁴ Halil İbrahim Gök, *Musul Atabeyliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)*, TTK, Ankara 2003, s. 179; R. Şeşen, *Selâhaddîn Devrinde Eyyûbiler...*, s. 44.

²⁵ C. E. Nowell, "The Old Man of The Mountain", p. 507; Bernard Lewis, "Saladin and The Assassins", *Bulletin of The School of Oriental and African Studies*, 15/2, 1953 p. 239.

kaldırdı. Sonunda Abbasi halifesi Mustazî-Biemrillâh'ın arabuluculuğuyla Salâhaddîn Eyyübî ve Melikü's-Sâlih arasında anlaşma imzalanarak tarafların o ana kadar ellerinde bulundurdukları yerleri tutmaları kararlaştırıldı.²⁷ Nizârîlerin, Melikü's-Sâlih ile yaptığı anlaşma gereğince Salâhaddîn'e yaptıkları suikast girişimi başarısız olsa da Gümüştekin bu anlaşmadan karlı çıkan taraf olmuş ve Haleb kuşatmasını başarısızlığa uğratmıştır. Aynı zamanda Salâhaddîn de Nizârî fedâîleri ile bu ilk karşılaşmasında onların ne derece tehlikeli olabileceğini anlamıştı. Nitekim Sinân, Salâhaddîn'i öldürmek için bir defa daha teşebbüste bulunacaktı.

4.3. Salâhaddîn Eyyübî'ye İkinci Suikast Teşebbüsü ve Anlaşma

Melikü's-Sâlih ile Salâhaddîn arasında Haleb'e hakim olabilmek için yapılan mücadele sırasında Nizârîler Salâhaddîn Eyyübî'yi öldürmeye yönelik ikinci suikast teşebbüslerini gerçekleştirdiler. Salâhaddîn Eyyübî Haleb'i kuşatmadan önce, Haleb çevresindeki bir çok kaleyi ele geçirmişti. Sinân'ın gönderdiği fedâîler, bu sırada Azez'i kuşatan Salâhaddîn'in ordusuna sızdılar.²⁸ Bu fedâîlerden biri Salâhaddîn ordusunu teftiş ederken ona saldırdı. Ancak Salâhaddîn başındaki demîr miğferi sayesinde bu saldırıdan kurtuldu. Bunu gören diğer iki fedâî de harekete geçerek Salâhaddîn'in üzerine atıldı. Ancak askerler derhal onları öldürdü. Diğer bir fedâî ise kaçmaya çalışırken yakalanarak öldürüldü.²⁹ Bazı kaynaklarda bu ikinci teşebbüsün Gümüştekin'in kışkırtmasıyla yapıldığı söylene de bu konuda net bir bilgi yoktur. Gerçekte Râşidüddin Sinân, Salâhaddîn Eyyübî'nin Müslüman dünyasındaki artan otoritesinden ve Haçlıların karşısındaki tek güçlü Müslüman lider olarak yükselişinden rahatsız olmuştu. Gümüştekin'in kışkırtması olsun ya da olmasın Sinân'ın Salâhaddîn'e karşı düzenlediği suikast girişiminin kendisi açısından makul sebepleri vardı. Gümüştekin'in teklifleri ona sadece maddi ve taktiksel avantaj sağlamıştır.³⁰

Salâhaddîn Eyyübî kendisine karşı yapılan iki başarısız suikast girişimi sonucunda Nizârîler'den gelebilecek olası tehlikeleri fark ederek önce bunların faaliyetlerine bir son vermesi gerektiğini anladı. 20 Muharrem 572/ 10 Temmuz 1176 yılında Cebel-i Behra bölgesine sefere çıkarak Nizârîlerin elindeki bölgeleri

²⁶ Robert Payne, *The Dream and The Tomb A History of The Crusades*, Scarborough House Publishers, Chelsea 1991, p. 184.

²⁷ R. Şeşen, "Eyyübiler", s. 21.

²⁸ B. Lewis, "Saladin and The Assassins", p. 240.

²⁹ C. E. Nowell, "The old Man of The Mountain", p. 507-508.

tahrip etti ve Masyaf Kalesini kuşattı. Mancınıklar kurup kaleyi taşla tutarak içerideki Nizârîler'i sıkıştırmaya başladı. Râşidüddin Sinân, bunun üzerine Salâhaddîn'in amcası Hama hakimi Şihabbeddin Mahmud b. Tekiş'e haber göndererek Salâhaddîn'in kuşatmayı kaldırması için arabulucuk yapmasını istedi.³¹ Tekiş, bunun üzerine Salâhaddîn'le konuşarak onu kuşatmayı kaldırmaya ikna etti. Onun ikna olmasında bu sıralarda Haçlıların Salâhaddîn'in hakimiyetindeki Bekaa vadisine saldırımları da etkili olmuştur. Tüm bu sebepler yüzünden Masyaf kuşatması kısa bir süre sonra kaldırıldı.³²

Masyaf saldırısı, Salâhaddîn Eyyübî ve Râşidüddin Sinân'ın birbirleriyle mücadele ettiği son karşılaşma oldu. Bundan sonra iki taraf karşılıklı saldırmazlık anlaşması imzalayarak bu tarihten sonra birbirlerine karşı barışçıl bir politika izlediler.³³ Nizârîler bu anlaşmadan sonra bölge siyasetinde köklü bir değişikliğe giderek artık Salâhaddîn'e karşı suikast düzenlememiş, hedeflerini Haçlılara yöneltmiştir. Sinân'ın politikasındaki bu değişikliğin muhtelif sebepleri vardır. O tarihlerde Sinân, Nizârîler'in merkezi Alamut ile ihtilafa düşmüş ve kendi özerkliğini ilan etmişti. Dolayısı ile Alamut hakimi bu durumdan memnun değildi. Sinân bu nedenle kendini sağlama almak isteyerek Salâhaddîn'le anlaşmayı uygun görmüş olabilir. Bir diğer sebep ise Salâhaddîn'in Suriye'nin tek güçlü hakimi olarak Haçlılara karşı giriştiği başarılı seferlerden dolayı Haçlılar zayıflamış, bu nedenle Sinân Haçlılarla anlaşmanın kendisi için pek faydalı olmayacağını anlayarak Salâhaddîn'in tarafına geçmiştir.³⁴

Nizârîler ile Salâhaddîn Eyyübî arasındaki bu anlaşmadan sonra Sinân'ın Haleb Zengîleriyle arası bozuldu. Nizârî fedâîleri 573/1177 yılında Melikü's-Sâlih'in veziri Şihabbeddin el-Acemi'yi Haleb Ulu Camii'nde öldürdüler. Bu suikastin sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte şüpheler Gümüştekin üzerinde yoğunlaşmıştır. Gümüştekin, Melikü's-Sâlih'in imzasını taklit ederek Râşidüddin Sinân'a mektup

³⁰ B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 198-199.

³¹ İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. 11, s. 349.

³² B. Lewis, "Saladin and The Assassins", p. 240; P. Willey, *Eagle's Nest*, p. 47; İbnü'l-Esir, Sinân'ın Tekiş'i ölümle tehdit ederek kuşatmayı kaldırmak için Salâhaddîn'i ikna etmeye zorladığını yazar. İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. 11, s. 349; Bazı kaynaklara göre Nizari fedâîlerinin estirdiği terör sebebiyle Tekiş'in arabuluculuğuna bizzat Salâhaddîn başvurmuştur. İsmâîlî kaynaklarına göre ise Salâhaddîn, Râşidüddin Sinân'a atfedilen doğüstü güçlerden korkmuş ve Tekiş, Sinân'a çekip gitmeleri için izin vermesini söylemiştir. B. Lewis, *Haşîşiler*, s. 180.

³³ F. Daftary- A. Nanji, "The Ismailis and Their Role...", p. 7; A. Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde...", s. 16; B. Lewis, "Three Biographies From Kamâl ad-Dîn", p. 328.

³⁴ A. Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde...", s. 16-17.

gönderip el-Acemi'yi öldürmesini istemiştir. Ancak bu suikast Gümüştekin'in de sonunu getirmiş, kendisi görevden alınıp işkence ile öldürülmüştü. Melikü's-Sâlih, bu olayın intikamını almak amacıyla 575/1179-1180 yıllarında Nizârîler'in elinde bulunan Hecire kalesini ele geçirdi. Nizârîler'de karşı bir hamle olarak Haleb'e adamlarını gönderip çarşıda yangınlar çıkardılar. Yangını çıkaranlar ise tespit edilemedi. Bu durum kundakçılığı yapanların konusunda uzman oldukları şeklinde yorumlanabileceği gibi Haleb halkının onlara destek verdiği ve Nizârîlerin Haleb'te hala güçlü bir konumda bulundukları şeklinde de değerlendirilebilir.³⁵

Bu tarihlerde II.Hasan'dan sonra Alamut hakimi olan II. Muhammed ile Sinân arasında bir çekişme yaşanmıştır. II. Hasan'ın görevlendirmiş olduğu Râşidüddin Sinân, Suriye'ye gelerek kıyamet öğretisini vaaz etmiş, ancak bu öğretiyi Suriye Nizârî topluluğunca pek itibar görmemiştir. Kıyamet öğretisinin Suriye'de itibar görmemesi bir bakıma Râşidüddin Sinân'ın tutumuyla yakından ilgilidir. Çünkü Sinân öğretiyi yaymak yerine otoritesini güçlendirmeye ve dağınık haldeki Nizârîler'i birleştirmeye çalışmış, görünüşte Alamut'a bağlı olsa da Alamut'tan bağımsız hareket etmiştir. Onun bu davranışı Alamut hakimi II. Muhammed'in tepkisini çekmiş ve II. Muhammed Râşidüddin Sinânı öldürmesi için bölgeye fedâiler göndermiş ancak bu fedâiler başarıya ulaşamamıştır.³⁶

4.4. Haçlılar Karşısında Salâhaddîn-Sinân İttifakı ve Sinân'ın Ölümü

Salâhaddîn Eyyûbî, Suriye'de Müslümanlar arasındaki otoritesini güçlendirip Nizârîlerle anlaştıktan sonra dikkatini tamamen Haçlılara yöneltti. 27 Recep 583/ 2 Ekim 1187'de Kudüs'ü alarak, Haçlılara karşı çok önemli bir zafer kazandı ve onlara ağır bir darbe indirmiş oldu. Kudüs'ün ardından Sur şehri haricindeki bütün Filistin onun hakimiyetine girdi.³⁷

Haçlıların Suriye'deki kayıpları Avrupa'da yeni bir haçlı ittifakının kurulmasına yol açtı. İngiltere Kralı I. Richard ve Fransa kralı Philippe Auguste başta Kudüs olmak üzere kaybedilen toprakları geri alabilmek için harekete geçtiler. Bunlar önce Kıbrıs'ı, ardından 1191 yılında Akka'yı ele geçirdiler. Akka'nın

³⁵ A. A. Arayacan, *Dağın Efendisi Hasan...*, s. 126. F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 557-558; B. Lewis, *Alamut Kalesi ve Hasan...*, s. 204.

³⁶ N. A. Mirza, *Syrian Ismailism*, p. 30; F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 558-559; Aynı tarihlerde Sinân, Suriye'de Cebel-i Sümmak bölgesinde kendilerine el Sufat (Saflar) adını veren ve Nizârî kuralları tanımayan bir grup üzerine kuvvet göndererek bu hareketi bastırmıştır. B. Lewis, *Haşîşiler*, s. 175, F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 561.

alınıştan sonra Philippe'in tekrar ülkesine dönmesiyle bütün güç I. Richard'ın elinde toplandı. O, Sur şehrinde, şehri elinde tutan ve Kudüs Kralı Guy de Lusignan'ın Hittin savaşında esir edilmesinden sonra bölgedeki Haçlıların lideri konumuna yükselen Conrad de Montferrat'ın Kudüs kralı ve Suriye'deki Haçlıların lideri olarak seçilmesini sağladı. Ancak yeni seçilmiş kral Rebiyülahir 588/ Nisan 1192'de Hristiyan keşiş kılığına girmiş iki Nizârî fedâîsi tarafından öldürüldü.³⁸

Bu cinayetin sebepleri konusunda oldukça farklı görüşler mevcuttur. Fedâîlerden biri orada öldürülmüş diğeri ise bir süre kaçtıktan sonra yakalanmıştır. Yakalanan fedâî onları Râşidüddin Sinân'ın gönderdiğini söylemiştir. Zira Conrad, Râşidüddin Sinân'a ait değerli malların bulunduğu bir gemiye baskın düzenleyip bütün malları ele geçirmişti. Sinân bu durumu kendisine yapılan bir hakaret olarak algılamış, mallarının geri verilmesine yönelik bütün çabaları sonuçsuz kalmıştı.³⁹ Dolayısı ile Sinân'ın bu sebeple Conrad'ı öldürdüğü söylenebilir. Başka bir görüşe göre de bu cinayetin kışkırtıcısı Salâhaddîn Eyyübî olmuştur. Salâhaddîn, Râşidüddin Sinân'ı hem Richard'ı hem de Conrad'ı öldürmek için ikna etmeye çalışmış, ancak Sinân, bu ikisinin ölümüyle Salâhaddîn'in rakipsiz kalıp güçleneceğini düşünerek yalnızca Conrad'ın öldürülmesini kabul etmiştir.⁴⁰ Ebu Firas'a göre ise Râşidüddin Sinân, dostu Salâhaddîn Eyyübî'ye yardım etmek amacıyla Conrad'ı öldürmesi için fedâîlerini göndermiştir.⁴¹ Bu cinayet sebebiyle Richard da suçlanmıştır. Onun Conrad ile arası bozuktur ve Conrad'ın ölümünün ardından Richard'ın yeğeni Henry'nin Conrad'ın dul eşiyle evlenip kral olması şüphelerin Richard'ın üzerinde yoğunlaşmasına sebep oldu.⁴² Gerçek sebebi ne olursa olsun Nizârîler seçilmiş Kudüs kralını öldürerek tarihlerindeki en büyük eylemlerden birine imza atmış oldular.

Conrad'ın ölümünün ardından Kudüs'ü geri alma konusunda başarısızlığa uğrayan Richard ile Salâhaddîn Eyyübî arasında 2 Eylül 1192 yılında bir barış

³⁷ R. Şeşen, "Salâhaddîn-i Eyyübî", s. 339.

³⁸ F. Daftary, *Ismailis in Medieval Muslim...*, p. 156; K. Yelin, "Isma'ilis and Crusaders in Syria", p.16; C. E. Nowell, "The Old Man of The Mountain", p. 508; Ebu'l-Farac bu suikastin 588/1191'de gerçekleştiğini yazar. Gregory Ebu'l-Farac, *Ebu'l-Farac Tarihi*, C. 2, s. 460.

³⁹ S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 3, s. 57.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. 12, s. 75-76; L. Lockhart, "Hasan-ı Sabbah ve Haşîşiler", s. 227; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 3, s. 57.

⁴¹ N. A. Mirza, *Syrian Ismailism*, p. 37.

⁴² A. Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde...", s. 17; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 3, s. 57-58; İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. 12, s. 76.

anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Askalon Müslümanlarda kalacak, Yafa'nın kuzeyindeki sahil şeridi Hristiyanların olacaktı. Ayrıca Müslümanlar ve Hristiyanlar birbirlerinin ülkelerinde serbestçe dolaşabileceklerdi. Bu anlaşmaya Haçlılar tarafından Antakya Haçlı Kontluğu, Salâhaddîn Eyyübî tarafından Nizârî toprakları da dahil edilmiştir.⁴³ Nizârîler'in Salâhaddîn tarafından bu anlaşmaya dahil olması, ikisinin arasında Masyaf'ta yapılan anlaşmanın bir nevi yazıya dökülmüş haliydi. Böylece Nizârîler'in Sünnî Müslümanların tarafında yer aldıkları resmi olarak belgelenmiş oldu. Nizârîler bu anlaşmayla kendilerini güvence altına alıp serbest bir şekilde ticari faaliyetlerle uğraşabileceklerdi. Ayrıca kendilerine karşı yapılan herhangi bir saldırı karşısında Salâhaddîn'in yardımını isteyebileceklerdi.⁴⁴

Tüm bu gelişmelerden sonra Râşidüddin Sinân 588/1192 ya da 589/1193 yılında ikamet ettiği ve Suriye Nizârî topluluğun o dönemdeki merkezi konumundaki Kehf Kalesinde öldü. Sinân Suriye Nizârîleri'nin başına geçtikten sonra topluluğu, o zamana kadarki en güçlü konumuna getirmişti. Suriye Nizârî reislerinin en yeteneklisi ve Alamut'a karşı bağımsız hareket edebilen tek kişi olan Sinân, kendisine has müstahkem bağlantı noktaları, dâîler hiyerarşisi ve fedâî birliği ile İran'da başlayan Nizârî faaliyetlerinin Suriye koluna farklı bir kimlik kazandırdı.⁴⁵

Râşidüddin Sinân'ın ardından Suriye Nizârîleri'nin başına, XII.yy'daki son liderleri olan Nasr el-Acemi adlı bir İran'lı geçti.⁴⁶ Nasr dönemi bir nevi Alamut'la barışma ve bölgesel siyasette dengeleri sağlama dönemi olarak da değerlendirilebilir. Yeni liderle beraber İran Nizârîleri ile bir önceki dönemden kalan sorunlar çözülmüş ve Alamut'un otoritesi yeniden sağlanmıştı. Bu durum Alamut Kalesi, Moğollar tarafından yıkılana kadar devam etmiştir.⁴⁷ Nasr, Salâhaddîn'den sonraki Eyyübî yöneticileriyle de iyi geçinmeye çalıştı. Ayrıca Sinân döneminde Haçlılarla bozulan ilişkilerini yeniden tesis etmek için çaba harcadı. Hatta bölgedeki Haçlıların lideri, Conrad'ın dul karısının yeni kocası Henry Acre Akka'dan Antakya'ya giderken Nasr'ın daveti üzerine Nizârîler'i ziyaret etti.⁴⁸

⁴³ I. Demîrken, "Haçlılar", s. 537; R. Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyübîler...*, s. 89.

⁴⁴ A. Usta, "Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde...", s. 18-19.

⁴⁵ F. Daftary, *İsmâîlîler*, s. 562.

⁴⁶ N. A. Mirza, *Syrian Ismailism*, p. 41-42.

⁴⁷ B. Lewis, "The Ismailites and The Assassins", p. 127.

⁴⁸ A. A. Arayancan, "Suriye Bölgesinde İki...", s. 191; M.G.S. Hodgson, *The Order of Assassin*, p. 190.

SONUÇ

İmam Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden sonra ortaya çıkan İsmâîlîlik, daha sonra Bâtınî düşünce sistemiyle birleşmiş ve genellikle siyasi otoritelerden memnun olmayan gruplar tarafından benimsenerek bir ideolojik silah haline gelmiştir. Özellikle Fâtımî Devleti'nin kurulmasıyla İsmâîlîler ilk defa sistemli bir şekilde teşkilatlanarak bir devlet kimliğiyle ortaya çıkmıştır. Fâtımîler, İsmâîlîlik inancını yaymak için yalnızca komşu Sünnî devletlerle savaş alanında mücadele etmemişler, çeşitli bölgelere dailer gönderip okullar kurarak Sünnî Abbasi Halifeliğine ve Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı bu inancı yaymaya çalışmışlardır.

İsmâîlîliği benimseyerek Fâtımî Devleti'ne giden ancak buradaki anlaşmazlıklar yüzünden İran'a dönen Hasan Sabbah, o güne kadarki Fâtımî-İsmâîlî doktrinin farklı bir versiyonunu geliştirerek (ed-da'vetü'l-Cedîde), Büyük Selçuklu Devleti için oldukça tehlikeli faaliyetlerde bulundu. İran'ın kuzeyinde bir çok müstahkem kaleyi çeşitli yöntemlerle ele geçirip taraftar toplayarak Büyük Selçuklu toprakları üzerinde adeta bağımsız bir yapı kurmuştur. Bunun yanında suikast yöntemiyle devlet yönetimindeki ve halk arasındaki etkili kişileri öldürerek büyük bir paniğe yol açtı. Hasan Sabbah bir süre sonra Fâtımî devleti ile de ihtilafa düşerek Mustali yerine Nizar'ın halifeliğini desteklemiş ve bu tarihten sonra O ve destekçileri Nizârîler olarak anılmıştır.

XI. yy'ın sonlarına doğru Hasan Sabbah ve Nizârîler, Büyük Selçuklu Devleti için baş düşman haline gelmişti. Selçuklu sultanları Nizârîler'in hakim oldukları bölgelere bir çok defa askeri seferler düzenleseler de kalıcı bir başarı elde edememişlerdi. Bu nedenle Hasan ve destekçileri giderek güçlenmeye başladı. Yüzyıl sonunda Suriye bölgesinde meydana gelen siyasi ve sosyal değişimler Hasan Sabbah'ın bu bölgede görüşlerini yaymak için başka bir fırsat doğurmuştu. Zira zaten karışık olan siyasi ve dini yapı Haçlıların gelişiyle daha da karmaşık bir hal almıştı ve Hasan Sabbah'ta bundan istifade edebileceğini düşünmüştü. Bölgedeki bu değişimler Nizârîler'in kolayca propaganda yapabilmesini ve taraftar kazanmasını sağladı. Ayrıca zaman zaman kendilerinden daha güçlü devletlerin hizmetine girerek kendilerine koruma sağlamış oldular. Hasan Sabbah ve Nizârîlerin Suriye'de etkin

olmak istemesinin arkasındaki bir başka neden de muhtemelen, Fâtımî Devletine olan düşmanlıklarıydı. Nizârîler, Fâtımî Devletinin halifelerini meşru olarak kabul etmiyor ve kendi inanışlarına göre Nizar'ın soyundan gelen birini halife yapmayı amaçlıyorlardı. Dolayısı ile Suriye bölgesinde etkinlik kazanıp Mısır Fâtımî halifeliğine karşı faaliyetlerini buradan yürütmek istiyorlardı.

Hasan Sabbah'ın XII. yy'ın başlarında bölgeye ilk Nizârî daisini göndermesiyle Nizârîler'in Suriye kolu kurulmuş oldu. Suriye Nizârîleri bu tarihten sonra yaklaşık kırk yıl boyunca hem Haleb Selçuklu Melikliği hem de Dımaşk Selçuklu Melikliği koruması altında varlıklarını sürdürdüler. Bunun sebebi Suriye'deki Selçuklu meliklerinin onların desteğine ihtiyaç duymasıydı. Nizârîler bir taraftan yöneticilere suikast düzenlerken bir taraftan da İran'daki teşkilatları gibi müstahkem kalelerden oluşan bir ağ kurup bağımsızlıklarını kazanma peşindeydiler. Bu amaçla devamlı olarak girişimlerde bulunmuşlar ancak birkaç küçük kale dışında hiçbir yer ele geçirememişlerdi. Etkinlikleri yerel Sünnî devletler arasındaki siyasetle sınırlı kalmıştı. Ayrıca Haleb ve Dımaşk gibi bölgelerde uğradıkları kısımlar onların amaçlarına ulaşmasını geciktirmişti. Nizârîler bu kısımlar karşısında Haçlı Devletleri'ni bir kurtarıcı olarak görmüş ve onlara sığınmışlardı. Nizârîler hem Müslüman hem de Hristiyan devletlerle inanç bakımından oldukça farklı uçta olsalarda çıkarları çerçevesinde ilişkiler kurmuş, bazen Hristiyan tehditlere karşı Müslüman Devletler ile, bazen de Müslüman Devletlerinden gelen tehditlere karşı Hristiyan Devletleri ya da yöneticileri ile anlaşmaya çalışarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Haçlılar ve Nizârîler, Nizârîler'in Suriye'ye gelişlerinden sonraki kırk yıl boyunca genellikle birbirlerine karşı bir harekette bulunmamışlardı. Nizârîler'in hedefleri o zamana kadar Sünnî yöneticiler ve emîrler olmuştu. Ancak 1140 yılından sonra Cebel-i Behra bölgesinde kendilerine ait teşkilatlarını kurduklarında, hedefleri arasına Haçlıları da dahil ettiler. Çünkü hakim oldukları bölgeler Haçlılar tarafından sürekli tehdit ediliyordu. Aynı zamanda Tapınak Şövalyelerine ödemek zorunda oldukları vergiden de kurtulmak istiyorlardı. Nizârîler'i bu amaçlar doğrultusunda bir araya getiren ise Râşidüddin Sinân olmuştur.

Nizârîler XII.yy'ın ortalarından itibaren Zengiler ve Eyyûbîler gibi Haçlılara karşı önemli başarılar elde etmiş devletler arasında kendi çıkarlarına uygun bir

siyaset izlediler. Önce Salâhaddîn Eyyûbî'nin yükselen gücüne karşı Zengilerle anlaştılar. Özellikle Melikü's-Sâlih'in veziri Gümüştekin onları, Salâhaddîn'i bertaraf edip kendi egemenliğini devam ettirmek için kullandıysa da bunda başarılı olamadı. Daha sonra Nizârîler Salâhaddîn'in Haçlılar karşısında elde ettiği başarıların ardından Eyyûbîler'in yanında yer aldılar. Salâhaddîn Eyyûbî kendisine karşı düzenlenen başarısız suikast girişimleri sonucunda onların varlığına son vermek istese de bunu başaramamış, sonrasında onlarla anlaşmayı daha uygun görmüştür. Ardından Salâhaddîn Eyyûbî ve Suriye Nizârîleri'nin en önemli lideri Râşidüddin Sinân'ın ortak hedefi Haçlılar olmuştur. Râşidüddin Sinân, Suriye'de bir süreliğine dağılan ve gittikçe etkisiz hale gelen Nizârîler'in toparlayıcısı olmuş, Nizârîler yeni bir kimlik kazandırarak bölge devletleri arasında önemli bir yer edinmesini sağlamıştır.

XII. Yüzyıl, Suriye bölgesinde Fâtımîler, Selçuklular, Zengîler, Eyyûbîler ve Haçlılar gibi bir çok güçlü devletin birbirleriyle mücadelesine ve ittifaklarına tanık olmuş, bu güçler arasında Nizârîler de kendilerine bir yer edinip devletler arası siyasette amaçlarına uygun olarak var olmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

Ahsanullah, Mohammad, *History of The Islamic World*, Deep&Deep Publication, New Delhi 1986.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan-Güşa*, (Çev: Mürsel Öztürk), C.3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Alıcı, Lütfi, *Haşhaşiler ile Hizbullah Terör Örgütünün Öğreti, Örgütlenme ve Sosyo-Ekonomik Yapılarının Mukayesesi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2007.

Alptekin, Coşkun, “ Aksungur el-Porsukî”, *DİA*, C. 2, ss. 297.

Alptekin, Coşkun, “ Böri”, *DİA*, C. 6, ss. 326-327.

Alptekin, Coşkun, “ Belek b. Behram”, *DİA*, C. 5, ss. 402-403.

Alptekin, Coşkun, *Dimaşk Atabegliği (Tog- Teginliler)*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985.

Altan, Ebru, “ Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, *Belleten*, C. LXVI, S. 245, Nisan 2002, ss. 87-94,

Anıl, Yaşar Şahin, *Alamut Terörünün Kaynakları ve Hasan Sabbah*, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

Arayancan, Ayşe Atıcı, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtınî Hareketi (Hasan Sabbah ile İlk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri 1090-1157*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2005.

Arayancan, Ayşe Atıcı, “ Suriye Bölgesinde İki İnanç Hareketi: Nizârî İsmâîlîleri ve Nusayrilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 54, ss. 183-198.

Arayancan, Ayşe Atıcı, *Dağın Efendisi Hasan Sabbah ve Alamut*, Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.

Arıkan, Adem, *Büyük Selçuklular Döneminde Şîâ*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Avcı, Casim, “ Kudüs”, *DİA*, C. 26, ss. 327-329.

Avcu, Ali, “ Karmatîler’in Doğuşu ve Gelişim Süreci”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Ay, Zahide, *Alamut Sonrası Nizârî İsmâîlîliği (13-15. Yüzyıllar)*, Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2012.

Azîmî, *Azîmî Tarihi*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2006.

Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l – Fırak- Mezhepler Arasındaki Farklar* (Çev. Ethem Ruhi Fırlalı) , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

Başçı, Vahdettin, “ Bazı Dini Konuların Yorumlanmasında Bâtınîlerle Gazzali Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 13, Erzurum 1997, ss. 223-230.

Bazin, Marcel, “ Kum”, *DİA*, C. 26, ss. 361-362.

Bekar, Mehmet Serdar, *Birinci Haçlı Seferi Esnasında İslâm Dünyasının Sosyal Durumu (Suriye)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 1997.

Bernard Lewis, “ Three Biographies From Kamâl ad-Dîn”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, TTK, Ankara 2010, pp. 325-345.

Bezer, Gülay Ögün, “ İmâdüddin Zengî”, *DİA*, C.44, ss. 258-261.

Bezer, Gülay Ögün, “ Şeyzer”, *DİA*, C. 39, ss. 106-107.

Bezer, Gülay Ögün, “ Zengîler”, *DİA*, C. 44, ss. 268-272.

Bündarî, *Zubdat al-Nusra va Nuhbat al'Usra- Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi*, (Çev: Kıvameddin Burslan), 3.Baskı, Ankara 2016.

Canatan, Yaşar, *Hicri 5. 6. Asırda Suriye Selçuklu Devleti*, Niğ-Tek Matbaası, Niğde 2006.

Çağatay, Neşet, “ Fâtımî Devleti'nin Kuruluşu ve Akideleri”, *AÜİFD*, C. 7,S. 63, ss. 63-77.

- Çağatay, Neşet, *Başlangıçtan Abbasiler'e Kadar İslâm Tarihi*, TTK, Ankara 1993.
- Çelik, Aydın, “ Fâtımîler Devleti'nin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, S. 2, Elazığ 2005, ss. 433-453.
- Çubukçu, İbrahim Agah, “ İbahîlik ve Bâtınîlik”, *AÜİFD*, C. 18, 1970, ss. 67-70.
- Çubukçu, İbrahim Agah, *Mezhepler, Ahlak ve İslâm Felsefesi ile İlgili Makaleler*, AÜİFY, Ankara 1967.
- Daftary, Farhad - Nanji, Azim, “ The Ismailis and Their Role in The History of Medieval Syria and The Near East”, *The Aga Khan Trust for Culture*, The Institute of Ismaili Studies, 2007, pp. 1-12.
- Daftary, Farhad, *Alamut Efsaneleri*, (Çev: Özgür Çelebi), Yurt Yayınları, Ankara 2008.
- Daftary, Farhad, “ Da'i”, *Encyclopedia Iranica*, (Ed: Ehsan Yarshater), C. 6, New York 1993, pp.590-593.
- Daftary, Farhad, “ Râşidüddin Sinân el-İsmâîlî”, *DİA*, C. 34, ss. 467-468.
- Daftary, Farhad, *A Short History of The Ismailis (Traditions of A Muslim Community)*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1998.
- Daftary, Farhad, *Ismailis in Medieval Muslim Societies*, I.B.Tauris Publishers, London 2005.
- Daftary, Farhad, *İsmâîlîler-Tarihleri ve Öğretileri*, (Çev: Erdal Toprak), Doruk Yayınları, İstanbul 2002.
- Davis, Jimmy R., *The Shia Imami Ismaili Muslims A Short Introduction*, Lightning Source Uk Ltd. Milton Kynes UK, 2009.
- Demîrkent, Işın, “ Haçlılar”, *DİA*, C. 14, ss. 525-546.
- Demîrkent, Işın, “ Mevdûd b. Altuntegin” *DİA*, C. 29, ss. 427-429.
- Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, (Çev: Necati Lügal), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977.

Dozy, Reinhart Pieter Anne, *İslâm Tarihi*, (Çev. Vedat Atilla), Gri Yayınevi, İstanbul 2006.

Duman, İbrahim, *Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan Bin Tutuş (1095-1113)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2014.

Ecer, Ahmet Vehbi, “ Şîa ve Doğuşu”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, Kayseri 1983,ss. 131-142.

Ekinci, Abdullah, “ Karmâtiler’in Alternatif Sosyal Yaşa Sunma Çabaları”, *Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi Tam Metin*, Yayın No: 343174, 2007, ss. 1225-1236.

Fıglalı, Ethem Ruhi, “ Abdullah b. Meymun el-Kaddah”, *DİA*, C.1, ss.117-118.

Franzius, Enno, “ Alamut Kalesi (1090-1092), *Ekev Akademi Dergisi*, C. 2, S.2, Mayıs 2000, ss. 77-83.

Gazzâlî,” Kavasım al-Bâtınîyya”-Gazzâlî’nin Bâtınîlerin Belini Kırın Delilleri”, (Çev. Ahmet Ateş), *AÜİFD*, C. 3, S.1-2, ss.23-54.

Gencer, Cihangir, *Ezoterik ve Bâtınî Doktrinler Tarihi*, Beyaz Yayınları, İstanbul 2011.

Gök, İbrahim, *Musul Atabeyliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)*, TTK, Ankara 2003.

Gökhan, İlyas, “ Sultan Melikşah Zamanında Suriye Üzerinde Selçuklu-Fâtımî Mücadelesi”, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2013, ss. 92-108.

Gregory Abu’l Farac, *Abu’l-Farac Tarihi*, C. 2, (Çev: Ömer Rıza Doğrul),3.Baskı, TTK, Ankara 1999.

Gürsoy, Ali, *Marco Polo: La Description Du Monde (Vadide Yaşayan Şeyhü’l Cebel ve Haşaşiler)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972.

Hamdullah Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, (İng. Çev: E.G. Brown& R.A. Nickholson), Leyden: E.S. Brill, London 1913.

Hamedanî, Ahmet Sabri, *İslâm'da Caferi Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ensariyan Yayınları, Kum (İran İslâm Cumhuriyeti) 2003.

Hammadî, *Bâtınîler ve Karmâtîler'in İçyüzü*, (Çev: İsmail Hatip Erzen), Sebil Yayınevi, İstanbul 2004.

Hammadî, *Bâtınîler ve Karmâtîlerin İçyüzü*, (Çev: İsmail Hatip Erzen), Ar Yayınevi, Ankara 1948.

Həsənova, Nuranə Akif Qızı, “ İsmâîliyye Tarikatı”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası*, No: 15, Nisan 2009.

Hitti, Philip K., *History of Syria*, Macmillian&Co.Ltd, London 1951.

Hizmetli, Sabri, “ Karmâtîler”, *DİA*, C. 24, ss.510-514.

Hodgson, M.G.S, *The Order of Assassin*, Mouton&CO. Publishers, Netherlands 1955.

Hodgson, M.G.S., *İslâm'ın Serüveni*, (Çev: Metin Karabaşoğlu), C. 2, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.

Holt, P. M., *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, (Çev: Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Howorth, Henry H., *History of The Mongols*, Longmans Green And C.O, London 1876.

Ibn Khallikan, *Biographical Dictionary*, Vol.3, (İng. Çev: Mac Guckin De Slane), Librairie Du Liban, Lebanon 1970.

İbn İsfendiyyar, *Tarih-i Taberistan*, (İng. Çev: Edward G. Brown), Leyden Press, London 1905.

İbn Kesîr, *El- Bidaye ve'n Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)*, (Çev: Mehmet Keskin), C. 12, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000.

İbn Münkız, *Kitâb'ül İtibâr-Memoirs of Usamah Ibn Munqidh*, (Çev: Philip K. Hitti), Columbia University Press, New York 1929.

İbnü'l Adîm, *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb-Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 1982.

İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular (1055-1127)*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2014.

İbnü'l Adîm, *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb-Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 1976.

İbnü'l Cevzî, *El-Muntazam Fî Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2014.

İbnü'l Cevzi, *Telbis'ul İblis*, (Çev: Mehmet Ali Kara), Polen Yayınları, İstanbul 2014.

İbnü'l Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, (Çev: Abdülkerim Özaydın), C.10-11-12, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

İbnü'l Kalanisi, *Zeylû Tarihi Dimaşk (The Damascus Chronicle of The Crusades)*, (İng.Çev: H.A.R. Gibb), Luzac&Co, London 1932.

İlhan, Avni, “ Bâtınîyye” *DİA*, C. 5, ss. 190-194.

Jackson, Roj, *İslâmda 50 Önemli İsim*, (Çev: Nurullah Koltaş), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.

Jamal,Nadia Eboo, *Surviving The Mongols*, I.B. Tauris Publishers, London 2002.

Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev: Cüneyt Kanat), Vadi Yayınları, Ankara 2002.

Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1953.

Kamal El-Ahzari, Taef, *The Saljuqs of Syria During the Crusades 1070-1154*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1997.

Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

Karaoğlu, Mehmet Cevat, *Büyük Selçuklu Devleti Vezirleri*, Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2011.

Kaya, Pınar, *Büyük Selçuklular Döneminde Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2008.

Kaya, Pınar, “ Bâtınîler’in Ortaya Çıkışı Temel Düşünce Yapıları ve Büyük Selçuklu Devleti’nin Kuruluş Yıllarında ve Sultan Alparslan Zamanındaki İlk Faaliyetleri” *Tarih Okulu Dergisi*, s. 19, Eylül 2014, ss. 289-305.

Kaya, Pınar, “ Sultan Sencer Devrinde (1118-1157) Bâtınîler ile Yapılan Mücadeleler”, *Tarih Dergisi*, S. 58, İstanbul 2013, ss. 43-64.

Kaygusuz, İsmail, *Nizârî İsmâîlî Devleti’nin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut*, Su Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2012.

İbnü’l-Adim, *Zübdetü’l-Haleb Min Tarihi Haleb’de Selçuklular (1055-1127)*, (Çev: Ali Sevim), TTK, Ankara 2014.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü’l- Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000.

Kök, Bahattin, “ Nureddin Zengî, Mahmud”, *DİA*, C. 33, ss. 259-262.

Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, Ankara 2013.

Kurpalidis, G. M, *Büyük Selçuklu Devleti’nin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

Kutluay, Yaşar, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, AÜİFY, Ankara 1965.

Kutluay, Yaşar, *İtikadi Mezheplerin Doğuşu*, Pınar Yayınları, İstanbul 2003.

Küçükspahioğlu, Birsal, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

Lewis, Bernard, “ Saladin and The Assasins”, *Bulletin of The School of Oriental and African Studies*, 15/2, 1953, pp. 238-245.

Lewis, Bernard, “ The Isma’ilites and The Assasins”, *History of The Crusaders*, (Ed: Kenneth M. Setton), V.1, London 1969, pp.99-135.

Lewis, Bernard, *Alamut Kalesi ve Hasan El Sabbah*, (Çev: Müberra Güney), Nokta Yayınları, İstanbul 2012.

Lewis, Bernard, *Haşhaşiler- İslâm’da Radikal Bir Tarikat*, (Çev: Kemal Sarısözen), Kapı Yayınları, 2.Basım, İstanbul 2014.

Lockhart, Laurence, “ Hasan-ı Sabbah ve Haşîşiler”, (Çev: Süleyman Tülücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26, Erzurum 2006, ss. 213-240.

Maalouf, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, (Çev: Ali Berkay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

Madelung, Wilferd, “ İsmâîlîlik: Eski ve Yeni Davet”, (Çev: Muzaffer Tan), *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.25, Mayıs-Ağustos 2006, ss. 281-294.

Mantran, Robert, “ Humus”, *DİA*, C. 18 5-11, ss. 370-373.

Massimo Comparini, “ In Defence of Sünnîsm; Al-Ghazali and The Seljuqs”, *The Seljuqs, Politics, Society and Culture*, (Eds: Christian Lange&Songül Mecit), Edinburg University Press, Great Britain 2012, ss. 228-240.

Merçil, Erdoğan, “ Buveyhîler”, *DİA*, C. 6, ss. 499.

Mirza, Nasseh Ahmad, *Syrian Ismailism- The Ever Living Line of The Imamete*, Curzon Press, Great Britain 1997.

Mirza, Nasseh Ahmad, *The Syrian Isma’lis at The Time of The Crusades*, Thesis Submitted for The Degree of Ph.D., The University of Durham, Oriental Studies, August 1963.

Mutlu, İsmail, *Mezhepler Nasıl Ortaya Çıktı? Siyasi, İtikadi, Bâtıl Mezhepler*, Mutlu Yayınları, İstanbul 2012.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd Düvel (Selçuklular Tarihi)*, (Yay: Ali Öngül), C. 1, Emek Matbaası, İzmir, 2000.

Nanji, Azim, “ İsmâ'ilism”, *Islamic Spirituality: Foundations*, (Ed. Sayyed Nasr Hossein), Routledge&Keegan Paul Ltd., London 1987, ss.179-198.

Nowell, Charles E., “ The Old Man of The Mountain”, *Speculum*, 22/4, October 1947, pp. 497-519.

Ocak, Ahmet, *Selçukluların Dini Siyaseti*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

Onat, Hasan, “ İsmâ'il b. Cafer es-Sâdık” *DİA*, C. 23, ss. 91-92.

Onat, Hasan, “ Şiiliğin Doğuşu Meselesi”, *AÜİFD*, C. 36, 1997, ss. 79-117.

Öz, Mustafa “ Haşîşîyye” *DİA*, C. 16, ss. 418-419.

Öz, Mustafa, “ Ca'fer es- Sâdık”, *DİA*, C. 7, ss.1-3.

Öz, Mustafa, “ İsmâ'ilîyye”, *DİA*, C. 23, ss.128-133.

Öz, Mustafa, *Anahatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.

Öz, Şaban, “ Şîa'nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler, *Mezhep Araştırmaları*, 1/2, 2008, ss. 29-47.

Özaydın, Abdülkerim, “ Alamut”, *DİA*, C. 2, ss. 336-337.

Özaydın, Abdülkerim, “ Bundârî”, *DİA*, C. 6, s. 489-490.

Özaydın, Abdülkerim, “ Danişmendîler” *DİA*, C.8, ss. 469-474.

Özaydın, Abdülkerim, “ Efdal b. Bedr el- Cemal”, *DİA*, C. 10, ss. 452-453.

Champbell, Anthony, *The Assassins of Alamut*, http://www.iranchamber.com/history/İsmâ'ilîeh/books/the_assassins_of_alamut.pdf, (Er. Tar. 18.09. 2017)

Özaydın, Abdülkerim, “ Hasan Sabbah”, *DİA*, C. 16, ss. 347-350.

Özaydın, Abdülkerim, “ İbnü'l-Esîr, İzzeddin”, *DİA*, C. 21, s. 26-27.

- Özaydın, Abdülkerim, “ Melikşah”, *DİA*, C. 29, ss. 54-57.
- Özaydın, Abdülkerim, “ Muhammed Tapar,” *DİA*, C. 30, ss. 579-581.
- Özaydın, Abdülkerim, “ Mustansır-Billâh el-Fâtımî”, *DİA*, C. 32, ss. 119-121.
- Özaydın, Abdülkerim, “ Nizâmiye Medreseleri”, *DİA*, C. 33, ss. 188-191.
- Özaydın, Abdülkerim, “ Râvendî” *DİA*, C. 34, s. 471-472.
- Özaydın, Abdülkerim, “ Selçuklular Zamanında Suriye’deki Bâtınî Faaliyetleri” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 12, İstanbul 2002, ss. 195-207.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbnü’l-İbrî” *DİA*, C. 21, s. 92-94.
- Özaydın, Abdülkerim, “Tutuş”, *DİA*, C. 41, ss. 446-449.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, TTK, Ankara 1990.
- Özgüdenli, Osman, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, C. 1 , İsam Yayınları, İstanbul 2013.
- Payne, Robert, *The Dream and The Tomb A History of The Crusades*, Scarborough House Publishers, Chelsea 1991.
- Ravendî, *Rahat-üs-Sudür ve Âyet-üs-Sürur (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*, (Çev: Ahmed Ateş), C.1, TTK, Ankara 1957.
- Reşîd’-din Fazlullâh, *Cami’ü’t- Tevârih (Selçuklu Devleti)*, (Çevl: Erkan Göksu-Hüseyin Güneş), 2.Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.
- Rice, G. W., *The Establishment in The Early Twelfth Century of The Syrian Da’wa of The Nizârî Isma’ilis*, The University of Centerbury, The Thesis of The degree of Master, New Zealand 1969.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 2-3, (Çev: Fikret Işıltan),3. Baskı, TTK, Ankara 2008.

Saunders, J.J., *A History of Medieval Islam*, Redwood Press, Great Britain 1990.

Sevim A, Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK, Ankara 2014.

Sevim, Ali, “ Azimi’nin El-Muvassal Adlı Kayıp Eserindeki Selçuklularla İlgili Kayıtlar”, *Belleten*, C. XLVII, S. 187, Temmuz 1983, ss. 843-868.

Sevim, Ali, “ Haleb Selçuklu Melikliği Fahrü’l-Mülûk Rıdvan Devri (1095-1113), *Makaleler*, C. 1, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, ss. 243-327.

Sevim, Ali, “ Mir’atü’z-Zaman Fî Tarihi’l-Âyan (Kayıp Uyûnü’t-Tevarih’ten Naklen Selçuklularla İlgili Bölümler (Sıbt İbnü’l Cevzi)”, *Belgeler*, C. 14, S. 18, TTK, Ankara 1992, ss. 1-260.

Sevim, Ali, “ Munkizi Müelliflerinin Selçuklular ile İlgili Kayıtları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 27, ss. 5-11.

Sevim, Ali, “ Selçuklu-Mısır Fâtımî Devletleri İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *VIII., Türk Tarih Kongresi II. Cilt’ten Ayrı Basım*, TTK, Ankara 1981.

Sevim, Ali, “Haleb Selçuklu Melikliği Alp-Arslan ve Sultanşah Devirleri” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XIV, S. 25, s. 123-138.

Sevim, Ali, “İlginç Yönleriyle Besasiri İsyanı”, *14. Türk Tarih Kongresi*, C. 1, Ankara 2002, ss. 285-297.

Sevim, Ali, “Mir’atü’z-Zaman Fî Tarihi’l-Âyan (Kayıp Uyûnü’t-Tevarih’ten Naklen Selçuklularla İlgili Bölümler (Sıbt İbnü’l Cevzi)”, *Belgeler*, C. 14, S. 18, TTK, Ankara 1992, ss. 1-261.

Sevim, Ali, *Dımaşk Selçuklu Melikliği Semsü’l-Mülûk Dukak Devri (1095-1104) , TTK Belleten C. XLVI S. 182’den Ayrı Basım*, Ankara 1982.

Sevim, Ali, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK, Ankara 1989.

Sevim, Ali “ Haleb Selçuklu Melikliği Alparslan ve Sultanşah Devirleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.14, S.25, ss. 123-138.

Seyyid, Eymen Fuad, “ Fâtımîler”, *DİA*, C. 12, ss. 228-237.

Stern, S.M., *Studies In Early Isma'ilism*, The Magnes Press The Hebrew University, Jerusalem 1983.

Sümer, Faruk, “ Suriye Selçukluları”, *DİA*, C. 36, ss. 385-386.

Süryani Patrik Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekayinamesi*, (Çev: Hrant D. Andreasyan), 1944.

Sadrüddîn Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti-s Selçukiyye*, (Çev: Necati Lügal), TTK, Ankara 1999.

Şebankâreî, Muhammed “ Selçuklular”, (Çev: Ahmad Hesamipour), *Tarih Okulu*, S. 4, ss. 137-161.

Şehristani, *el- Milel ve'n- Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi)*, (Çev: Mustafa Öz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015.

Şehristânî, *El-Milel Ve'n- Nihal*, (Çev. Mustafa Öz), Litera Yayıncılık, İstanbul.

Şeşen, Ramazan, “ Câmîü't-Tevârih”, *DİA*, C. 7, 132-134.

Şeşen, Ramazan, “ Dâviyye ve İsbîariyye”, *DİA*, C. 9, ss. 19-21.

Şeşen, Ramazan, “ Eyyûbîler”, *DİA*, C. 12, ss. 20-31.

Şeşen, Ramazan, *Selâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

Tan, Muzaffer, “ Tarihsel Süreçte İsmâîlîlik ve Yaşadığı Farklılaşmalar”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, 2012, ss. 111-145.

Taşkıran, Hasan, *Selçuklu Devletlerinde Suikastler*, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.

The Oxford Dictionary Of Islam, “ Qaramita”, (Ed: John L. Esposito), Oxford University Press, New York 2003, ss. 253.

Tomar, Cengiz, “ Mısır”, *DİA*, C. 29, ss. 559-563.

Tomar, Cengiz, “ Suriye”, *DİA*, C. 37, ss. 545-550.

Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009.

Usta, Aydın, “ Artukluların Haleb’deki Hakimiyeti”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 23, S.2, 2008, ss. 227-260.

Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.

Usta, Aydın, “ Müslüman Haçlı Mücadelelerinde Haşîşiler”, *Tarih Dergisi*, S. 44, 2006, ss. 1-23.

Vagleri, Laura Veccia, “ Abbasi Hilafeti”, (Çev: Hamdi Aktaş), *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, C.1, Hikmet Yayınları, İstanbul 1988.

Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği (1143-1163)*, (Çev: Ergin Ayan), Kardeniz Dergisi Yayınları, Ankara 2009.

Willey, Peter, *Eagle’s Nest -Ismaili Castles in Iran and Syria*, I.B.Tauris Publishers, London 2005.

Yaltkaya, Şerafetin, “ Bâtınîlik Tarihi”, *DİFM*, C.2, S. 8, 1928, ss. 1-27.

Yazıcı, Tahsin, “ Fidâî”, *DİA*, C. 13, ss. 53.

Yazılıtaş, Nihat, *Fâtımî Devleti’nde Türkler*, TTK, Ankara 2009.

Yelin, Konstantin, *İsma’ilis and Crusaders in Syria*, University of Cambridge Faculty of Oriental Studies, A Dissertation Submitted for Part II of The Oriental Studies Tripos, May 2006.

Yavuz ,Yusuf Şevki, “ Te’vil”, *DİA*, C. 41, s. 27-28.

Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1988.

Yuvalı, Abüldkadir, “ Selçuklular Zamanında Bâtınîler’in Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 2, 1989, ss. 289-298.

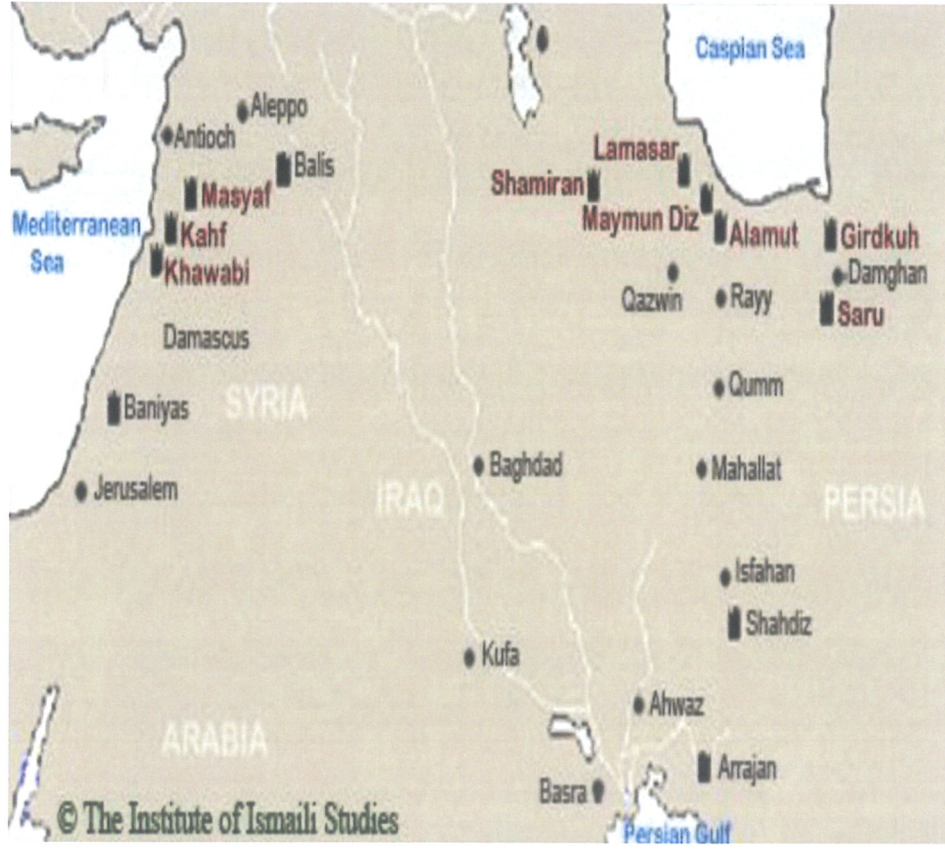
EKLER

The Latin Crusader States

Harita 1: Suriye bölgesinde kurulan Haçlı Devletleri

<http://biblescripture.net/Crusades.html> (Er. Tar.: 07.12.2017)

Harita 3: İran ve Suriye'deki Nizârî Kaleleri

<http://iis.ac.uk/library/Nizârî-İsmâîlî-castles-iran-and-syria> (Er. Tar.: 01.12. 2017)

Harita 4: Suriye'deki önemli Nizârî kaleleri

Peter Willey, *Eagle's Nest - Ismaili Castles in Iran and Syria*, I.B.Tauris Publishers, London 2005, p. 45

Fotoğraf 1: Kehf Kalesi

<http://iis.ac.uk/library/castle-kahf#1> (Er. Tar. 05.12.2017)

Fotoğraf 2: Masyaf Kalesi

<http://iis.ac.uk/library/castle-masyaf#1> (Er. Tar. 01.12.2017)